

LVII ŠT. 11-12

LJUBLJANSKI

ZVON

1937

SLOVENSKA REVIJA

B. Borko:	T. G. M.	501
Miran Jarc:	Trije soneti	505
Ivo Brnčič:	Generacija pred zaprtimi vrati	506
France Novšak:	Dečki (III)	512
N. Bahtin — V. Š.	Otroška poezija v Rusiji (II)	521
Mile Klopčič:	Ruske mladinske	525
Rajko Nahtigal:	Pisma Ivana Prijatelja s študijskega potovanja 1903—1904 (III)	528
Vanica Kobe:	Mlade pesmi	535
Jože Kerenčič:	Mati išče mojstra	536
Joža Šeligo:	Jesenske pesmi	547
Tone Seliškar:	Izgubljeni svet (II)	548

Vladimir Pavšič: »Tarelkinova smrt« in »Beraška opera«	553
Václav Burian: T. G. Masaryk kot literarni kritik	556
J. M.: München proslavlja jubilej nemške kulture	558
Branko Šalamun: Z letošnjega pariškega kongresa	563
Juš Kozak: † Abditus	567
Bratko Kreft: Problemi sodobnega gledališča (II)	568
F. Seršen: Nemir ob Tihem oceanu (II)	575
Kritika: Ivan Prijatelj: Borba za individualnost slov. knjižnega jezika (Tone Sifrer)	581
Franc Jaklič: Izbrani spisi, I. (Tone Sifrer)	582
Cvetje iz domačih in tujih logov, 11., 12., 13. zv. (Tone Sifrer)	583
To pot res samo na rob (Juš Kozak)	583
Božo Vodusek: Ivan Cankar (Ivo Brnčič)	586
Bratko Kreft: Velika puntarija	588
Miško Kranjec: Prostor na soncu (Edvard Kokolj)	588
Marja Boršnik: Aškerčeva bibliografija (Stanko J.)	590
Ernest Vranc: Osnove strnjenege šolskega dela v teoriji in praksi (II) (Jože Kerenčič)	592
Frank Jauh - Kern: Spomini (P. Karlin)	593
Josef Jirásek: Sovetska literatura ruska (Oton Berkopec)	594
Socialni obzornik: Pravni pogledi na zasedanje tovarn med stavko (Vito Kraigher)	596

IZDAJA KNJIGARNA TISKOVNE ZADRUGE
R. Z. Z. O. Z. V LJUBLJANI

T. G. M.

B. BORKO

Smrt enega najdragocenejših starcev naše protiočetovske, izrazito sinovske dobe, ki iz svojega Edipovega kompleksa tako rada napada vse, kar je kje prezelega, modrega, starostno umerjenega, — smrt T. G. Masaryka je vzbudila toliko krasnih in globokih besed o njem, da brezupno iščem neshojenih poti k njegovi osebnosti. Kam naj seže pogled, kje naj se namoči pero, da bi povedalo še kakšno tehtno besedo v slavo tega čudovitega človeka? Mislim, da lahko rečemo o njem, kar je dejal rimski govornik ob smrti cesarja-filozofa Marka Avrelija: Ne žalujmo za njim, obožujmo ga!

Bil je eden tistih ljudi, ki so jim preprostost, jasnost in iskrenost temeljne lastnosti značaja in ki jih še po smrti žališ, če iščeš v njihovem življenju in delu skritih, temnih, v mistično meglenost pogreznjenih plasti, ki jih ne bi bili sami odkrili. Redkokateri sodobnik tolikega pomena in take globokosti je bil pred nami tako prozoren, čist in jasen, kakor ta najtipičnejši vodja demokracije majhnega naroda. Vem, da so v težkih sesedlinah njegovega dela mnoge zasenčene plasti, kjer utegnejo še dolgo rudariti masarykovski specialisti. Toda vsa podrobna raziskavanja o predlogah njegovega dela, o skritih vplivih njegove osebnostne rasti, o psihologiji njegovih prelomnih dejanj in nešteta druga ne morejo spremeniti bistvenih potez Masarykove osebnosti. Samo časovni odstop z méno rodov, zgodovinskih pogojnosti in kulturnih meril lahko odpre nova zrelišča in po svoje osvetli duhovni obraz tega moža, ki je odražal v sebi več generacij svoje dobe. Ta bodoča podoba pa ne bo več njegova podoba, marveč nekak prenos časovnega na nadčasovno; tako se čas vedno igra z osebnostmi, ki kakor otoki sredi neskončnega prelivanja življenja in smrti kljubujejo njegovim valovom. Masarykova prava podoba živi samo v naših očeh.

Resnična veličina voditeljev je vedno v progresivnem odnosu z emocijami, ki jih izzove njihova smrt v množicah in v narodovi eliti. Noben mysterium tremendum, ki so ga kdaj obujala kronana veličanstva, ni mogel ob njihovi smrti povečati emocij v ljudstvu in izsiliti umetniških izrazov, ki bi preživeli dneve zaukazanega žalovanja. Smrt T. G. Masaryka je pokazala, da ni bil zgolj politični vodja in osvoboditelj svojega naroda, marveč tudi vladar nevidnega kraljestva, ki mu ni bilo meja. Za to kraljestvo ni nosil uniform starinskega kroja, ne meča in ne večje krone, kakor je bilo njegovo veliko, inteligentno čelo. In vendar je bil v tem nevidnem kraljestvu oboževan. Kdo vse se ni v srcu štel za njegovega idealnega državljana? Ko sem 14. septembra

v vrvenju pariškega Place de la République izvedel za njegovo smrt, sem zaman iskal samoto in tišino, da bi bil doživel v sebi vso presrešljivo enkratnost tega trenutka.

Človek, ki se vprašuje, kaj je bil T. G. M. — te tri črke že dolgo zadoščajo za njegovo označitev — ne more prezreti pomena emocionalnih in zato iskrenih izrazov odnosa do te svobodno izbrane voditeljske osebnosti. Ljubezen se ne zaukazuje; njena skrivnost in lepota sta prav v tem, da prihajata spontano, toda kdo ve, koliko življenja je bilo moralo poteči, preden se je ljubezen zgostila. Čustva ne varajo. Samo majhen dokaz: T. G. M. kot lirična téma! Pesmi o njem niso pisali zgolj povprečni ljudje, ki radi pristavljajo svoje piskrčke k vsemu, kar razvema maso. Opevali so ga zapovrstjo pesniki nespornih kvalitét, ki jih ne presleplja bleščeči videz in ne zablja cenena popularnost, stvarjalci, ki so pokorni samo svojemu notranjemu ukazu. V cvetoberu liričnih pesmi o T. G. M., ki je izšel v Pragi nekaj tednov po smrti »očeta svobode«, najdeš tudi krasne verze iz peres ljudi, ki so stali na nasprotnem ideološkem zrelišču in ki jih je presunila čista človeška veličina Masarykove osebnosti. Ali je še kdaj kakšen vladar inspiriral toliko resničnih pesnikov kakor prezident T. G. M.?

Kadarkoli bo v bodočnosti beseda o njem, izven tesnega kroga specialistov, ki jim zadoščajo tudi najmanjši sledovi njegove osebnosti in najožji sektorji njegovega delovnega radija, vedno se bo treba vračati k nekaterim preprostim in splošnim resnicam. Ne filozofske koncepcije, pa naj gre za njih noetično, etično, psihološko ali sociološko stran in ne seveda sistem njegovega političnega mišljenja ne kažejo tolike originalnosti in genialne iznajdljivosti, da bi ohranile še dolgo samoraslo udarnost in nalezljivost. Masaryk ostane svojemu narodu — in nemara tudi drugim sorodnim narodom — več kakor pisec kopice traktatov, več kakor politični reformator, vodja narodne revolucije v dobi svetovne vojne in prvi prezident češkoslovaške države z legaliziranim naslovom Osvoboditelj. Ostane to, kar je v méni človeških rodov, idej in stališč trajnejše, redkejše in koristnejše za življenje občestev: ostal bo vzor javnega delavca.

Zdi se, da mu ni mogoče dati preprostejšega naslova, s katerim bi se bil lahko postavil med sencami nekdanjih mogočnikov na Elizejskih poljanah. Toda ta naslov bi bil po njegovem okusu, zakaj njegov modri pogled je dobro opažal, da so najpreprostejše zadeve često najtežje in najdragocenejše. Biti vzor javnega delavca — sploh biti vzor v čemerkoli, toda vedno merjen z najstrožjim merilom, vedno najpopolnejši primerek tega tipa — ni majhna reč in ne brezpomembna celó z zornega kota večnosti. Masaryku je bilo javno delovanje najvišje življenjsko poslanstvo. Bil je mnogostranski javni delavec, in kjerkoli je že delal, povsod je bil udeležen z vso svojo osebnostjo in je hotel, da bi bili tako udeleženi tudi drugi: celó tisti najmanjši in najskromnejši v javnem življenju. Biti udeležen z vso osebnostjo, je zanj pomenilo: biti povsod in vedno iskatelj in izpovedovalec resnice, bojevnik za boljši svet, delavec na njivi vesoljne pravičnosti. Kajpak, uspešen javni delavec je bil v njegovih očeh samo tisti, ki je umel biti hkrati

znanstvenik in umetnik v vseh zadevah javnega življenja, medtem ko je narodu trajno koristil zgolj oni, ki je bil poleg tega še človek moralne veličine. Takega javnega delavca je hotel imeti Masaryk. In njemu je postavil svoj osebni vzor.

Med njim in množico drugih javnih delavcev, zlasti še politikov in državnikov, je bila očitna razlika tudi v odnosu do besede. Kaj je večini politikov beseda? Najbolj vsakdanja igračka njihove volje, čustev in uma; dekoracija in fraza, nekaj, kar je mogoče sleherni hip izdati. Pravilno pravi konservativec de Reynold: »Nous vivons sur des contresens et des confusions: ce fait est certainement une des causes de la crise que nous traversons.« Zato bi bilo treba ubogati Konfucijev nasvet: dati besedam obvezen smisel. Masaryku je bila beseda več kakor neobvezen zvok: v nji je videl simbol in odraz duše. Kdor spoštuje dušo, noče lahkomišelnost izdajati njene podobe v besedi. Na nekem mestu pravi Masaryk, da zaničuje tako zvane velike besede: država, ljudstvo, množica, cerkev i. t. d., ki tako pogosto spreminjajo visoke vrednote v brezpomemben drobiž. Če je Masaryk uporabljal v spisih in govorih besede, ki so v ustih manjvrednih premlačene fraze, so se te besede pri njem vedno očistile, dobile resnost in določen obvezen smisel. Ta demokrat je hotel, da si tudi demokracija ustvari hierarhijo vrednot in da uvrsti v njo besedo kot čisto posodo ideje in svetlo zrcalo duše.

Dandanes govore mnogo o biologiji demokracije, o njenem prizadevanju, da zavaruje obstoj in interese slabičev, povprečnežev, kulturno neproduktivne množice. Masaryk je s svojim življenjem, mišljenjem in delom pokazal, v čem je heroična veličina demokratičnega človeka; vzlic svojemu majhnemu krogu je pokazal to v popolnejši obliki, kakor nešteti leaderji velikih demokracij. Pokazal je, da demokratični vzor ne poteka, kakor se zdi celo A. Carrelu, iz degenerativne načetosti onih plasti, ki so biologom kotel žive dedne snovi, iz katere se oblikujejo ljudstva, marveč da izvira iz volje tvorno nadarjenih ljudi, ki ne priznavajo v slučajnosti prirodnega zakona in ne verujejo v naravno dano socialno zlo. Demokracija je prva uresničila nekatera etična načela samo z zrelišča tega sveta in za stvarnost danih razmer, medtem ko so jih religije preveč projicirale skozi transparentne mistike in dogem v brezbrežni, odmišljeni prostor onostranstva. Masaryk je v redko vzorni obliki združeval demokratično politiko z etičnimi načeli, znanstvenimi metodami in večnostno odgovornostjo ter je tako postavil vzor, ki mu vsa relativnost geografskih širin in višin, ras in pojmovnih simbolov ne more vzeti človeške občevljivosti.

Masaryk je bil človek resnične noblese, toda njegov osnovni nazor je bil od sile preprost: veroval je v človeka in v možnost dobrega, ki so nakopičene v njem. Nemara je pretiraval v podcenjevanju biologije in v čaščenju psihologije in etike, toda to, v kar je veroval, je bilo v njem tako primarno in močno, da mu ni mogla omajati vere nobena kritika socialnih pesimistov in teoretičnih nasprotnikov progresizma. Ni maral videti v svojem bližnjem nič nižjega nego je sam; to pre-

prosto hotenje je izhajalo iz njegovega celotnega pogleda na svet in življenje tako naravno, kakor izhaja posledica iz vzroka. Njegova humaniteta ni slonela na rousseaujevskem sentimentalizmu, marveč na logiki platonovsko-krščanskih načel, ki so šla skozi vse hladne temperature pesimizma o človeku. Izbirajoč med Cezarjem kot posebljenjem vodstva, diktatorstva, zaukazanega državljanstva, nasilne volje, in med Jezusom kot učnikom nauk o svobodi človeške duše, o njeni enakovrednosti pred večnimi zakoni, o individualni ceni življenja in o osebni odgovornosti, učnikom nauka o ljubezni do bližnjega — v tej izbiri se je T. G. M. odločil za Jezusa. Le-ta se mu je zdel preprostejši in bližji smislu življenja, ki ne sme biti v nasprotju s smislom zgodovinskega razvoja. Prav zato ni hotel ločiti zgodovine od npravnosti, politike od etičnih načel, naroda od človeštva. Najnapadalnejši kritik svoje generacije in ikonoklast njenih malikov je postal etični zakonodajalec demokracije.

Temu svetlovidnemu starcu je bilo dano, da doživi dosedanjo višinsko točko demokratičnega razvoja in njegov delni padec na stopnjo moderniziranih absolutizmov. Doživel je cikloidno zakonitost napredka, čigar dviganje in padanje šele v stoletjih povzdigne osnovno črto, vendar — opazujoč s srednjeevropskega otoka demokracije strastno igro restavracijskih, reakcionarnih in imperialističnih stremeljenj — ni nikdar izgubil vere v svoje demokratične vzore. Tudi s pešajočim telesnim vidom in skozi sivino starostnih nevšečnosti je ta kapitan demokratične ladje videl dalje kakor nervozna množica, ki zbegano naseda spekulantom, sanjarjem in plačanim agitatorjem. Njegova čisto zemeljska, čeprav v večnost odprta vera je tako trdna, da jo lahko razvoj dogodkov zakrije, ne more je pa zatreti ali razveljaviti, kakor ne more nobena povodenj vzeti zlatu njegovih lastnosti. Prej ali slej se to, kar je zlato, zopet loči od minljive naplavine. Takih idej, kakor so bile osnovne Masarykove misli, ne bo moglo človeštvo nikdar trajno pogrešati; po vseh mrkih se vračajo enako svetle in čiste v njegovo zavest. Masarykova humaniteta, njegova etika, njegova politična moralna, njegov realizem, ki aplicira znanstvene metode na stvarnost političnega življenja, vse to, združeno z osebnostjo enkratnega značaja, ostane trajno v vsebini tega prelomnega časa, ki se krči in zvija v težki krizi svojih idej in meril. Kadar gre za osnovne spoznave človeka o človeku, potekajoče iz dane logike samih pojmov, je sleherno prevrednotevanje živih in resničnih vrednot le bežna igra samovšečnega intelektualizma. Kdo neki naj trajno prevrednoti zakon ljubezni do človeka in vero v njegov napredek?

Tako je Masarykov nesmrtni čar prav v tesni spojenosti preprostih resnic z voditeljsko osebnostjo: karakterni kontrast onim osebnostim, ki iz strastnega zaleta političnega romantizma komplicirajo našo dobo. Masarykove osnovne ideje ostanejo še nadalje nesmrtni monade njegovega osebnega življenja v narodu. Pred skrivnostjo smrti tega resničnega voditelja ljudstva nas ne navdaja groza: njegov človeški odhod ni imel samo glorijske antičnega miru, marveč je vrgel žarke tudi v daljno bodočnost, ko bo na svetu mnogo več ljudi njegovega kova:

ljudi, ki so preko čisto življenjskega, animalično-človeškega zgradili čudovito nadstavbo »harmonije uma in srca.« In ko temu krasnemu starcu mahljamo z roko na poti njegovega mesa v večnost, nas ni strah sile, ki ga odnaša. Prej mislimo na besede starega Lafontainea: Rien ne trouble sa fin, c'est le soir d'un beau jour.

TRIJE SONETI

MIRAN JARC

Ne móti me, ne móti te tišine:
zdaj mrak je v svoje varstvo vzел zemljó.
Ne kliči dneva! Mar ti pretežko
v samoti je nositi bolečine?

Mrtví so travniki in prazno pólje,
daljinski veter briše prošlost z njih,
še mojo naj izbriše ... Svet je tih,
tak tih, da slišim kri, ki v meni polje,

Kri Trubarja in Gubca, ki se bije
z onstransko vdanostjo žené Marije
za žitja našega poslednji obraz.

Doklej se bomo v tej usodi trli,
le s pesmijo na ustnih trudni mrli?
Molčí mi zemlja ... Čudno nem je čas ...

Budim se kot iz môre: časov beg
je obstal ... O kje ste naši velmožjé,
kako ste varovali nam mejé,
da siroteli smo iz veka v vek?

A matere se bdeče sklanjajo
nad zémľjo domačijo, nad družino,
iz roda v rod prenašajo davnino ...
Za kóga jo zvestó ohranjajo?

O dediči nesrečne Lepe Vide,
device Bogomile, Črtomira,
otroci plahosti, mrakú, molčanja!

Kaj res v nas sveti ogenj že umira?
Čemu vsa potrpljénja, žrtvovanja?
Naj že na nas vihar poslednji pride!

Tu so razpotja narodov, svetov ...
Zajeti smo med hribe in doline,
pogled doseže še samo planine,
naprej — še sen je danes negotov.

Pomúdi se pri nas: morda tihota
vasic in v sé pogreznjenih ljudi
ti kot posebna pesem zazveni,
če nisi vedel še, kaj je — tesnôta.

Obišči mesto: tam ti zaječi
iz naših medsebojnih sporov, zmag
kot nisi ga poznal še — skrit obup.

In vendar nas še ni razkrojil strup:
naj je teh časov zlih še bolj gost mrak
— zvok naše govorice nas živi.

GENERACIJA PRED ZAPRTIMI VRATI

IVO BRNČIĆ

»V Braziliji sežigajo kavo, na Danskem ubijajo krave, v Kanadi barvajo pšenico s cozinom, da bi jo napravili neužitno, v Angliji razbijajo stroje ... Kaj naj bi počeli s temi odvišnimi milijoni ljudi? Najpogumnejši med državniki že začenjajo po določenih pravilih pripravljati človeštvo ... Tudi ljudi je mogoče uničiti.« (Ilja Ehrenburg v »Bolezni našega časa«, članku o sodobni mladini.)

»Chacun de nous est plus qu'un homme, chacun de nous, mes compagnons, est des millions, des peuples en marche...« (Romain Rolland, »Aux jeunes.«)

Sledeče vrstice bi bile lahko intimno pismo, utegnile bi biti reportaža, nemara pa tudi gradivo za roman. A nobeden teh namenov bi bržda ne bil tako tvegan kakor poskus, spregovoriti zgolj s samovoljno prisvojenim pooblastilom o celotnem pokolenju, to se pravi, o sila pestri množici ljudi, ki se med sabo ne razlikujejo le po zunanjih življenjskih okoliščinah, po družbenem in gmotnem položaju, poreklu, vzgoji, po okolju, v katerem žive, marveč tudi po svoji opredeljenosti, po svojih stremljenjih, po svojih svetovnonazorskih, političnih in celó etičnih pojmovanjih. Generacija, ki me šteje za svojega, je razdeljena po vseh frontah, na katerih se dandanašnji v tako ostri ločenosti zbira človeštvo; prav po tej izredni neenotnosti so vsi ti tisoči mladih ljudi najočitnejši izraz dobe in družbe. Ne bom torej govoril o generaciji nasploh; govoriti hočem o tistih vrstnikih ali vsaj o delu tistih dozorevajočih ljudi, ki stoje danes resnično, dejansko pred zaprtimi vrati. Prispodoba zadostno ponazoruje omejitev: gre za rod, iz

katerega se dandanes na Slovenskem čedalje izraziteje ustvarja naš inteligenčni proletariat.

PRED leti, ki se mi zde danes že davna, pol strašna, pol dobrovoljne ironije vredna preteklost, v času, ko sem se mukoma ubijal, da bi našel izraz življenjskega občutja zelo mladega človeka, ki je plahotal pred velikim kaosom družbe in njenih vrednot, sem si bil zamislil pesnitev s patetičnim naslovom »Atila«. To je bil simbol za hunske grozote sodobnega dogajanja, na katero je bilo meni in še marsikomu dano reagirati edinole z nevrotskimi krči. Takrat sem bil eden zadnjih zapoznelih pripadnikov tistega »povojnega« rodu, čigar tragika se je pri nas najintimneje izpovedala v mladeniški liriki Srečka Kosovele. Naša mladost je bila grenka in zmedena, naš prvi stik z življenjsko resničnostjo je bil tudi naš prvi življenjski zlom. V najzgodnejših detinskih letih je posegla v naš razvoj vojna, ki nas s trajnimi sledovi pomanjkanja in nezadostne nege ni zaznamovala zgolj telesno. Ne vem, kako so vojno doživljali odrasli ljudje; sodim pa, da marsikoga ni v tolikšni meri življenjsko iztirila, ga psihološko ni tako hudo prizadela kakor je nas, posebej še tiste, ki nam je teklo življenje tik za fronto. Odraslemu človeku je bilo dano misliti, to pomeni: razumevati, se idejno opredeljevati, se orientirati, tolmačiti dogodke, ki tako — se mi zdi — niso stopali predenj goli, sami po sebi, temveč jih je spremljala cela vrsta vzrokov, domnevanih posledic, pogostoma tudi političnih upov in pričakovanj, kar je vsemu barbarskemu dogajanju nedvomno dajalo neko odrešilno razložljivost, včasih celo smisel in upravičenost. Mi, ki smo bili šele nekakšne nebojlene, le čutne živalice, smo mogli vojno samo najneposredneje zaznavati — jo doživljati brez misli, edinole s preplašenimi očmi in ušesi, z zrahljanimi, nervoznimi živci. Otrok ne išče, ne zna iskati vzrokov tako ogromnih, apokaliptičnih reči, si ne more pojasnjevati dogodkov, zanj ni nobenih okoliščin, ob katerih bi v sebi uredil in s tem že tudi ublažil vtise strašnih doživljavaev; otrok čisto preprosto vidi dogajanje, zanj je resnica izključno le tisto, kar konkretno občuti in izkusi, brutalnost je zanj zgolj brutalnost, grozota samo grozota, katere kvar ostane v njegovi duševnosti trajen. Tako je travmatska peza teh doživetij mrtvaško obležala v naši podzavesti. Naša življenjska volja je bila okrnjena in naša življenjska sposobnost omajana še preden smo jih mogli mobilizirati v samostojnem življenju, v sebi smo nosili vse psihološke pogoje za bolesten, negativen odnos do življenja.

V času najostrejših pubertetnih kriz, ki jih je še stopnjevalo dejstvo dokaj rezkega preloma s starejšo generacijo, od katere nismo bili v splošnem deležni nobene opore, smo s takšno življenjsko pripravljenostjo posedali po šolskih klopeh. Bili smo predmet vzgojnega sistema, ki se je bil izoblikoval v liberalistični zlati dobi meščanske družbe in kulture, se ni poslej nikamor več premaknil ter je v razdobju njenega upada zabredel v nerazrešljiv konflikt z razvojnimi nujnostmi in z življenjsko resničnostjo. Sprejemali smo znanje in nauke, ki so bili pred davnimi desetletji zgrajeni na optimistični podme-

ni o večni popolnosti obstoječega stanja in sveta, o trajni zveličavnosti njegovih norm in tradicij, načel in idej. Navadili smo se pojmovati kulturo kot nedotakljivo, abstraktno vrednoto, ki lebdi visoko nad zgodovinskim trenutkom in vrvenjem navadne vsakdanjosti; in kar je najvažneje: v tem miselnem in moralnem redu je bila človeška osebnost posvečena kvaliteta, izhodišče in končni namen vse človeške dejavnosti, svoboda je bila merilo in najvišji ideal, sveto izročilo preteklosti, absoluten etičen in političen postulat. S takšno dediščino klasične meščanske kulture smo polagoma stopali v dejansko življenje — in to življenje je bilo ena sama brutalna negacija gesel, ki smo ž njimi rasli, ki smo se jih zavedno ali nezavedno naučili spoštovati, ki se je v njihovem znamenju izoblikovala vsa naša življenjska zavest. Pojmi, ki nam jih je vcepila vzgoja, so v okostenelem okviru, v kakršnem smo jih sprejeli, postali v primeri z neposredno stvarnostjo brezupno teoretični; še več: postali so tako strašno podobni neuporabnim, lažnivim fikcijam, da je marsikdo za vselej zdvomil nad njimi. Častitljiva avtoriteta vzvišenih besedi — človek, osebnost, kultura, demokracija, svoboda — nas ni mogla obvarovati pred poraznimi spoznanji, ki so bila hkrati razočaranja in so dramila na dnu zavesti podmolko sumnje, da smo bili grdo osleparjeni. Že nekatere posebne pedagoške metode, katerih predmet smo bili in s katerimi se je izražalo dejstvo popolne odtujenosti med nami in starejšo generacijo, so prispevale svoj delež k naši življenjski iztirjenosti. Zoreli smo v letih povojne razrvanosti in neštetihi »kriz« tistega časa, o katerih so toliko govorili in pisali, ne da bi nam mogel kdorkoli dati eno samo odrešujočo, bodrilno besedo. Doživljali smo razkroj družine in splošno demoralizacijo javnega in privatnega življenja. Negativne izkušnje so z leti samó rasle. Videli smo demokracijo in svobodo, ki sta postali jezuitska maska inkvizitorskega zatiranja človeške misli in vesti. Gledali smo kulturo, ki je postala prašen muzejski rekvizit, medtem ko smo bili priče divjaških izpadov, ki so nas spominjali na temne zgodbe o Timurlenkovih piramidah iz lobanj in o uničevanju antičnih kipov, ki so jih barbari žgali za apno. Preverili smo se, da je človek dejansko najničvrednejša ničla pozemskega življenja. Opazovali smo kriminalno burko, v kateri so spačene fiziognomije cinično mešetarile in verižile s »svetinjami« in »ideali«, za katere so nekoč ljudstva dajala svojo kri, tisto kri, ki je vredna zlata, a se je zdaj edinole v parasitskih rokah izpreminjala v parasitovo zlato.

V tem dušečem ozračju nas je začela vse bolj razjedati tista nezaupnost, tista življenjska negotovost, ki je v nas tlela že od vsega začetka. Postali smo uporni, zakrknjeni in zagrenjeni. Nekateri so se potuhnili vase in se izognili življenju, drugi so se skušali rešiti v nihilizmu in v mladostnih hedonističnih ekscesih, iz katerih ni marsikdo nikoli več našel poti do življenjskega zdravja. Kot osemnajstletniki in dvajsetletniki smo bili docela bolna, potlačena, deloma celó manjvredna generacija, bili smo rod moralnih in intelektualnih invalidov in ubežnikov iz življenja. Spomin na tovariše iz tistih let je presenetljivo medel; zvezan je s predstavo povprečne, povsem

enolične množice, malone črede topih, brezbriznih, ne dobrih ne slabih, predvsem pa skrajno neizrazitih mladih ljudi, ki jim je dajalo neko negativno standardno podobnost osupljivo pomanjkanje vsakršne volje in slehernega določnega življenjskega interesa. Edine izrazitejše osebnosti so bile ravno najbolestnejše, najproblematičnejše nature.

TAKO nismo imeli ne preteklosti ne sedanjosti; in kmalu se je izkazalo, da tudi prihodnosti nimamo, to je, da nimamo ničesar. Zakaj ko smo po šestnajstletnem in večletnem posedanju po učilnicah pričeli s spričevali in diplomami trkati na duri tistega pravega življenja, ki nam je baje narekovalo dolžnost, da se zanj pripravimo z nabiranjem znanja in zmožnosti — tedaj smo ugotovili, da nismo nikomur potrebni. Vse besedovanje o bodoči častni izpolnitvi življenjske naloge je z upi in sanjami vred bedno splahnelo v mrzlem, stvarnem, uradnem molku čakalnic in predsob. Zadeva je skoraj dolgočasna, pojav je tako splošen ter je veljal že toliko besed in tiskarskega črnila, da ne spada več v vrsto dejstev, ki dandanašnji še ganejo ljudi. Ali če se niso intimne reči, o katerih sem poprej govoril, nikoli povsem uvrstile med pereče probleme splošnosti, smo v tem novem položaju vendarle postali javno vprašanje ter smo čakali celó uradno registracijo. Suha, eksaktna govorica statistik dokazuje, da je ta čas na Slovenskem samó med profesorskimi kandidati več ko poldrug sto nezaposlenih. Število tistih, ki se vsako leto prerijejo med proračunskimi in drugimi možnostmi do eksistence, se giblje povprečno okoli 10%; verjetnostni račun, po katerem si more posameznik omejiti dobo svoje brezposelnosti, se mora torej raztegniti na leta in leta. Podobo izpopolnjuje nekaj sto brezposelnih učiteljskih kandidatov; so primeri, da si služijo mlade izšolane učiteljice kruh kot tkalke v tekstilnih tovarnah. Kje so podatki o brezposelnih absolventih trgovskih in drugih strokovnih šol, podatki o mladih pravnih brez dela in kruha, o mladih zdravnikih, inženjerjih, agronomih, glasbenikih? Kje so slednjič pričevanja o praktičnem reševanju vprašanja življenjskega obstoja — tistega trdega, neusmiljenega vprašanja, ki se je pojavilo pred temi izpodrezanimi mladimi ljudmi v tako nenavadni, absurdni obliki? Številke govore edinole v svojem pustem kvantitativnem jeziku; kje naj bodo potemtakem zapisane stotere tihe, neznane tragedije, v katerih se lomijo uboge človeške kreature, ki so po mnogih avtoritativnih zahtevanjih in po tradicionalnem prepričanju dvakratna kvaliteta človeštva, družbe, naroda: kot ljudje duha in kot mladi ljudje... »Po uradni statistiki,« je pisal Ilja Ehrenburg, »je 1856 učitelj sorbonske univerze, ki ne morejo dobiti dela. Nekateri hodijo od uredništva do uredništva in ponujajo kratke notice. Drugi opravljajo za kosilo po ves dan strežniško službo. Tretji prodajajo patentirane vrče za kavo ali pa umetna gnojila. Kajti časa imajo na pretek. Zato so prav za prav leta in leta študirali matematiko, fiziko in filozofijo.« Toda — jasno! — te besede veljajo vendar samó za Francijo!

Ali ne — saj ni treba pogrevati zaključkov žalostnih in utrudljivih statistik. Žolč je tekočina s škorpijonsko naravo. Tudi bi bilo táko

početje jalovo spričo dejstva, da si mladi ljudje, ki raziskujejo statistike, po vsem videzu sami ne morejo pomagati, tisti pa, ki se z njimi osebno neprizadeti ukvarjajo, pojmujejo s čisto svojevrstnega stališča vprašanje mladih ljudi in njihovih na pol pota zaustavljenih življenj, ki so živo gradivo za mrtvimi števili in razpredelnicami posutih papirjev. Zategadelj bi bilo morebiti prikladneje, povrniti se k neoficialni, intimni plati zadeve, k tistim dejstvom, za katera se statistike ne menijo, ki pa jih zato v vsakdanji, konkretni prozi zaprtega kroga življenjskih možnosti človek tem občutneje doživlja.

Vprašanje je splošno, a bolečina je individualna; njena ost je v okoliščini, da življenjska tragika ni odrska tragika velikih kretenj, burnih doživetij, izjemnih dogodkov in veličastnih dejanj. Ne, dejansko življenje dela rajši pomalem, z veliko potrpežljivostjo pa z majčkenimi količinami; metoda, po kateri obdeluje ljudi, je ponajvečkrat obupno nepatetična, skoraj trivialna, a zato zanesljivejša od še tako natančnega instrumenta. Tragika navadnega življenja je čisto povprečna, je sestavljena iz tisočerihih drobnih, nezanimivih dejstev in neznatnih čimteljev, ki sami po sebi niti niso vredni solze ali kletve; toda v svojem končnem, skupnem učinku, v svoji počasni, neutrudni trajnosti so okrutni ko tortura in vivisekcija. Takšna majhna, borna vsakdanjost je življenjski delež mladega slovenskega inteligenta, o kakršnem govorim. Nemo čakanje, nenehno poniževalno ponujanje samega sebe, ubadanje z inštrukcijami, živčna gonja za priložnostnimi opravki, stalno, uničujoče premišljevanje o nerešljivem vprašanju, kako nadomestiti ogoljeni plašč in obnošene čevlje, zakrknjeno, topo molčanje ob tarnanju svojcev, ki te preživljajo (kar je še najugodnejši primer) in katerih pomoč sprejemaš kot vbogajme in očitek krivde, obsedeno, včasih že blodnjam podobno računanje, računanje, računanje z življenjsko pomembnimi vsotami, ki se gibljejo v mejah ljudskošolske matematike, a postavljajo predte težje probleme kakor integral in diferencial — vse to ni nobena heroična dramatska koncepcija, to je le suhoparni laboratorij vsakdanjega življenja. Sredi te banalnosti se bijejo mladi ljudje za najosnovnejše, najnujnejše pogoje obstanka, razvoja, udejstvovanja, izobrazbe, ljubezni — za to bore življenje, ki jim nobena logika in noben sofizem ne more prikrajšati pravice do njega. Ljubijo dekleta, postajajo po blatnih ulicah in vogalih, ko curlja dež in kriče pijanci — in ko beže izgubljena leta, se njihova ljubezen še za ped ne približa naturnemu in zakonitemu zaključku, ki je bojda človekova naloga in dolžnost. Mlade žene, ki bi po vsej prirodni pravici in postavi morale biti matere, sanjajo o tej svoji prvobitni nalogi s tiho resignacijo, s kakršno ovija človek pravično nedosegljivo srečo.

Specifična poklicna značilnost naše usode je dejstvo, da smo se v dolgih letih svojega izobraževanja pripravili na vsa naključja in vse možnosti, da pa nas je ta edina in najkonkretnejša zalotila docela neoborožene. Vzgojeni za visoke stvari duha, ki bi naj bile predmet in smoter intelektualčevega življenja, stojimo danes presenečeni in osramočeni pred dejanskimi življenjskimi pogoji in naše životarjenje je

ena sama nepotešena žeja. V sebi nosimo nostalgično potrebo po lepota in razodetjih, hrepenimo po Beethovnovi glasbi in po čudodelnih rokah Rahmaninova — in poslušamo papagajski ritem šlagerjev. Gledamo gore, sanjamo o borovcih in burjah, o popotovanjih in daljnih meridijanih, pa se gibljemo ko naviti avtomati v zemljepisnih (in ne samo zemljepisnih) relacijah med Barjem in Šišenskim vrhom. Toži se nam po rodinovskem marmorju, po Tizianu in Goyi, po Delacroixovi opojni koloristiki — a vse, kar nam je dosegljivo, je lakajska servilnost kavarniške revije »Die Kunst« z njenimi šablonskimi akti in degeneriranimi bankirskimi portreti. Strmimo fascinirani nad čudovito mimično lepoto mrtvega Moissijevega obličja in odhajamo s sramom in srdom izpred babittovske kričavosti filmskega platna in njegovih idiotskih potvorb resničnega življenja. Sanjamo o drznih konstrukcijah in o Corbusierovem sončnem mestu, a ne gradimo niti barak. In sredi histeričnega patosa laži, ki done iz zvočnikov v znamenju gesla: »Kadar zaslišim besedo kultura, sežem po svojem revolverju«, doživljamo naposled lastno prihodnost: privide bojišč, groze in blaznosti, smrdljivih, sifilitičnih in zastenčenih bolnišnic — in čisto na dnu predstavo črvice, od plina pozelenele, na bodeči žici viseče kepe mesa in ušivih cunj, ki bo nemara nekoč tvoje poslednje povelečanje za tostransko in onostransko življenje.

KO sem nekoč vnovič prebiral Kosovelove pesmi, sem se ob tisti drobni kritiki: »V sobo bi se zaprl, oj zaprl, da bi umrl, oj umrl« nenadoma zalotil pri vprašanju, kako si more tako mlad in vrhu tega notranje tako bogat človek želeči smrti; skoraj strahoma sem se zavedel, da mi ta lirika ni več lastna izpoved, da je ne doživljam, ampak že podoživljam. Ni bilo dvoma, da sem se od pesnikovega sveta odmaknil, to je, da ne spadam več v njegovo dobo. Misel o bistveni spremembi v generacijah, ki mi jo je vzbudilo to doživetje, se je pozneje potrdila. Po recitacijskem večeru sva se v hotelu provincialnega mesta pomenkovala z mladim prozaikom; spanec nama ni hotel na oči, svitanje naju je našlo bedeča. Tovariš je govoril o demoralizaciji, ki spremlja po štajerskih vaseh splošni propad kmečkih gospodarstev; svojo pripoved je podprl s tolikšno množico poraznih dokazov, da mi je v tistih poznih popolnočnih urah, v sivi hotelski sobi, ki je tonila v tobakovem dimu, bučala glava od prividov silovitega plazua, ki mendra zakleto ljudstvo in ki mu ni videti konca. Mladi pisatelj, ki je to dogajanje surovo doživel na sebi, je govoril z drhtečim glasom, ki se mu je zatikal od ogorčenosti, studa in odpora. A presenetljivejše je bilo dejstvo, da je ta mladi človek, čigar življenjske katastrofe bi zvrhano napolnile dvakrat daljše življenje, žarel od trmaste volje, od strastne želje po boju in dejanju, od nenačete, sveže ljubezni do življenja.

Mislím, da ta poteza danes ni več izjemna. Smo razgiban, dasi kajpak še zelo neizoblikovan rod. V najslabšem primeru velja še vseeno trditev, da je nekdanji brezvoljni bolnik izginil iz naših vrst vsaj kot predstavnik in tip. Znabiti bi bilo še prezgodaj razpravljati o

vprašanju, kaj je iz nas pregnalo strahove preteklosti, odkod ta vera v življenje, ki nam je tako neprijazna mačeha. Nekaj pa je mogoče precej zanesljivo ugotoviti. Naravno je, da vsi ti mladi ljudje nočejo biti naplavina življenja in brezimna števila v rubrikah o brezposelnosti; a če na sovražne življenjske pogoje ne reagirajo z zagrenelostjo, temveč z bodrostjo in delavnostjo, si je to mogoče razlagati edinole z dejstvom, da se je njihovo doživljanje lastne usode premaknilo iz posameznika v človeško splošnost, da svojega osebnega primera ne občutijo egocentrično, marveč kot del skupnega problema, ki je rešljiv samo v okviru celote. Zavedajo se, da je pasiven, strt človek negativna postavka v bilanci splošnosti in tedaj zavoljo te splošnosti ne smejo ostati pohabljeni. Trda življenjska nuja jih je notranje prevzgojila; razbila jim je vse iluzije mladosti in jih krvavo iztreznila, a jim je zato dala tisto vero v življenje, jasneje: tisto tvorno, kljubovalno preverjenost o možnosti ureditve tostranskega življenja, ki se napaja iz zavesti o trajni odgovornosti pred človeško skupnostjo in iz živega občutka dolžnosti do nje. S to vero stopa ta rod dandanes v slovensko književnost in v njenem imenu bo morda ustvaril naš novi realizem. To je uporna, najbolj preganjana vera, ki si jo je najtežje priboriti in jo je najtežje braniti, ki pa je najslajša drznost človeškega razuma in pomeni najvišji optimizem človeškega srca: vera v zemeljskega človeka.

DEČKI

ODLOMEK IZ ROMANA – FRANCE NOVŠAK

Castelli se je sklonil k Papaliju in mu šepetal:
— Nani, povedati ti moram veliko novico. V meni se dogaja nekaj tako čudnega, neizrekljivega in nepojmljivega, da sem v zadregi, kako naj bi to povedal. Nani, bil si mi v teh dolgih dneh iskren prijatelj. Nisi pobožen in tudi jaz nisem bil. Toda, zdi se mi, da je v meni polno kadila, da njegov vonj lije v mojo dušo. Res, smešno se ti zdi, kajne? Ne smej se, prosim te. Ko sem bil bolan, sem premišljeval, ali je res mogoče, da se ves svet vrti kar tako čisto slučajno naprej. Da ga ne vodi nikakršna sila, da ni odvisen od nobenega pogona in da je sploh sam sebi prepuščen. Poglej, to se mi zdi čudno. Vem, rekel boš: to si v pridigah izvedel. Mnogo sem slišal cerkvenih govorov. Poslušal sem klerika, poslušal sem ravnatelja, poslušal našega kateheta, celo samega prevzvišenega gospoda škofa. Priznam, res, slišal sem. Toda, ko sem jih poslušal, so se mi zdeli govori tako malo verjetni, tako smešni in majhni, da sem mislil: Kaj bi vse to. Nisem jim verjel. Bil sem pa bolan in ravno v času bolezni sem dopolnil štirinajst let, kakor ti je znano. Nani, štirinajst let! Koliko časa traja sploh človeško življenje? Tako zgodaj umirajo ljudje. Komaj se razgledajo, že omahnejo. Redko vidi kdo cilj, ne doseže ga nihče. —

Tako je govoril Castelli s široko odprtimi, žalostnimi očmi.

Tramvaj pa je vozil naprej, se ustavljal redno na vsaki postaji, sprevodnik je vsaki osebi, ki je vstopila, voščil dober dan in ji ponudil listek. Čez nekaj trenutkov ju je objel čudoviti Maksimirski park s svojim visokim drevjem. Skoraj nobenega človeka ni bilo videti. Lahen veter se je igral z odpadlim listjem. Pod rumenimi krošnjami sta bili postavi dečkov bridko nasprotje ostali okolici. Nani Papali je govoril:

— Iz tebe govori razočaranje nad življenjem. Med boleznijo si spoznal, da je človek prav za prav zelo slabotna stvar in le majhen razlog je potreben, pa se zgrudi. Kaj naj ti še pripovedujem? Popolnoma sem te razumel. Spet se vračaš k stvari, katero si še pred nekaj tedni tako preziral, k religiji. Dobro, ne bom te odvrčal od nje. Srečnejši boš, če jo imaš. Veruješ v nekaj, česar ni, in upaš, kar se ne bo zgodilo. Iz tega izvira sreča ali vsaj pozabljenje, in tega si vsi želimo. Pozabiti, pozabiti! — Toda, vse to je prazno filozofiranje, zdaj sva v Maksimiru. Ali si čital baročne stihe pri vhodu? Vsi rodoljubni Zagrebčani jih znajo na pamet. —

— Ne zanimajo me, — je dejal Castelli in stopil na desno, kjer se je steza odcepila proti živalskemu vrtu. — Ne, te pesmi me ne zanimajo. Pač pa mi je žal, da nisem imel in da ne bom imel prilike živeti v Gundulićeви dobi ali morda celo malo prej. Ali si samo mislim ali je res, da so bili ljudje takrat srečnejši. —

Ustavil se je. — Srečnejši? Mogoče. Čim bolj priprosto življenje živi človek, tem srečnejši je. In tako življenje je moralo biti tedaj v naših krajih, če ne po vsem svetu.

Vstopila sta v živalski vrt. Pazniki so pred redkimi obiskovalci krmili živali. Neka guvernanta se je mučila s sitnim otrokom.

Severni medved je hodil sem in tja po cementu, ki je bil podoben ledenim ploščam v njegovi daljni domovini. Castelli je vzdihnil:

— Vidiš, to je internat sv. Marije za severne medvede. Sploh se mi zdi, da imamo ljudje in živali zelo slično življenje. Edino, česar živali ne poznajo, so problemi, ki nas mučijo. Kaj ve, recimo, tale beli medved o seksualnem problemu? Kadar začuti potrebo, opravi svoj posel in ni oblasti, ki bi mu to preprečila. Pri nas je vse drugače. Mi smo v zavodu sv. Marije; naučili so nas sklepati roke in ljubiti ljudi, ki jih ne poznamo in ki jih ne moremo ljubiti. Na najosnovnejša vprašanja nam nihče ne da odgovora. In to, da nam ne dajo odgovora, da nas drže v stalni temi in nevednosti, to se danes imenuje vzgoja. Krasno, kajne? —

Ob takšnih pogovorih se je Papaliju nabralo čelo v gube in priganjal je Castelli, da bi se odstranila od medveda. Prišla sta do ptic.

— Vidiš, tudi temle nekaj manjka. Poglej, peruti imajo in ne morejo vzleteti. Mi imamo pa pamet, pa ne moremo misliti; mislimo lahko, samo povedati ne smemo, kar mislimo, — je rekel Papali grenko.

Prav zato, — mu je odgovarjal Zdenko, — nima smisla, da bi se ukvarjali s takšnimi vprašanji. Najbolje in najenostavneje bi bilo, da bi vso našo problematiko rešili tako, kakor so jo reševale prejšnje generacije. Vdati se in priznati dejstva, rabiti svojo pamet le v službi zakonitega cerkvenega ali posvetnega gospodarja. Meni se zdi

neumno, zakaj bi se ne navduševali za lepoto cerkve, njenih obredov in slavnosti. Če se spomnim na lansko leto ali še nazaj, mi je kar toplo pri srcu. In po boleznih vidim, da se mi vrača vera. Nekaj prijetnega je to spoznanje. Pozabil bom vse, ne bom se brigal za tvoje težke misli, Nani, in živel bom veselo kakor ptič v Maksimirskem vrtu. Kaj zato, če nimam svobode? Prosim te, kaj je danes svoboda? Geslo komunistov in anarhistov. Res je, vsi si jo želimo. Toda dosegli jo bomo prav tako, kakor tile ptiči. Vse same prazne čenče. Pa poglej, tamle so levi. Kakšna ironija! Ali vidiš kralja puščave? Kakšen kralj! Kralj v tej smrdljivi kletki, kralj tistega kosa govedine, ki jo dobi za hrano. —

Papali je mrko odgovarjal.

— Preklete je res, kar si rekel. Ni kralj lev, ni kralj medved, ampak ključ, ki odvzame svobodo. Ta je kralj. Največji in najbolj ponosni.

— Ah, to je že skrajna ironija, — ga je zavrnil Castelli. — Nepotrebno je, da si na tak način razburjava živce. Stopiva rajši v čoln. —

Lastnik čolnov je sprejel pristojbino za polurno vožnjo z nenavadno globokim poklonom in ju celo tako počastil, da je sam odvezal verižico, s katero je bil čoln privezan k bregu. Še ko sta fanta odrinila in je Zdenko že veslal, ju je spremljal z očmi. Tako sta se vozila po jezeru, po njegovih rokavih, okrog otočkov, pod mostički in molčala skoraj ves čas. Ko se je oglasilo krog poldneva več tovarniških siren, sta prav tako molče zapustila čoln, odšla do tramvajske postaje, vstopila v voz in se odpeljala v zavod sv. Marije.

Zdenka so vsi dijaki navdušeno pozdravili. Bil je pač ljubezniv fant in zaradi dolge bolezni še bolj pomilovan in ljubljen. Pri kosilu je celo sam prečastiti gospod ravnatelj stopil k njemu in ga vprašal, kako se počuti. Zdenko se mu je zahvalil s prav samostansko vljudnostjo ter se obrnil k Stojanu Pavloviču, ki je že ves čas pričakoval, da bi mu nekaj povedal.

Zdenko se je začudil, ko mu je Pavlovič ponudil košček papirja z besedami: Če dovoliš, ti bom prečital.

— Kaj je to? — — Pesem. —

Castelli ga je ostreje pogledal. — Ti pišeš pesmi? —

— Včasih. Ljubim jih. Tudi sam bi rad postal velik pesnik. Takšen, da bi se o meni učili dijaki v šolah, kakor Mažuranić ali Krleža. —

— Meni Krleža ne ugaja. Jaz ne bi nikoli tako pisal. Čemu govoriti resnico, ko se vendar lahko lažemo. —

Castelliju se je zadel nadaljnji pogovor nesmiseln. Tudi Stojan Pavlovič je umolknil. Sedel je mirno poleg njega ves čas, dokler ni klerik dal znamenja za začetek molitve.

DRUGA gimnazija je bila ponosna zgradba v južno zapadnem delu mesta, zgrajena še v časih, ko je vladal glasoviti Khuen, diktator tedanje hrvatsko-slavonske province. V poslopju je bilo nastanjenih več zavodov, da se je mogel pouk vršiti le izmenoma, ob veliki stiski za učilnice. Na ulici pred gimnazijo je rasel lep drevored starih ko-

stanjev, pod katerimi so dijaki v vročih poletnih dneh, ko so čakali na začetek pouka, stali in pričakovali trenutka, da bi šolski sluga odprl vrata.

V ta zavod sta hodila tudi Nani Papali in Zdenko Castelli. Nani Papali je obiskoval šesti razred, Zdenko Castelli pa tretjega.

Nani Papali se od vsega početka ni mogel prav uživeti v življenje tega zavoda. Zdelo se mu je, da se mentaliteta v tej šoli tako razlikuje od drugih šol, ki jih je bil doslej spoznal, da ji ni mogel najti primere.

Že postava gospoda ravnatelja te šole je dokazovala zgovorno, kako je v tem mestu mnogo več širine, kakor v provinci, iz katere je pobegnil. Tudi profesorji so bili bolj ljudem podobni. Kljub temu, da so vestno in vztrajno zahtevali, da bi se dijaki učili, so imeli precej obzira, zlasti z revnejšimi tovariši. Edino, kar ga je v tej gimnaziji motilo, je bil gospod katehet, majhne, debelušaste postave, okrogle glave, kratkih ščetinastih pokoncu stoječih las, sinjih oči in globokih črnih zarez pod srebrnimi očali. Njegov smeh je bil podoben hreščanju stare ure in dijaki so se tega smeha bolj bali kakor trdih, glasnih ukazov gospoda ravnatelja.

Gospod katehet je imel tipičen kardinalski obraz, in dijaki so govorili, da je grd, kar sicer ni bilo res. Imel je gladko, belo kožo, vedno obrito in skrbno negovano. Vendar se ni mogel nikomur prikupiti, kajti način, kako je dijake silil k izvrševanju verskih dolžnosti, je bil oduren. Pri tedenski šolski maši ob nedeljah je vedno pazil, da so vsi dijaki pri maši navzoči, in če koga slučajno ni bilo, je zahteval potrdilo, da je bil drugje pri maši, sicer je sledila kazen. Razumljivo je, da so se dijaki zelo poredko ali sploh ne udeleževali šolskih pobožnosti, potrdila za maše pa so si drug drugemu pisali.

Neko uro, ko so ravno govorili o važnosti morale za poedinca in za družbo, je gospod katehet opazil v zadnjih klopih razreda nemir in šepetanje. Dvignil se je in stopil proti zadnjim klopi. Ko se je vračal, mu je pogled obstal na knjigi, ki jo je čital Nani Papali in je imela naslov »Življenje Jezusovo«.

Gospod katehet je začuden obstal in vprašal: — Oho, kaj pa vi čitate, Papali? —

Papali ga je pogledal in odgovoril: — Življenje Jezusovo. —

— A tako. Zdi se mi, da ste zašli na kriva pota. Mar nimamo o Jezusu napisanih boljših knjig, kakor je Renanova? Saj je znano, da to Renanovo delo ni znanstveno in je kot tako od vseh resnih znanstvenikov že zdavnaj zavrženo. Imate tudi dovoljenje za to, da čitate? — ga je naknadno vprašal. — — Ne. —

— Ne veste, da morate imeti dovoljenje, če hočete čitati take knjige? — — Ne. —

— Tudi tega ne veste? Vi ste vendar šestošolec, in to mora vsak dijak vedeti. Sicer pa, zakaj prinašate v šolo knjige, ki nimajo s pokom nobene zveze? —

Nani ga je gledal; sprva ni mogel verjeti, da katehet misli resno. Potem ko je videl njegove neusmiljene, stroge oči, je povsili glavo.

— Pojdite, pojdite malo ven, da vas izprašam. Če ste tako dobro podkovani v Jezusovem življenju, mi boste še povedali nekaj o krščanski morali. No, govorite! Kaj je krščanska morala?

Nani je molčal.

— No, — mu je hotel pomagati katehet. — Krščanska morala je izpolnjevanje verskih dolžnosti in življenje po božjih zapovedih. No, ali smo dolžni živeti po krščanski morali. Kaj mislite, Papali? —

Papali je spregovoril kakor avtomat: — Da, dolžni smo živeti po krščanski morali. —

— Seveda, — se je zadrhl katehet, — toda vi se praktično tega ne držite! Čitanje takšnih knjig vam odslej prepovedujem! Ta knjiga ostane pri meni, v svarilen vzgled, da drugič ne boste več v šolo prinašali takšnega bogumrzkega čtiva. —

Tako je prišlo »Življenje Jezusovo« v roke prečastitemu gospodu katehetu, ki ni mogel dovoliti, da bi kdo drugače razlagal boga, kakor njegova posvečena oseba. Od tega dne gospod katehet ni mogel več videti Nanija Papalija.

PRAV tiste dni so začeli na gimnaziji z literarnim krožkom. Ravnateljstvo je potrdilo pravila, profesor francoščine je postal njegov vodja, in dijaki so začeli prirejati sestanke. Sprva so obravnavali nevažne pesnike in pisatelje, prepisovali predavanja o glasbi, referate o slikarski umetnosti, o religiji v službi umetnosti in podobne reči.

Novo luč je prinesel v krožek šele sošolec Nanija Papalija in to je bil Zagoda Rudolf.

Revščina, v kateri je živel vse življenje, mu je dala čisto srce in jasne oči. Z vso dušo se je iskreno oklenil katoliške vere, vzljubil vse njene skrivnosti in v svoji duši posvetil vso cerkveno hierarhijo. Kljub temu se je zavedal, da je življenje na svetu takšno, da ga je treba čim prej izpremeniti, ker bo sicer nastal na svetu požar, čigar razsežnosti danes niti premisliti ne moremo. Zato je v literarnem krožku najavil predavanje o krščanskem socializmu.

Popoldne, ko je Zagoda nameraval predavati, se je zbralo v sobi, namenjeni za literarni krožek, veliko število dijakov, ki so vsi z izredno napetostjo pričakovali, kaj bo povedal Rudolf Zagoda.

Profesor je stopil na oder in v kratkih besedah povedal, da ga zelo veseli, da se tudi dijaki pričenjajo zanimati za socialni problem, vendar, je naglasil, naj pazijo vsi dijaki, da ne bodo zašli na kriva pota in da morajo vedno spoštovati državno oblast, ki je zato postavljena, da socialno vprašanje tudi reši.

Dijaki so začeli zadaj nekaj nerazločnega mrmrati, zato je stopil Zagoda na oder in začel s predavanjem. Povedal je, da je socialno vprašanje danes glavno vprašanje človeške družbe, ki ga mora reševati predvsem inteligenca, ki ji bodo tudi dijaki nekoč pripadali. Poudaril je, da nasilna pota in krvave državljanske vojne ne vodijo nikdar do popolnega uspeha, temveč le rušijo v ljudeh vsak smisel za poštenje medsebojne pravičnosti in ljubezni. Nato je nadaljeval, da mora priznati načelo avtoritete. Postaviti moramo v svoje duše novega Kri-

stusa in paziti, da bomo delali natančno to, kar zahteva katoliška cerkev, ki ima le eno ideologijo, da bi pomagala človeštvu. Na koncu je izjavil, da ljubezen vse premaga in da gotovo pride čas, ko bodo vsi ljudje priznavali, kar katolicizem uči, in tako dosegli že na tem svetu blaženost.

Dijaki, zbrani v dvorani, so pazljivo sledili izvajanju svojega tovariša, toda videlo se je, da se jih prav malo strinja, kajti Josip Bartošek je vstal in rekel: — Tovariši, kar nam je povedal tovariš Zagoda, smo že zdavnaj slišali. Povedal nam ni nobene nove misli. Mi pa želimo, da nam kdo očrta moderna pota socializma, pa najsi so imela uspeh ali pa ne. —

Nastalo je glasno pritrjevanje in ker je bilo prisotnih več gojencev internata sv. Marije, je nastalo glasno prerekanje in dopovedovanje. Voditelj je dal besedo Mladenu Kašaninu.

— Vse, kar je povedal tovariš Zagoda, so le prazne besede. Na takšen način danes nihče ne rešuje socialnega vprašanja. Poleg tega moramo vedeti, da je socializem s katolicizmom nezdržljiv, da sta to dva popolnoma nasprotujoča si pojma. Želeli bi si izčrpno predavanje o vseh borbah, ki se tičejo socialnega vprašanja, predvsem pa glede naših krajev, ker nas zanima predvsem to, kar je pri nas. Tovariš nam bo oprostil, če se vsi ne strinjamo z njim. Mislimo, da jih je tukaj prav malo, ki verjamejo v te fraze, da bo ljubezen svet izpreobrnila. Opazam, da predavanje tovariša Zagode trpi zaradi pomanjkanja realističnega opazovanja. Želim, da bi se oglasili tovariši k razgovoru. —

Nastalo je glasno govorjenje in pritrjevanje. Profesor je dal besedo Nikoli Miličiču. O njem so trdili, da je komunist in nevaren človek. V resnici pa je bil, ko je stopil na oder, prav majhen in nepomemben kodrolas fant, ki mu nihče ne bi bil prisodil več kakor šestnajst let. Spregovoril je:

— Razveseljivo je, da se dijaki bavijo s temi stvarmi. Tudi je res, da nam šola ne daje o teh vprašanjih nobene izobrazbe. Zato ni nič čudnega, če si mi to izobrazbo sami iščemo. Iz tega nastaja toliko nepomembnih tragedij v človeškem življenju, toliko izključitev in nesreč. Lani se je dogodil celo samomor. Naš tovariš je bil menda osumljen propagande in si je sam končal življenje. Kam vodi to neznanje? Jasno je, da moramo imeti pojem o vseh teh rečeh, ki pretresajo današnji svet. Torej moramo biti poučeni tudi o socializmu in o njegovem vplivu na gospodarsko strukturo družbe. Ta pouk nam pa mora dati šola in to po svoji uvidevnosti, — je pristavil Miličič s pogledom na profesorja.

Temu so se že nabirale mrke gube na čelu. — Pustimo, kar ne spada semkaj. Ali ima še kdo kaj pripomniti? —

Oglasil se je Nani Papali. — Kar sta povedala tovariša Bartošek in Miličič, odobravajo, mislim, vsi prisotni dijaki. Le nekaj, mislim, da nista povedala. Da takšen pouk danes v šoli ni možen, ker ga današnji učni načrt ne obsega in ga najbrž tudi bodoči ne bo. Zato bi morali dijaki v literarnih krožkih, kakršen je naš, predavati sami ali pa naprositi gospode profesorje, da jim povedo to in ono, kar jih za-

nima. Sicer pa mislim, da je bilo predavanje tovariša Zagode odveč in s težnjami današnje mladine v kričnem nasprotju. —

— Oho, — se je tedaj oglasil zadaj Nikolavs Ivan, ki je pripadal križarski mladinski organizaciji. — Kako veš to? — se je zadril nanj, da je vsa dvorana prisluhnila. — Mi, ki smo katoliškega prepričanja — in nas ni malo — imamo popolnoma drugačne pojme o tem. Če vam, ki ste zašli na levo, to ne ugaja, vam ne morem pomagati. Naš narod je globoko religiozen. Vdan je katolicizmu kakor veri svojih očetov in prepričan sem, da ga bo bog čuval tudi odslej. —

— Za to vendar nimaš nobenega poročstva! — ga je prekinil Nani.

Miličić je še dostavil: — To so otročarije! —

Vmešal se je še profesor: — Prosim dostojnosti! Zavedajte se dijaškega dostojanstva! —

Dijaki so začeli vpiti drug preko drugega in zabavljati. V hipu sta bila v dvorani dva tabora, pripravljena zagovarjati svoje trditve. Večina je bila na strani Nanija Papalija in Miličića, okrog Nikolavs se je zbralo le nekaj plašnih petošolcev iz oddaljenega jezuitskega kolegija, ki so hoteli govoriti, pa niso prišli do besed. Profesor je pričal: — Ker vidim, da ste začeli izrabljati literarni krožek v različne strankarske namene, zaključujem današnji sestanek in razpuščam krožek, za kar sem dobil že ob njegovi ustanovitvi odobrenje. —

Ko je odhajal Nani Papali z drugimi dijaki iz šole, je pri izhodu zadel ob Ivana Nikolavs, fanatičnega zagovornika religije v šestem razredu. Pogledal je na njegov suknjič, na katerem je bil pritrjen znak križarske organizacije v podobi belo-rdečega ščita srednjeveških vitezov z velikimi začetnicami treh tragično velikih besedi: *Ž r t e v, e v h a r i s t i j a, a p o s t o l a t.*

ZDENKO Castelli je opazil na svojem mladem, gladkem telesu velike spremembe. Kopalnica, ki jo je včasih vsak dan uporabljal in v kateri je negoval svoje telo z mehko vonjivimi mili, mu je bila vsako soboto, ko se je vršilo splošno kopanje dijakov pod klerikovim nadzorstvom, kraj usodnih odkritij. Dijaki so bili večinoma zelo sramežljivi in se niso upali pod prho brez hlačic. Klerik je uravnaval pipe, da je bila voda povsod enako razporejena, povešal preveč sramežljivo oči in se ni brigal za dijake.

Neko soboto, ko je ves dan neprestano deževalo in je silovit veter razbijal z okni in vrati, je poklical nekdo Nanija Papalija iz učilnice.

Papali je ravno dokončaval tretje dejanje svoje drame in pospravljaj papirje, ko je prišel k njemu Zlatko Flis, lepo gojeni Forsyth, ter mu po francoskem pozdravu povedal, da ga zunaj pričakuje Zdenko. — Pazi, — je rekel tiše, — klerik te gleda. Da izgineš brez njegove vednosti iz sobe! —

— Saj ni potrebno, — je dejal Papali. — Čemu imam pa jezik? —

Stopil je h kleriku in mu dejal, da ga kliče Dominik Peh. Klerik mu je izdal za izhod iz učilnice predpisano dovoljenje in tako sta se našla Nani Papali in Zdenko Castelli na temnem hodniku pred tretjo učilnico.

— Kako to, da nisi pri učenju? — je banalno začel pogovor Papali in pri tem gledal na brisačo, milo in pižamo, ki jo je imel Zdenko v rokah.

— Čudovito! — mu je dejal Zdenko. — Ujel sem takšno priliko kakor še nikoli. Zdajle se lahko kopljeva sama, ker je kopanje za dijake že končano. —

— Tako? — je zavlekel Papali. — Nimam volje, da bi se drugič kopal. Toda, če želiš, te seveda spremim do kopalnice. —

V odgovor je prejel zvonki smeh in besede: — Ne veš, kako si vedno želim, da bi se kopal sam. Tako lepo je, če te nihče ne priganja, če lahko po svoji volji izbiraš toplo, hladno in mrzlo vodo. Vidiš, kako je dobro, da me Peh tako spoštuje, kajti drugače ne bi mogel dobiti ključa od kopalnice. —

— Tako! Ključ imaš? — Da, ključ. —

— Dozdaj še nisem vedel, da dobivajo dijaki internata svete Marije ključ za kopanje. No, prav veseli me, da si tudi v tem napredoval in se že v tej stvari razlikuješ od svojih tovarišev. —

Šla sta po dolgem, ravnem hodniku z mnogimi okni, na katera so udarjale posamezne kaplje, mimo lesenega kipa sv. in nesrečnega klerika, zavila v stranski hodnik ter dospela do vrat, nad katerimi je bil pritrjen skromen, toda osvežujoč napis: KOPALNICA.

— No, dobro se okopaj, — je dejal Papali, ko sta stala pred vrati in jih je Zdenko odklepal.

— Kaj ne pojdeš z menoj? —

— Ne, sem se že okopal. —

— Čeprav! Saj je vseeno, če se še enkrat okoplješ, ne bo ti škodovalo. —

Zvok Zdenkovih besedi je bil tako čuden, da se mu Papali ni mogel upirati. Še preden se je odločil, ali bi ostal pri Zdenku ali bi odšel, je stal z njim v kopalnici za zaklenjenimi vrati.

Voda je bila še vedno topla. Castelli je začel metati s sebe obleko in stopil v kabino. Papali se je približal k pipam, da bi uravnal vodo.

Zdenko je čutil slap prijetno tople vode in globoko dahnil: — Si-jajno! Daj, sleci se in pusti vodo kakor je zdaj. Pojdi v kabino! —

Papali se ni dolgo obotavljal. Storil je po Zdenkovem nasvetu, ki se je glasil kakor povelje in stopil v najbližjo kabino poleg Castelliya. Pustil je nekaj časa, da mu tečejo po telesu topli curki ter razmišljal o tem, kako je vendar voda nekaj prijetnega, če je topla. Zopet ga je zmotil Zdenko. — Kaj pa počneš, da molčiš? —

— Nič. Premišljam, da je takole kopanje prav prijetno, posebno če veš, da ni klerika zraven, in je pri tebi tisti, ki si ga želiš. —

Castelli je izpregovoril s tresočim glasom in opozoril Naniya Papalija, da bo moral govoriti o resnejših stvareh in to na kraju, ki je bil po mnenju gospoda kateheta hudičeva zanka, s katero hoče omajati čiste duše v ljubezni do boga.

— Stopi k meni! — je vabil Zdenko.

Prvi hip je mislil Papali, da se njegov mladi ljubljenec šali, toda

ko se je glas ponovil, se je odločil, da pogleda. Odprl je vrata v kabino in zaklical: — No, kaj je? —

Pri teh besedah je skušal zavarovati svoj ugled, a že ga je vsega objel žareči pogled mladega boga, ki je stal pred njim gol in ponosen. Njegovo gladko telo se je zdelo zaradi vode, ki je curljala po njem, še bolj gladko in še lepše, podobno čudovitemu marmorju.

Prišel je trenutek, ko bi vsaka neprevidna kretnja mogla raniti obe duši. Oba sta se malce zmedla. Če bi bil videl ta prizor prečastiti ali kdo njegovih zaupnikov, bi bile posledice tega pogleda gotovo strašne, strašne.

Toda fanta sta bila sama, vdana svetlobi, v kateri se je sprehajal božanski Amor in se smejal revščini človeške ljubezni, ki se je fanta nista zavedala. Njuna ljubezen je bila bolj podobna otroškemu prijateljstvu, čeprav je že vzbujala v obeh prave življenjske nagone.

Castelli je namreč s pogledom objel Papalijevo postavo in mu zaklical od navdušenja: — Res je lepo, biti mlad! —

Hkrati je pogledal sebe in prve znake zrelosti na svojem telesu. Nato je premeril Nanijevo postavo. Njuna pogleda sta se srečala, a vesele obraze je ožaril Zdenkov zadržani, nikdar prej videni smehljaj.

Nenadoma se je Zdenko spomnil, da bi bilo dobro prekiniti molk, oklenil se je svojega prijatelja z rokami okrog vratu in se obesil nanj z vso močjo svojega telesa z veselim, srebrnim smehom.

Tako sta stala objeta kot kipa antičnih dovršeno lepih bogov in nista poznala v tem trenutku nobenega problema, nobene žalosti. Po vsem telesu ju je oblivala voda, ki je postajala hladnejša, da sta bolj in bolj čutila toploto svojih teles.

Ker je bil že blizu večer, kopalnica pa ni imela zadostne dnevne razsvetljave, se je kabina naglo stemnila, tako da sta fanta postala pozorna.

— Pozno je že, — se je prvi spomnil Papali.

— Ostaniva še, — je silil Castelli ter užival pod prho hladne vode.

— Saj si tega tako ne moreva velikokrat privoščiti! —

Toda Papali je odšel iz kabine, da bi zaprl pipe. Kmalu se je prikazal za njim tudi Castelli in mu govoril, ko sta se oblačila, v pretrganih besedah:

— Do danes nisem vedel, kaj je prijateljstvo. Ali je morda to kaj več od prijateljstva? — ga je vprašal čudno, pomenljivo.

— Kako bi rekel, — se je izmikal Papali za hip v svojem realističnem nastrojenju. — Prijateljstvo je ljubezen in ljubezen je prijateljstvo. To sta dva enaka pojma — v praksi. Na teorijo pa tako danes nihče nič več ne da. —

Zdenko je nadaljeval: — Nani, ne moreš vedeti, kaj vse si mi danes razodel. Brez besed si mi povedal, toda bolj jasno in očitno kakor vsi pedagogi do sedaj, vse knjige, vse razstave in — celo bolj kot moja mama. Zdaj vidim, da si ti že zrel človek in da bom kmalu tudi jaz. Že zorim, ob tebi! Čutim v sebi moč življenja, čudovito preporojenje. Ali ni lepo, da ni sedaj med nama nobene skrivnosti več? —

Ko je tako govoril, je imel na sebi že svoje perilo, kupljeno menda za drag denar. Papali se je za hip ozrl na svoje, toda med tem je že pristopil Castelli in mu preprečil, da bi si obul nogavice. Sedel mu je na kolena, lep in vdan kakor deklica.

Ta trenutek je bil največji dar dneva, ki ga je priredil Amor sebi v zabavo. Papali je čutil, kako ga objema mlado telo Zdenka Castellija, čigar vsak najmanjši del je živel popolnoma in edino z njim. Začutil je na svojih licih njegove sveže, od kopanja še bolj dišeče in vroče ustnice in videl razkošne oči, ki jim je ugašajoči dan odvzel zadnjo prozaičnost.

Ta dan je bil važen mejnik v njunem življenju. Vsi vzgojni sistemi, z najmodernejšimi vred, so na mah odpovedali, osramočeni od življenja, ki se ne da nikdar in od nikogar vklemiti v spone.

OTROŠKA POEZIJA V RUSIJI

N. BAHTIN

Majakovski ni napisal nobenega posebnega traktata o otroški poeziji kakor so n. pr. zgoraj navedena pravila Čukovskega, toda v svojem pesniškem delu se je ravnal po smernicah, ki jih je razložil v zelo zanimivem članku »Kako je treba pesnikovati« (l. 1927.).

Po prepričanju Majakovskega »se začenja poezija pri tendenci«. Pogoj pesniškega udejstvovanja je, da ima človek nekaj, kar hoče povedati. Pesnik je borec, poezija je njegovo orožje. V družbi mora obstajati neka naloga (»socialno naročilo«), ki jo more rešiti edinole poezija. Pesnik mora natanko vedeti ali bolje: čutiti želje svojega razreda ali svoje skupine, to se pravi, imeti mora jasen smoter. Pesnik nujno potrebuje določene pogoje, ki mu omogočajo njegovo ustvarjanje; med te pogoje šteje Majakovski na pr. tudi oblačilo za obisk nočnih azilov, stik z uradom za časopisne izrezke itd. (nekak informativen urad, ki zbira zlasti časopisno gradivo o določenih vprašanjih, dogodkih, procesih itd.; op. prev.). Obdelava besed mora biti pesniku navada in prijem — lastnosti, ki sta neskončno individualni in ki si jih je mogoče pridobiti le z leti vsakodnevne dela. Pesniški stvaritvi je neogibno potrebna novost. Novost stori umetnino potrebno, poetično, tipično.

Vzglede so pesmi Demjana Bednega, ki so izraz pravilno razumljene današnje socialne naloge; kažejo jasno zavest o svojih smotrih, to je: o potrebah delavcev in kmetov; označuje jih besedni zaklad, kakršnega rabijo kmetje; oblika in pesniški prijem basni.

Ustvariti do določenega termina dobro pesniško delo je mogoče edinole tedaj, če imaš že pripravljeno veliko zakladnico pesniških sredstev. »Za te predhodne priprave porabim večino svojega časa. Deset do osemnajst ur na dan mi gre zanje in skoraj zmerom si nekaj momljam. Ta koncentracija razlaga znamenito pesniško raztresenost.«

»Beležnica« je eden poglavitnih pogojev za nastanek dobre pesnitve. Pesnik mora sleherno srečanje, vsak napis, slednji dogodek ocenjevati le kot gradivo za oblikovanje.

Pri ustvarjanju se ponajvečkrat kot prva pojavi glavna beseda, to je bodisi tista, ki označuje smisel stiha, ali pa tista, ki služi za rimo. Ritem je osnovna sila stiha. Rima je tudi nujno potrebna, zakaj brez rime (ali sozvočja sploh) se verz razblini. Rima vodi bralčovo pozornost, da se povrne k predhodnemu stihu, jo prisili, da se spomni nanj in gleda hkrati na vse vrste, ki izražajo eno in isto misel. Majakovski pravi: »Vselej postavim najznačilnejšo besedo na konec vrste in si prizadevam, da na vsak način za to besedo najdem rimo. Navsezadnje so moje rime skoraj zmerom nenavadne, take, kakršnih pred mano nihče ni uporabljal.«

Vedno je treba imeti pred očmi avditorij, ki mu je pesem namenjena. »Zlasti važno je to sedaj, ko so oder, glas, neposredni govor glavna sredstva občevanja z množico.« »Večina mojih pesmi je zgrajena na razgovorni intonaciji.«

Pri tiskanju pesmi je treba upoštevati način, kako bodo bralci sprejemali tiskane vrstice. Navadna ločila so revna in malo izrazita. Po navadi tiskajo takole:

Dovolj. Sram me je
poniževati se pred oholo Poljakinjo ...

Pika za besedo »dovolj« ostane neopažena in pri branju dobi stih drugačen smisel: Dovolj sram me je ...

Zato je treba tiskati takole:

Dovolj,
sram me je ...

Ob takem deljenju stihov na polovične vrstice ne more biti niti smiselne niti ritmične zmešnjave.

V soglasju s svojimi nazori je Majakovski v svojih otroških pesmih upošteval avditorij, ki mu je bila namenjena njegova poezija. Tako si lahko razlagamo dejstvo, da imajo vse njegove pesmi za otroke jasen ritem, predvsem horejski. Tematika je izključno sodobna. Ideologija je sovjetska. Pesem »Na vsaki strani slon ali levinja« se začneja z besedami:

L'va pokazyvaju ja, posmotrite, nate — on teper' ne car' zver'ja, prosto predsedatel'.	Kažem vam leva, evo, poglejte — zda ni več car živali, temveč preprosto predsednik.
---	--

Zahvaljujoč se za sladkorček, pravi psiček dečku:

Spasibo ot vsej sobačej duši. Ljubi bednjakov, bogatyh kruši!	Hvaležen sem ti iz vse svoje pasje duše. Ljubi reveže, z bogataši se bojuj!
---	--

Pesmi Majakovskega, ki so pisane v lahkem stilu pogovora, doumevajo otroci najlaže, kadar jih poslušajo, ne pa berejo. Med pesmi, ki so

pri otrocih najbolj priljubljene, spadajo »Kaj je dobro in kaj je slabo« in »Kaj bom nekoč«. V poslednji pesmi označuje pesnik različne poklice: mizarja, inženjerja, zdravnika, tovarniškega delavca, sprevodnika cestne železnice, šoferja, letalca, mornarja, nato pa sklepa:

Rabota vsjakogo
nužna odinakovo.
Ja gajki delaju,
a ty
dlja gajki
delaješ vinty.

Delo vsakogar
je enako potrebno.
Jaz delam matice,
ti pa
za matice
delaš vijake.

Konča z besedami:

Knigu perevorosiv,
Namotaj sebe na us —
vse raboty horošy,
vybvraj
na vkus!

Ko prebrskaš to knjigo,
si zapomni —
vsako delo je lepo,
izbiraj si
po svojem okusu!

Pesmica »Vzemimo nove puške«, ki je že sama po sebi zelo muzikalna, je uglasbena in jo otroci zelo radi pojo. Isto velja tudi za »Majsko pesmico«. Žal je Majakovski napisal le malo otroških pesmi.

Agnijo Barto imenujejo učenko Majakovskega. V službi »socialne naloge« skuša poetka podati živo sovjetsko resničnost. Bartojeva zelo dobro obvlada stih, je zelo iznajdljiva glede rim, ima lahek in raznolik ritem in je dobra opazovalka otroške duševnosti. Gradivo za svoje pesmi jemlje iz otroškega življenja z njegovimi zabavami in njegovim delom; ali to niso prizori iz ozkega družinskega kroga, temveč iz javnega (skupnostnega) življenja: različne epizode iz življenja »otroškega ognjišča« (neke vrste otroška organizacija, klub; op. prev.), otroškega vrtca, mladinskega doma, pionirskega oddelka. Piše o jutranji telovadbi, o otroških zdravstvenih komisijah (mladi »sanitejci« pazijo na snago oblačila in telesa svojih tovarišev, na red v stanovanjih itd.), o »uri miru« (odpóčitek otrok po obedu), o pogovorih pri pionirskem ognju, piše tudi o bratstvu vseh tistih, ki delajo po vsem svetu (njena najpriljubljenejša knjiga »Bratci«). V pesmi »Vse za vse« pripoveduje, kako prinese starši v otroški dom slaščice za svoje otroke, toda ker bivajo v tem domu tudi sirote, zbero otroci vse slaščice ter jih porazdele med vse. Bartojeva piše tudi o otroških nedostatih, o nerednih in cmeravih otrocih, o klepetuljah, strahopetcih, lažnikih, toda vse te pesmice so prešinjene z veselo dobrohotnostjo. V celoti je Bartojeva doslej napisala okoli štiri-deset knjig.

Poleg že navedenih pesnikov je treba omeniti še celo vrsto imen, ki so manj znana in ki spadajo med »zabavne« pesnike. Taki so n. pr. Vera Inber, katere knjiga »Kroški sorokonožki« (»kroška« pomeni »drobtinica« in »malček«, »sorokonožka« pa bitje s štiridesetimi nogami in »stonoga«; op. prev.) je izšla že v nekaj izdajah, dalje D. Harms, virtuoz pesniške oblike, čigar najboljše pesmi še niso bile objavljene (pesnik jih odlično bere na odru) in naposled najmlajši pesniki za

otroke N. Dilaktorskaja, S. Mihalkov, avtor vesele povesti »Stric Stepa« in »Kaj pa pri vas?« (otroci pripovedujejo, kdo so njihovi starši in kakšen je njihov poklic; pesem zaključujejo besede: »Potrebne so različne mame, vse vrste mam so važne!«), A. Vvedenski (»Kuček in muček«) itd.

Pomudimo se še pri prevajalskem delovanju ruskih pesnikov za otroke.

Sovjetski pesniki radi prevajajo dela inozemskih pesnikov, ki se vsaj nekoliko skladajo s sodobnimi ruskimi zahtevami. L. 1918. so izšle v ruščini »Izbrane pesmi« poljske poetke Konopnicke, humane zaščitnice revežev. L. 1920. so izšle pesmi znamenitega angleškega pisatelja in pesnika Roberta Stevensona. V letih 1922—1923 je izšlo nekaj knjig Wilhelma Buscha, l. 1924. pa »Prigode stola in mize« angleškega otroškega pesnika Edvarda Leara in angleške narodne otroške pesnice v prevodu S. Maršaka. Nobena teh knjig ni bila na novo izdana. Na meščanskem Zapadu ni bilo kaj vzeti (? ? op. ur.).

Mnogo več uspeha imajo pesniki nekaterih narodov Sovjetske zveze — Belorusov, Ukrajincev, Georgijcev, Židov in Tatarov. Te pesnike so ruski pisatelji odkrili šele nedavno, za časa Kongresa sovjetskih pisateljev. Skupina sovjetskih pisateljev, ki je takoj po kongresu obiskala Ukrajino, je tam izvedela, da sta v Ukrajini zelo priljubljena ukrajinska pesnika Natalja Zabila, ki pesnikuje v ukrajinščini, in L. Kvitko, ki piše sicer v židovskem jeziku, a je po prevodih v ukrajinščino dobro znan tudi ukrajinskim otrokom. Oba pesnika sta že prevedena v ruščino. Zlasti lepe so pesmi L. Kvitka, ki ga je treba šteti v isto vrsto s pesniki, kakršna sta n. pr. Maršak in Majakovski. V razmeroma kratki pesmi »Prašički« (»Porosjata«) je dal silno poučno podobo sovjetske graditve.

Prav tako lepe so tudi druge Kvitkove pesmi, pa naj opeva karkoli: »Žuželka«, »Konjiček« itd.

V ruščino so začeli prevajati tudi pesmi Georgijca Paola Jašvilija, Armenca Ovankesa Tumanina, Belorusa Janka Kupale in še nekaterih pesnikov. V reviji »Pionir« je izšlo nekaj pesmi nadarjenega črnogorskega pesnika Radula Stijenskega (»Pravljica o Tomu« in dr.).

Ruske narodne pesmi, zlasti otroške, zbirajo tudi sedaj ter jih v določenem izboru na novo izdajajo; zlasti dobra je zbirka, ki jo je sestavila nedavno umrla O. I. Kapica, dobra poznavalka folklorne; omeniti je treba tudi njeno pomembno delo o »Otroški folklori« (Leningrad 1928, 222 str.), ki je vsebinsko nenavadno bogato.

Sovjetski otroški pesniki pogostoma nastopajo javno pred otroškim občinstvom in berejo svoje pesmi. V Leningradu so med otroci zelo priljubljeni S. Maršak, K. Čukovski in D. Harms, v Moskvi pa A. Barto. Ti nastopi so dobro plačani; na splošno so honorarji otroških pesnikov v Rusiji dovolj visoki, zlasti tisti, ki jih dobivajo pesniki, ki veljajo za najboljše. Njihove pesmi izhajajo v visokih nakladah, z lepimi ilustracijami, včasih celo razkošno opremljene. Lirične pesmi dostikrat uglasbijo. Sicer pa avtorji tekstov za petje po navadi niso pesniki, ki pišejo za

branje in deklamacijo. Za tekste in za uglasbitev skrbi Gosmuzizdat (= Gosudarstvennoe muzykal'noe izdatel'stvo, Državna muzikalna založba; op. prev.). Otroška gledališča in filmski avtorji skrbijo tudi za to, da popularizirajo med otroci pesmi z dobrimi teksti in melodijami. Naposled se vrše posebne literarne študije z otroki, ki kažejo literarne talente in zanimanja (v Leningradu v Dvorcu pionirjev pod vodstvom S. Maršaka). (Prevedla V. š.)

RUSKE MLADINSKE

PRIREDIL MILE KLOPČIČ

K. ČUKOVSKI: ROKOVNJAČ RAZPARAČ

Mura zvezek je prejela
in je risati začela:
— Tole koza je rogata.
— Tole jelka je košata.
— Tole dedek naš z bradó.
— Tole luna nad vasjo.
— Kakšna pa je to prikazen?
Njen pogled je neprijazen,
nog ima kar dvakrat pet
in rožičkov kar deset!
— To je strašni Rokovnjač,
tisti grozni Razparač;
sama sem si ga izmislila!
— Kaj si zvezek proč zagnala,
kaj si risati nehala?
— Jaz se ga tako bojim!

U. HARMS: OTROCI SE IGRAJO

Letal Petjka je po cesti
in po tlaku
in po cesti,
letal Petjka
je po tlaku
in je kričal:
— Ga-ra-ra!

A za njim je letal Vanjka
kar po cesti
in po tlaku,
letal Vanjka
je po cesti
in je kričal:
— Du-du-du!

Jaz zdaj nisem nič več Petjka,
hej, narazen,
hej, narazen!
Jaz zdaj nisem nič več Petjka,
jaz sem zdaj avtomobil!

Jaz zdaj nisem nič več Vanjka,
várujte se,
várujte se!
Jaz zdaj nisem nič več Vanjka,
jaz sem poštni parobrod!

A za njim je letal Miška
kar po cesti
in po tlaku,
letal Miška
je po cesti
in je kričal:
— Žu-žu-žu!

Šla je krava kar po cesti,
kar po cesti
in po tlaku,
šla je krava
kar po cesti
in je mukala:
— Mu-mu!

Jaz zdaj nisem nič več Miška,
hej, pazite,
hej, pazite!
Jaz zdaj nisem nič več Miška,
jaz sem zdaj sovjetski aeroplan!

Bila je zaresna krava
in z zaresnimi rogovi,
šla nasproti je po cesti
in jo čez in čez zaprla.

— Ej, ti krava,
slišiš, krava,
kaj po cesti hodiš, krava,
kaj po tlaku motoviliš,
s ceste proč, ti pravim, krava!
— Hej, pazite! — krikne Miška.
— Várujte se! — krikne Vanjka.
— Hej, narazen! — krikne Petjka,
in je krava res odšla.

In so tekli
in pritekli
so do klopce
tam pred vrati
parobrod
z avtomobilom

in sovjetski
aeroplan,
aeroplan
z avtomobilom
in še poštni
parobrod.

Petjka skočil je na klopco,
Vanjka skočil je na klopco,
Miška skočil je na klopco,
tja na klopco tam pred vrati.
— Sem pripeljal! — krikne Petjka.
— Sem se usidral! — krikne Vanjka.
— Sem pristal! — zakliče Miška,
in so sedli,
da bi malo
se spočili.

In so malo
posedeli
in počivali
na klopci
aeroplan
z avtomobilom

in še poštni
parobrod,
parobrod
z avtomobilom
in sovjetski
aeroplan.

— Poženimo! — krikne Petjka.
— Pa zaplujmo! — reče Vanjka.
— Pa zletimo! — vzklikne Miška,
in so znova odhiteli.

Odhiteli so, pognali
se po cesti
in po tlaku,
in so dirjali, skakali
in kričali:
— Žu-žu-žu!

In so dirjali, skakali
so po cesti
in po tlaku,
in s petami so kresáli
in kričali:
— Du-du-du!

In s petami so kresáli
gor in dol
po dolgi cesti,
čepice so v zrak metali
in kričali:
— Ga-ra-rar!

S. MARŠAK: POŠTEVANKA

V naši šoli
ni lenuhov,
len je le
Tonač Lapuhov.
Če sploh v šoli
kdaj sedi,
zlekne se in
že zaspi.
S potepini
le se brati,
tri dni kdo ve
kod se klati,
dan četrti
zamudi,
peti dan
doma smrči,
šesti dan

pouk ovira,
sedmi dan
krompir izbira,
osmi dan
se nekam skrije,
dan deveti
žogo bije,
dan deseti
gre k zdravniku,
potlej se je
spet potikal
in prespal
dvanajsti dan,
a potem
šestnajsti dan
bil iz šole
je izgnan.

✱

Čukovski, glavni predstavnik sovjetsko-ruske mladinske poezije, je znan predvsem po svojih pravljicah v verzih, ki pa so predolge, da bi jih lahko uvrstili v »Zvon«. — Op. uredništva.

PISMA IVANA PRIJATELJA S ŠTUDIJSKEGA POTOVANJA 1903 – 1904

PRIOBČUJE R. NAHTIGAL

(12) Dragi Rajko! Bojazen ni bila opravičena. Dobil sem oboje: od dež. odbora in ministrstva. Od prvega samo dekret, ki si mi ga Ti poslal, denarja ne, dasi stoji v dekretu, da se mi polovica takoj odpošlje. Ali me niso po seminarju zaradi denarja iskali? Hvala Ti za korake pri sekretarju, ki mi je takoj odgovoril. Sedaj ostanem v Moskvi par dni čez Vel. noč (* ta je bila ono leto 28. marca st. st.). Morebiti obiščem Tolstega. Русскія Вѣдомости⁶¹. mislim, da si prejel, ali naj Ti jih še pošljem? Tisočkrat bodi pozdravljen od Prijatelja.

Iz Moskve je Prijatelj poslal tudi Ljubljanskemu Zvonu dve literarni »Pismi iz Moskve«, o A. Čehova drami »Črešnjev vrt« in »K stoletnici Homjakova«, datirani s 15. februarjem in 11. aprilom (Ljubljanski Zvon 1904, str. 236 in 411). O »Črešnjevem vrtu« je napisal tudi nemški članek, ki ga je poslal tedanji dunajski reviji »Zeit«, o čemer pa glej še doli 14. in 15. dopis.

Takoj po veliki noči, katero se je izplačalo preživeti v Moskvi radi pristno ruskih običajev, se je Prijatelj odpravil v Petrograd (11. april je bil velikonočni ponedeljek). Od tu je prispela 21. aprila razglednica s sliko Neve in »Zimnega dvorca«: (13) Не роница, братъ, знаю, чтобы уже давно слѣдовало писать тебѣ. Но я самъ не знаю когда найду время и выражение, чтобы передать тебѣ на словахъ тотъ водоворотъ, въ какомъ я живу, занимаясь ловлей свѣдѣній въ самыхъ разныхъ областяхъ. Живу на Острову 7 линія, домъ 30, кв. 10. Всего хорошаго Prijatelj.

(* na vrhu:) Ужъ очень желаю попасть въ другую стихію. Въ концѣ мѣсяца переѣзжаю въ Варшаву. Ни съ кѣмъ не говорю, а это-то и есть самое гадкое занятіе братецъ. Чувствуешь, грызешь себя⁶².

Dva dni nato pa je poslal pismo:

(14) Dragi Rajko! Danes sem dobil denar s Kranjskega in postal skoro sentimentalen pri pogledu nanj. Kakor materine petice, tako se mi je zdel. Kakor da mi ga je poslal oče, da bo fant gospod, pardon: profesor na slovenski univerzi. A fant najbrž nikdar ne bo slovenski vseučil. profesor kakor nekdanj ni hotel biti gospod, zato ker naše univerze — ne bo! Bog sveti, da bi bil kdaj skromen (to se pravi večer) privatni docenček (* privatni docent) pod mogočnim okriljem njih vi-

⁶¹ Najboljši moskovski dnevnik, ki so ga izdajali moskovski liberalni profesorji.

⁶² Ne godrnjaj, brat, vem, da bi moral že davno pisati. Toda jaz sam ne vem, kedaj najdem čas in izraz, da bi ti z besedami predstavil ta vrtinec, v kakršnem živim, baveč se z lovom podatkov v najrazličnejših panogah. Stanujem na Otoku (t. j. Vasiljevskem ostrovu) 7. linija, dom 30, kvart. 10. Vse najboljše Prijatelj. Že zelo želim priti v drugo sredino. Ob koncu meseca se odpeljem v Varšavo. Z nikomer ne govorim, razen s seboj, to pa je najbolj mrzki posel, bratec. Čutiš, da se grizeš.

težke (seveda dubrovniške) ekscelence.⁶³ Впрочемъ это не то, о чемъ мнѣ сегодня хочется подѣлиться мыслями съ тобою. Я просто люблюсь сегодняшнимъ своимъ настроеніемъ духа, въ которомъ мнѣ будущее кажется трывъ - травой!⁶⁴

Čez 20 dni poletim naprej po belemu svetu — v Varšavo, odtam čez 2 meseca v Berlin, odkoder se vrnem v začetku julija preko Prage k Tebi na Dunaj. Kranjsko poletje mi je lani preveč dobro delo, da bi v bodoče sedel kje v kakšnem zaduhlem glavnem mestu pri knjigah. Knjige, ki jih imam sicer zelo rad, pa gredo lahko z menoj, saj so one zaradi mene, ne jaz radi njih na svetu.

Moje ruske študije gredo h kraju. Mislim, da literaturo poznam toliko, kolikor jo je treba poznati na razdaljo dunajske univerze. V zadnjem času sem zapazil, da vprav mrzlično iztičem za vsemi malenkostnimi lokalnimi vprašanji, začel sem se razburjati, grabiti pod-se vsakovrstne literarne »vesti«, dogodke etc. etc., kratkomalo začutil sem se v položaju ruskega sodobnega »literaturnega« človeka. Vse to pa je zame bolj kvarno nego koristno. Človek vsled dreves ne vidi gozda, kakor pravijo Nemci. A med tem je edino potrebno, da se človek omeji na te višine, ki se vidijo v Evropo, vse drugo je efemerno, mimoletno. Sedaj se pripravljam za Poljake s tem, da vsak dan par ur preslonim nad poljsko slovnico.

Kako tesno sem se zblížal z rusko javnostjo, čutim tudi v tem, da z Rusi delim ščemečo bol daljnovstočnih (* daljnovzhodnih) bojnih neuspelov, dasi vem (iz tukajšnjih pošteni h krogov), da bi nekaj porazov ruskega rožljajočega orožja Rusiji samo koristilo. To strašno bron- in toponosno orožje je samo strašilo, in potrebni so bili Japonci, da so pokazali, kako je ta strah v sredi ne samo votel, ampak naravnost gnil. V tem oziru bo pomen te vojne naravnost epohalen za Rusijo v isti smeri, samo še v večjem obsegu, kakor je bila krimska vojna. V tem sem tako trdno uverjen kakor Boduén (* gl. str. 307). V žoltem morju, mislim, da so našli že sedaj prepričanje vsi ti oficirčki, uradniki in »dvorjane« (* plemiči), ki so mi lani in letos pogosto zatrjevali, koliko boljši je negramotni soldat (* analfabet) od gramotnega — v svoji aziatski kratkovidnosti. Dandanes je vse, v tem tudi bojna tehnika tako komplicirana, da z materijalno silo nič ne opraviš; potreben je duh, sodoben, izobražen v vseh u di h, ne pa topa sila.⁶⁵

Šahmatov je dobil od Jagića brzojavko, da se ga imamo nadejati sëm. Ne vem, ali bo prišel semkaj samo zaradi enciklopedije, ali tudi na pravopisne seje.⁶⁶ Poslednje se prično v akademiji pojutršnjem. V

⁶³ Mišljen je naslednik V. Jagića na dunajski univerzi M. vitez Rešetar, Dubrovničan, Jagićev zet.

⁶⁴ Sicer pa to ni to, o čemer bi hotel danes menjati misli s teboj. Jaz naravnost uživam današnje svoje duševno razpoloženje, v katerem se mi zdi prihodnost kot nič.

⁶⁵ Prim. svoj čas pri Rusih priljubljeni rek, da morejo sovražnika že samo шапками заковать (s čepicami zasuti).

⁶⁶ Tudi v akademiji so začeli razpravljati o reformi ortografije, ki je zadobila svojo končno novo obliko po vojni.

navdušenju je Brandt (* gl. str. 425), ta ruski Ilesič, neki prof. Pavlov (* neznano kateri) se pa trese, češ da bi bilo ravno tako vandalsko izbacniti ъ⁶⁷ kakor podreti eno iz kremljevskih sten (*moskovske utrdbe Kremlja) — njegove tozadevne lamentacije prinaša „учь“⁶⁸ —, Suvorin se veseli, da bo zasedal z akademiki, a predsednik te pravopisne armade F. F. Fortunatov (* gl. str. 307) se smehlja in molči, ne vem ali zato, ker ne razume, zakaj se mora on pečati s to stvarjo, ali zato, ker misli vse tako kratko in korenito završiti, kakor svoj referat o tem, kako je pokojni Grot⁶⁹ navezal sveti Rusiji svoj pravopis in to leta in leta ni nikogar bolelo.

Jaz sem v zadnjem času napisal en članek o Homjakovu in slavjanofilih za Zvon (* gl. str. 528) in drug po nemško na temo »Črešnjevoga vrta« Čehova. Poslednjega sem poslal v »Zeit«. Ne vem, ali ga prinese ali ne (* gl. doli 15. dopis). Kaj delaš Ti?

Ali Ti morem iz Varšave — enkrat v juniju — poslati knjige, ki sem jih nakupil? Zakaj vlačiti jih s seboj v Berlin, Prago... ne kaže.

Druga prošnja ki jo imam do Tebe, obstoji v naslednjem: Kranjski deželni blagajni moram poslati pobotnico, da sem prejel 800 Kron. A kje dobiti tu kolek? Daj, prosim Te, bodi tako dober: napiši Ti pobotnico, prilepi nanjo kolek za 1 gl 25 kr (2.50 K), Ti bom že poplačal ob svojem času. Moj podpis smelo ponaredi! Stvar je namreč nujna.

Zahvaljujoč se Ti že naprej za uslugo Te objemlje

Tvoj

St. Peterburg 10/23 aprila 1904

Prijatelj

Obrazec: Kranjski deželni blagajni v Ljubljani. Pobotnica za osemsto kron (800 K), katere je prejel podpisani kot prvo polovico vseučiliške ustanove, podeljene mu od slav. odbora z odlokom z dne 20. febr. 1904, št. 1007. Tako ali enako.

Temu s tako dobrimi upi podprtemu pismu pa je v nekaj dneh (pred majem) sledilo nedatirano, iz nekih ne povsem jasnih povodov v precejšnji duševni depresiji na slabo izrezani četrtinki pole napisano pismo:

(15) Dragi Rajko!

Pri nas sneži in grdo in mraz je v Petrovi stolici in Tvojemu prijatelju je dolgčas in on sam je bolehen, такой сѣреньїй, ничтожный, да еще извѣстїя разныя — дрызги, мелочь, пустячность — ну въ чорту мїръ!

Единственная утѣха поцѣловать тебя въ духъ!⁷⁰

Tvoj

Prijatelj

⁶⁷ Nemi trdi znak, ki se je stavil brez potrebe na koncu besed in baje Rusijo veljal ok. dveh milijonov rubljev na leto.

⁶⁸ Dnevnik sina A. S. Suvorina, izdajatelja dnevnika Novoje Vremja.

⁶⁹ Jakov Karlovič, ruski filolog, ki je l. 1873 kodificiral v imenu akademije ruski pravopis, 1812—93.

⁷⁰ ... tako neznan (brezbarven, od sive barve), ničeven, pa še gotove vesti — spletke, malenkostnost, bedarija (prazna) — no, k vragu svet! — edina uteha poljubiti te v duhu!

(* Prepis:) V »Zeit« ne pričakuj mojega članka (* gl. str. 530); poslali so mi ga nazaj, kakor vidim — neprečitane. Seveda, kdo pa sem jaz? Povej, ljuba duša!

Dne 2. maja je Prijatelj poslal zadnji dopis iz Petrograda, razglednico s sliko bronenosca (oklopnice) »Pobéda«:

(16) Zopet Te nadlegujem, Rajko. Oprosti! Daj, pošlji mi moj rokopis »slovenske literature«. Iljinskij (* str. 425) ga hoče prevesti na rusko. — Prvega maja st. st. (* starega stila) se odpeljem v Varšavo. Pozdravlja Te Tvoj Prijatelj.

Od tu (Nowy Swiat 41, mieszkanie, t. j. stanovanje 24) sporoča na razglednici s sliko univerzitetne knjižnice:

(17) Iz peterske zime sem padel v najlepšo varšavsko pomlad. Vse mesto tone v zelenju in smehu. Od tolikega solnca človek pozablja zgodovino. Kmalu kaj več v pismu. Pozdrav Pekmezu in Tebi

Prijatelj.

Dne 27. maja piše na razglednici s sliko Dębickega-Augustynowicza »Zemsta« (maščevanje):

(18) Dragi Rajko! Hvala za vsa sporočila! Jako žal mi je, da Ti s knjižicami ne morem ustreči.⁷¹ Saj poznaš ruske knjigarje. Suvorin (* gl. str. 530) je celo Rusijo prepregel s knjigarnami, a na Varšavo ni mislil. So tu 3 ruske knjigarne, a premisli, da niti ena ne drži *деша била!*⁷² In tudi naročajo ne! Tako, da sem se skoraj skregal. — Sicer pa imam Varšavo rad. Snažno, evropsko mesto! Ljudje sicer malo nestrpni: govoriti moram po polsku (* poljski); mówić ne mówię (* kar se tiče govorjenja ne govorim), tolčem pa! Впрочем же думаю взяться въ ближайшемъ будущемъ за перо и написать тебѣ письмо (* sicer pa mislim v najbližji prihodnosti prijeti za pero in ti napisati pismo). Za zdaj pa Te pristrčno pozdravlja in Pekmeza Tvoj Prijatelj.

Obljubljenega pisma ni bilo, zato pa piše 24. junija na razglednici s sliko »Starega mesta« (Stare miasto):

(19) Dragi Rajko! Namesto obečanega pisma dobiš koncem družega tedna mene samega in ipsissima persona. Danes sem odposlal tri korbe knjig in obleko na Tvoj naslov. Ako aviza prej pride, ko jaz, jo — prosim — obdrži. Stvari bom že jaz dvignil, ker še ne vem, kam jih bom spravil. Tebe in Pekm. pozdravlja Tvoj Prijatelj. Iz Varšave odpotujem v nedeljo po Visli v Poznań, potem preko Berlina v Prago...

Z napovedanega pota se je oglasil s pozdravi 28. junija iz Poznanja na razglednici (20) s sliko »Biblioteke Račinskih« (Raczyńskich) in podpisi meni neznanih Bąkowskega ter Królikowske (?), 2. jul. pa že iz

⁷¹ Jaz sem za svoje slušatelje večkrat naročal ruske knjige za branje v višjem tečaju.

⁷² Dešovaja biblioteka »cenena knjižnica« je bila zbirka z ruskimi avtorji, ki jo je izdajal Suvorin.

Dresdena s sporočilom: (21) Danes se šele odpeljem v Prago. Enkrat v četrtek bom na Dunaju.

S tem pa še ni bilo končano Prijateljevo študijsko potovanje. Zaključiti ga je hotel v jeseni s Parizom. O počitnicah je romaril po slovenski zemlji, vmes pa mi je pisal 3. avgusta iz Vinic, svoje rojstne vasi, večje pismo:

(22) Dragi Rajko!

Oprosti, da Ti tako dolgo nisem odgovoril na Tvoje pismo. Vzrok leži v tem, da sem ga šele sinoči, ko sem se vrnil s potovanja, dobil. Danes pa je prišla Tvoja karta. Zato naj pospešim, da Ti ustrežem. Gospoda Karaska⁷³ prosim najprej lepo pozdraviti. Kar pa se tiče pomoči pri spisovanju obzora slovenske literature, sem mu seveda z veseljem na uslugo. Njegov koncept (ki ga obenem vračam) sem prečital z zanimanjem, opomb mu nisem dodajal nikakih. Zato pa prilagam koncept (prvi) mojega ekscerpta za Ásbotha (* gl. str. 312). Ponudi mu ga, ako mu more kaj služiti. Potem naj ga Tebi vrne. Что до диссертации (* kar se tiče disertacije)⁷⁴ — ni v njej o Prešernu skoro nič: le mladostna, takorekoč predpesniška doba je opisana v zadnjem poglavju in pa nekako sledovi sodobnih pesnikov, ki jih je poet v mladosti čital, so očrtani. Z vsem skupaj sedaj nisem več zadovoljen. In ker vem, kako bom izpremenil, bi imel raje, da bi o prvi, zavrženi redakciji čim najmanjša javnost vedela. Žal, da mu ne morem poslati mojega obširnejšega rokopisa, ki je še vedno pri Iljinskem (gl. str. 531), kateri mi ne — odgovarja!

Moje življenje bi bilo lahko drugačno; to se pravi: moje delovanje. Ker živim že, a delati na kmetih, v tem trušču in hrušču, pri tej pičli udobnosti — подвигъ (* podvig, junaški, zaslužni čin)! Pa se ne grizem! Pojdi, za delo je večkrat prilika nego za življenje. A živim pa kakor vem in znam. Kadar se naveličavam trških napitnic, pa v roke popotni les. Prošli teden sem bil v Gorici (zaradi Prešernovih stvari pri Guttmannu, zaradi Erjavčeve korespondence pri Gregorčiču in pri patru Stanku (* Škrabcu), zato ker je moj rojak, fest duša in naš človek kar nas spada zu den ehrbaren Leuten vom Fach. Potem sem romal peš v Idrijo (* tam je našel nevesto). Zdaj sem doma in čitam samo toliko, kolikor se mi ljubi. Vroče je ko v peklu. Poljski pridelki so zgoreli in sadje je dozorelo. Sedim in ležim pod jablanami in sledim za vrtajočim duhom Dostojevskega po čudnih potih njegove jasnovidnosti. Zdrav sem in želim tudi Tebi samo zdravja in družega čisto nič. K vragu vse drugo. Ti ne veš, kako prijetno je biti zdrav. In jaz tudi nisem vedel, in bi tudi zdaj lahko ne vedel, pa vidim kmete, ki so zdravi zato, ker samo to delajo, kar se samo dela. Bolan pa je človek, ki to dela, česar neče ne duša ne telo, ampak neke — vrag jih deri — »razmere«.

⁷³ Josip Karásek, češki slavist, predvsem literarni historik, pisec slovan-ske literarne zgodovine v Göschenovi zbirki, učenec Jagićev, naš prijatelj, 1868—1916.

⁷⁴ Prijateljeva doktorska disertacija je bila »Studien zur Geschichte der slovenischen Wiedergeburt«, Ostala je v rokopisu v Prijateljevi zapuščini.

Bodi zdrav in si naredi kako veselo filozofijo⁷⁵. Pozdravi Pekmeza od mene, ki sem vedno

Tvoj

Prijatelj.

Vinice 3/8 1904.

Sredi oktobra se je Prijatelj odpravil v Pariz, kjer je ostal do srede decembra. Poslal mi je vsega štiri razglednice z deloma daljšim tekstom. Na prvi, z dne 15. oktobra piše:

(23) Dragi prijatelj! Sèm sem dospel precej truden. Stanovanje dobil v 4 nadstr. (Hôtel meublée). Stenice so, pa le majhne. Francosko govorim za mačka, jem, kar mi dajo, po mestu sem letal cel dan, zijal. Mesto je bolj umazano, kakor bi smel biti — Paris. Roman je Roman. Ob Seini je mnogo bahaštva v stavbah in nasadih, vendar tudi dovolj vkusa. Prvi vtis: neka ne posebno snažna, a brhka lepota. Pozdrav obe ma od Prijatelja. Rue Bertrand 4. NB. Če Ti je kaj Schwentner poslal, pošlji meni.⁷⁶

Tri dni pozneje, 18. oktobra, se javlja z Eiffelovega stolpa: (24) Na vrhu najvišje stavbe na svetu pri najlepšem razgledu Ti kliče: Bog Te živi! Tvoj Prijatelj.

Dne 3. novembra mi izjavlja, kar mi sedaj ni več umljivo:

(25) Dragi! Hvala Ti za pismo, iz katerega sem zopet spoznal, kako si mi potreben in kako Te nisem vreden. Toda delo, ki ga vršim nad seboj, gre hvala Bogu že h koncu in še malo in bom miren. Pogosto mislim na stojike. — Sicer pa je morebiti vse to bila moja zapoznala mladeniškost. Ko bom možak in bom kot tak zopet imel veselje nad čim, mislim, da bom zopet zgovoren... vsaj s Teboj. In potem se bova smejala tako kakor se samo Ti znaš na svetu. Morebiti dobim takrat celo ono milo neprecenljivo veselje nad vsem pisanim kalejdoskopom življenja, kakor ga ima vsak duševno zdrav in tako nebeško oblagodarjen človek kakor si Ti. Ne misli, da so to pokloni, ampak misli, da so to črte, ki po njih stremim in ki jih vidim v določnem človeku realizirane. In da si Ti to, mi je dvojno ljubo. To sem hotel reči in družega nič. — Kako živim, si moreš misliti: Okrog hodim in gledam na zunaj, pa doma sedim, ležim in gledam na znotraj. Prvo je mašinalno in poslednje infernalno. Čitam knjige, pišem in slutim, da si pripravljam ono zaželjeno duševno stanje, ki sem Ti gori govoril o njem. Pozdravljam Te najprisrčneje in Pekmeza. Tvoj Prijatelj.

Zadnjo karto iz Pariza mi je poslal 18. novembra:

(26) Dragi Rajko! Hvala Tebi in družbi za pozdrave. Reci tov. Zabolock.⁷⁷, da se mu zahvalim za karto in ponujen naslov njegove učen-

⁷⁵ Zdi se, da sem se tedaj začel zavedati, da se ruši moj življenjski plan.

⁷⁶ Tam je izšel tedaj drugi snopič tretjega zvezka Kersnikovih zbranih spisov (prim. gori str. 422).

⁷⁷ Peter Aleksandrovič Zabolockij, rusko-slovanski literarni historik, s katerim se je tudi Prijatelj pozneje dobro spoprijateljil, ruski govornik pri odkritju Prešernovega spomenika, vrstnik, pri prevratu ustreljen.

ke (pa mi o b priliki sporoči *имя отчество* (* imja ótčestvo) moža, da se mu enkrat revanširam). Živim, kakor vem in znam, hodim v družbo srbskih dijakov in gospoda Tresića — politika, slovanofilstvo, balkanska federacija... im Ÿbrigen: zebe me! Poljublja Te Tvoj Prijatelj. Gosp. dr. Tres. — Pav. — pravi, da ne računa več z nami Slovenci, ker smo največji politični separatisti in sanjamo — o kraljestvu Sloveniji. Odkar sem ga javno dementiral — sicer dovolj nerodno, Srbi so dejali duhovito — se grdo drži.⁷⁸

Svoje pariške vtise je Prijatelj tudi objavljaj pod naslovom »Izprehodi po Parizu« v podlistku Slovenskega Naroda od 3.—17. in 21.—22. novembra ter 17.—20. decembra l. 1904. Pri ekskurzijah v razglabljanju o francoski novi književnosti priteguje za primero tudi rusko.

Sredi decembra 1904 se je Prijatelj vrnil preko Švice, kjer iz ZŸricha 14. decembra še pošilja pozdrave »iz najsvobodnejše države« (27), s tem pa je tudi završil svoje dvoletno, po tuji krivdi ne čisto nemoteno študijsko potovanje.

Vkljub izjavi, ki se v jubilejni knjigi, izdani za njegovo šestdesetletnico, str. XII, navaja, kako se je Prijatelj odločil, posvetiti se docela le slovenskemu znanstvu in publicistiki, ne more biti dvoma, to vem dobro, da je bilo prvotno Prijateljjevo stremljenje, razviti se v modernega, ne samo filologizirajočega, v s e s l o v a n s k e g a literarnega historika. Temu naj bi bilo služilo tudi njegovo študijsko potovanje. Tej ideji je bil do gotovega časa naklonjen tudi V. Jagić. Njemu, ki je za svojo osebo sam imel filološka in literarnohistorična predavanja, poleg sebe pa postavil historika K. Jirečka, je ravno Prijateljjeva posebna, izrazito literarnohistorična sposobnost vdihnila misel, da bi se njegova stolica kedaj delila na filološko in literarnohistorično, za kateri je en čas računal z mano in Prijateljem. Od objektivnih nemških profesorjev sem slišal, da je dunajsko prosvetno ministrstvo vsled raznih Jagićevih izjav že rano slutilo to; potem pa je od Jagićeve strani, ko se je začelo misliti o njegovem nasledstvu, nenadoma vse utihnilo, in to je bil glavni povod (prim. izjavo o »docenčku« v pismu šte. 14), da je ponosni Prijatelj sklenil omejiti se na slovensko literarno zgodovino. Poznejši Jagićevi poskusi so bili že prepozni. Za novo splošno-slovansko literarno zgodovino, ki še danes nima organskega razvoja na poti k osredotočenju, bi bila Prijateljjeva osebnost in njegovo delo gotovo pomenilo epoho, pa bi bil, kakor smo to njegovi prijatelji trdno pričakovali, na tem polju najbrž zavzel vodilno mesto. Zato je škoda, da se je Prijateljjev prvotni polet zavrl, a z njegove strani, ko se je končno posvetil pretežno le slovenski literarni zgodovini, je bila žrtev, ki jo je doprinesel na oltar domovine; kajti slediti in brskati za vsako literarno-historično drobtino, je delo, ki jemlje mnogo časa in ki bi ga bili opravili lahko tudi drugi — njegovi učenci.

⁷⁸ Kje in kaj je to bilo, se ne spominjam več in mi tudi ni bilo mogoče dognati.

MLADE PESMI

VANICA KOBE

ZVEČER

Ko sonce je k zatonu šlo,
so bori v vetru završali
in hitro še sonce zlato vprašali,
če je na svetu morda srce,
ki ga še nikdar ni trlo gorje.

Sonce jih zadnjikrat
je poljubilo
in borom je temnim
tako govorilo,
da jim odgovora
dati ne zna,
ker ne pozna
vsega gorja.
Mesec srebrni pa vse to ve,
saj njemu se vsako odpre srce!

POMLADNA

V meni vse poje, poje,
a kje je odmev?
Kje si, življenje moje,
poslušaj ta spev!

Tu nekdo joče, stoče,
da bi živeti smel,
pa se mu vse krohoče,
v vseh srcih je gnev.

DVE POMLADI

Pomlad moja prva
bila je duhteča,
a v srcu ostala je
rana skeleča.

A moja druga
pomlad je preljuba,
vsa čista in sveta,
vsa v zarje odeta.

Saj vriska in joče
srce mi pojoče,
saj zdaj hrepenenje
je sladko trpljenje.

Zamé zdaj vsa sreča
je rana skeleča
prav majhna in tiha
zaté krvaveča.

OBTOŽBA

Zakaj nismo ptički,
majhni le črički?
Zakaj nismo
cvetke na polju?

Naj bomo vrtnarji,
vešči krmarji
in ne le galebi
na morju!

Tako nas učite,
sladko govorite.
Vrtnarit, krmarit
v gorju?

Kaj tega ne veste,
da brez kruha ni nič,
da zrna, drobtine
pobira le ptiči!

NAPITNICA

Izprazni, moj dragi,
to čašo do dna,
še v zibki sem
v dar jo dobila,
s krvjo je napolnjena
iz srca,
jaz sama sem jo
natočila!

Izprazni, moj dragi,
to čašo do dna,
iznova jo bom
napolnila,
nato pa jo vrzi,
vrzi ob tla
in vsa se bo
razdrobila!

TOŽBA

Včasih ti je
neskončno lepo,
tako svetlo
ti je v duši,
pa pride neurje,
stemni se nebo
in v tebi vse se poruši.

Včasih si žejen,
žejen tako,
razpokan,
kot zemlja ob suši,
pa se ti sonce
skrije samo,
da ti je mraz še pri duši.

In hotel takrat
bi studenčnice bistre,
ki obraz tvoj
se v nji ti zrcali,
pa vidiš krog sebe
same filistre,
same filistre z očali.

MATI IŠČE MOJSTRA

JOŽE KERENČIČ

1

Prišla so leta, ko so otroci začeli zapuščati dom. Prvi je šel Pavel; jeseni, ko so se očetu odprle napol zaceljene rane, ki jih je dobil v vojni, in so ga priklenile za vse življenje na posteljo. Vse delo, vsa skrb je obvisela na materi. Ves dom je trošil na Pavla, da bi se kdaj prebil do boljšega kruha. Prišla so slutena leta, Pavel se še ni osamosvojil in vedeli so, da še dolgo ne bo pomagal najmlajšima, Lojzku in Vančku, da bi se česa izučila. Materi so bili vsi pri srcu; vse življenje pa je bolehal in bila vsa zanič, da nihče ni vedel, kako dolgo bo živela. Neke pomladi je odšla v svet Mica, tretja po rojstvu; do druge pomladi je služila v mestu, čez poletje se je vrnila, jeseni je zopet zbežala in se v mestu omožila z mizarjem. Bil je mlad in brez vsega, v tuji hiši je bival, pedi zemlje ni imel ne lastne delavnice. Mica je zaživela po svoji trmi, dote ni dobila nobene. Za kom z grunta se ni hotela ogledati, ob zemlji živeti ni marala. Liza, četrta, je ostala doma, da

zrase v leta, ko bo godna, da pride kdo z grunta in jo vzame za gospodinjo.

Po vuzmu prihodnjega leta se je začel Lojzek učiti v trgu ključavničarstva. Mnogo je trpel, pozno ponoči se je vozil domov spat. Bil je žilav, pa tudi trmast in siten. Poleti so delavnico zaprli, mlatili so po ravninskih vaseh in po bregovih. Spali so malo, Lojzek je prihajal redkeje domov, včasih se je napil. Bil je ožgan kakor cigan in ves prepojen z olji. Sitnaril je, spal, ali pa se smejal, da so se svetili beli zobje iz očrnelega obraza. Mati, ki jo je skrbelo zanj, se je mehčala, in ko je odhajal znova na mlat, je stala na ogradu in zrla za njim s prikritim ponosom.

Tisto poletje je glodala v materi posebna skrb. Vanček, najmlajši, naj bi na pomlad storil čez šolo, čez pašo in čez tepešijo križ in se šel nekam učiti za krojača. Temu otroku je bila najpotrebnejša, najmlajši je bil in vsi so bili prepričani, da iz njega ne bo kaj prida. Mati je vedela, da ni nikogar, ki bi se pobrigal zanj, če bi ona umrla. Peter, najstarejši, ki bo prevzel dom, bi ga imel za pastirja in hlapčka, za drugo se ne bi pobrigal.

Ko je Vančka rodila in je stala ob odprtem grobu svojega očeta, ki je izdihnil v drugi grapi, je sredi doraslih bratov in sester, njihovih in lastnih otrok jokala zavoljo očeta, zavoljo sebe in svojih otrok. Očetove starosti ne bo dočakala, je slutila. Tudi tega ne, da bi si vsi njeni otroci uredili življenje po okoliških bregovih in grapah. Krčevito je pritiskala roke na ledovje, kjer jo je žgalo. Ledvice so se nižale. Zdravnik je rekel, da mora dobro živeti in malo trpeti, da se nabere okoli ledvic maščoba. Tega ni zmogla prej in ne pozneje. Umrla pa ni. Oddojila je Vančka. Doraščal je med starejšimi brati in sestrami. Po dvorišču so se igrali, kričali, jokali, bili tepeni, zavoljo sebe in drug zaradi drugega, prevažali so se na garah, prevračali, vstajali in padali. Najhujša nesreča se je pripetila, ko so Vančku zlomili levico. Tedaj bi jih bil oče do smrti pretepel, da jih ni branila mati. Stroški so bili veliki. Roka se je zacelila, a v rasti je zaostajala za tako in tako slabo desnico. Zavoljo zlomljene levice jim je pozneje mnogo očital, in je bil zlobno poreden. Vsi bi ga radi preteпали, vsi bi mu radi odkazovali delo, on pa se je otepal. Bil je slok in betežast. Pobili bi ga bili, da ga ni mati stalno zagovarjala. Vedno ga ne bi smela, a ni mogla drugače.

Dober spomin je imel, učil pa se ni. Tudi delal ni rad. Na paši, ko je po vratih na vojkah držal krave in so ga nategovale v vse smeri, se je cmeril, ali pa je bruhnila iz njega tlačena jeza in je po kravah tepel in jih brcal brez srca in kruto. Lačne je gonil na vodo, iz ograda je klical domov, da je napasel, da krave ne dado miru. Zmerjali so ga in se norčevali iz njega. Rohnel je in kričal poln hudobije in vragolij. V takih hipih ga je morala mati braniti pred drugimi. Zavoljo njega je pretrpela mnogo očitkov, sama pa je odgovarjala, da kako so ga sami skvarili. Jezila se je, a čutila je, da je Vanček najboljši otrok med vsemi. Kadar ni bilo drugih doma, je pridno opravljal vse, karkoli mu je mati naročila. Bil je zaupen, skozi skrivenčena drobna usta so prihajale besede, ki so mater zgrabile. Srce jo je bolelo, ko je slišala, kake

misli ga obhajajo. »Vsi me dražijo. Mirovali bi, saj tako ne bom dolgo živel . . . Če ne bom zmožeg drugega, bom šel po svetu in ukal . . . Mama, Trjukov mi je metal karte. Na stara leta bom babo pretepal. Če ne bom prej umrl . . . Vsi me tepejo, atek, Peter, Liza, Lojzek, še Pavel, ko je doma; pa me vsaj vi ne bi! . . .«

Često je bil zamišljeno resen. Ako ga je v takih hipih kdo zalotil, se je zdrznil in sramežljivo skrivenčil usta. Navadno je izginil izpred oči, že nekaj trenutkov potem je po dvorišču požvižgaval, v kolarnici kaj nabijal, metal kamenčke čez streho v vrh sosedove črešnje, ali pa se je nad kom zadiral.

V poletnih večerih se je skozi vas oglasila Zagorčeva harmonika. To je Vančka spodbodlo. Poiskal je cimbuje, ki jih je pribarantal na paši in jih je hranil na peči, kjer se jih ni nihče smel dotakniti. Ali pa je sedel na prag, se sklonil h kolenom, se poševno ogledal, drobne oči so mu zažarele, v dlani je stisnil orglice in zaigral. Nihče domačih ni vedel, kdaj se je naučil na orglice igrati. Tiho, z začudenjem so ga poslušali. Pa ga je postalo sram, sklonjen se je zagnal po dvorišču, obstal ob cesti in dolgo poigral.

Nihče ni vedel, kaj se je v njem kuhalo in kdaj mu je prišlo na misel, da bo krojač: ali na paši, ali jeseni na mrzlem vetru, ko so pospravljali z njiv in je jokal zavoljo mraza in iz nejevolje, ali v bolnici, ko je zrl v strop in je uporno molčal, četudi mu je šlo na jok, ali pa se je v njem spočelo v tistem hipu, ko je Petru krpal suknjo in ga je oče gledal ter rekel:

»Vanček, ti boš krojač. Dobro šivaš, slok si, slab, len za drugo delo. Krojač pa boš dober.«

Vanček se je zdrznil, se namrdnil, zbočki se je ozrl, potem je povetil oči, odrinil napol zakrpano suknjo in jezen odšel iz hrama. Zunaj je kričal, da se mu ne bo nihče norčeval in se mu smejal. Dolgo se ni mogel potolažiti. Čez nekaj dni, bilo je sredi poletja, ko so sušili otavo in je sonce silno žgalo, se je smical okoli matere; nenadoma je odločno rekel, da se hoče pri Lukmanu učiti za krojača.

O Lukmanu so doma mnogo govorili. Bil je edini dober krojač daleč okoli. Dela je imel vedno dovolj, četudi je drago računal. Tudi gospodi je šival. O njem so vedeli, da je z vajenci dober in jih ne pretepa. Pri njem samo krojačijo, čeprav ima babo in otroke. Takih mojstrov je malo; Lojzekov že ni tak; pretepa; dasi Lojzek tega ne pove. Tisto poletje je bil Lukman brez vajenca. Zadnji se je pri njem izučil Vrbekov, nekje na Kranjskem je dobil delo. Lukman je premislil in je odločil, da ne bo sprejel v uk nikogar več, zavoljo visokih davkov ne in zavoljo sitnosti, ki so z vajenci, haska pa ni nobenega. Tako je povedal Petru.

Ko je Vanček to izvedel, mu je z obraza izginila vsa kri. Zastrmel se je nekam in po bledem, otrplem licu je zaorala debela solza. Nemo je stisnil glavo med ramena, z rokavom je zakril oči in pobegnil za skedenj, kjer se je razjokal. Več dni je sramežljivo povešal oči. A nihče ga ni dražil. Kadarkoli je poslej vzel šivanko in si krpal razparane

hlače ali robačo, je to delal skrivoma in se ni pred nikomer več postavljaj.

Jeseni, po bratvi, ko je v torbo natrpal knjige in zvezke, da ob njih presedi v šoli zadnjo zimo, ga je prijelo, da je bil neznosen. Toliko jeze z njim še niso prestali. Očitil je, da se nihče zanj ne briga. Pomlad bo prišla, sošolci se bodo šli učiti, že zdaj ve večina za mojstre, on pa ne bo imel kam iti. Doma pa ne bo ostal, tudi delal jim ne bo. Ako se zanj nočejo pobrigati, bo šel sam in si nekje poiskal mojstra. Takim očitkom nihče ni mogel ugovarjati. Očitki in neuspešno poizvedovanje daleč do Presike, Huma in Miklavža je odločilo mater na pot, v mesto iskat mojstra. Bila je pozna jesen.

2.

Tisto jutro je viselo nebo težko in turobno nad pokrajino. Mati je tesnobo vzdihovala, kakor vselej, kadar je šla od doma. Na vse je mislila in je med napravljanjem naročala, naj pobereta Peter in Liza zadnjo repo, in če zmoreta, naj pripeljeta voz koruzja domov. Potem je opozarjala zavoljo živine. Sama skrb je je bila. Vanček, ki se je rano napravil, je v svetešnji obleki in obut nestrpno stopical po hramu, silil v mater, hodil na prag, se oziral v nasprotni breg in se znova vračal v hram. Preden sta šla, je mati tožila po hramu in vsakega posebej oštevala ter nagovarjala, naj ji dá nekaj dinarjev na pot za juho in za štruco. Denarja ni imela, tudi drugi ne razen Petra, ki pa ni rad posodil, ker mu je mati dolgovala že osem dinarjev; tudi sama je znova čutila, da je najhuje biti dolžan otrokom. Vanček je spravil v žep tri dinarje in šla sta. Pri hlevih se je domislila, kričala je v dvorišče:

»Liza, krmiljenje dobro nahrani in pazi, da jih ne razhladiš!«

Krmiljenci so jo posebej skrbeli. Bogve, koliko bodo tehtali in kake cene bodo. Edini denar, ki ga dobe do pomladi. Kokoši ne bodo čez zimo nosile jajc. V bratev so prodali mošt do zadnje kaplje. Malo je zraslo, še to je brez cene, denarja niso dobili, prvi obrok dobe o Božiču, drugega o pustu, oba bo požrla davkarija. Edino upanje so bili krmiljenci, drugega ni bilo kaj prodati.

Cesta je vodila navkreber do fare, potem po grebenu mimo samih goric, daleč v vse smeri so se razlivali oskubeni, osmojeno rjavi bregovi z raztresenimi viničarijami in gosposkimi hrami, v zakajenih daljah so se spajali z nebom. Mrzel sever je pihal. Mati se je tesno ogrnila v veliko sivo ruto; konce je pritiskala z dlanmi na lica, da ji sever ne razdraži čeljusti. Zopet bi jo trgalo. S sklonjeno glavo je strmela v osušeno cesto. Vanček je droben, sključen in resnoben krevsal ob njej. Bila sta zamišljena. Srečavala sta ljudi. Mati se je z vsemi poznala, a tokrat se ni z nikomer dolgo ustavljala. Svoje skrbi je imela, turoben dan je bil, vsakemu se je mudilo. Tudi otrokoma, ki sta se pripodila po cesti. Držala sta se za roke in tulila. Blizu matere in Vančka sta utihnila, se izognila k jarku, bosa in raztrgana sta zrla mater, potem sta se prijela za roke in zbežala mimo. Vanček je zrl za njima, počasi je rekel: »Štefekova sta.«

Mati je zamišljeno molčala, čez čas se je ogledala po bregovih,

vzdihnila je in rekla: »Le kaj bodo jedli! Pomro čez zimo, saj ne bodo imeli jesti.«

Nekaj časa sta molčala, potem se je Vanček domislil. »Mama,« je rekel, »Štefekov Karlek se bo šel učiti za mlinarja. V nedeljo je pravil, da bo takoj zaslužil, obleko bo dobil, čevlje, vse. Laže! Baha se.«

»Kam pa misli iti?« — »Na Muro. Tam ima botra.«

Mati je razmišljala in kimala, čez čas se je ozrla v Vančka, oči so ji sijale. »Njemu se gotovo ne bo zdelo hudo«, je rekla. »Na dobro ni navajen, slabše pa mu tudi ne more biti. — Zate pa se bojim, ko si razvajen.«

Namrdnil se je, izpod kape je poškilil po cesti, potem nizzol v grapo, kamor sta zavila. Oglasil pa se ni. Tudi mati je umolknila. Spuščala sta se nizzol, grapa se je v eno smer razlivala, v drugo je rasla v reber z jagnedi na vrhu. Pod gorico je ležala sredi sadovnjaka domačija, kjer je bila omožena sestra Kata. Pred leti so sezidali nove hleve, skedenj in kolarnico.

»Mama!« se je oglasil Vanček. »Ali se bova spotoma domov oglasila pri teti Kati?«

Počasi je odkimala. »Ne!« Strmela je v sadovnjak, nagubala je čelo in rekla: »Poglej, koliko sadovnjaka imajo. Pred vuzmom, ko sva s Pavlom šla mimo in sem bila žejna, sva se zglasila. Piti imajo vedno. Dobila pa nisva ničesar, niti v hram naju ni povabila, sredi dvorišča naju je zagovarjala, da sva stala kakor štor.«

»Zakaj pa ji niste rekli. Jaz bi ji rekel.«

»Tega pa ne bom nikoli storila,« je govorila. »Mene ni treba prositi, vsakemu postrežem, kdorkoli pride k hiši. Moje sestre pa tega ne vedo. Za druge je Kata skopa, zase menda ni. Se ji tudi pozna. Ko sediva v cerkvi skupaj, me je sram, ker sem taka trlica proti njej. Za tri moje je njena roka, v bradi je zalita, v riti pa je kakor kobila.«

Pri jagnedih sta počivala. Spodaj je ležala široka in globoka grapa. Na njenem dnu, med travniki, posutimi s sinjino podleskov, se je vijugala cesta. Tisti hip je vozil po njej avtomobil. Mati se za to ni mnogo zmenila, Vanček pa je srepo in napeto strmel za njim, dokler ni izginil mimo raztresenih domačij. Zamišljeno se je zastrmel v daljo, potem je pohitel za materjo.

Na cesti se je mati domislila. »Vanček, ali nisi izgubil denarja?« Odkimal je. »Poglej v žep, ali res nisi izgubil. Potem bi šlo vse po vodi, štruca in juha.« — »Nisem.« Potem sta dolgo hodila molče. Mati je zdaj pa zdaj vzdihnila, hodila je tesno povita v ruto, z očmi, uprtimi v cesto pred seboj. Vanček je krevsal ob njej, tanko suktno so mu na hrbtu napenjala pleča, glavo je stiskal med ramena, oči so topo gledale izpod kape. Hipoma pa so oživele. Lovil se je za materjo in se zaziral v breg.

»Kaj pa tako zreš?« je vprašala mati. »Hodiš pa kakor štor. Nikar tako ne kreši! Na čevlje pazi! Kaj vidiš?«

»Tisto hišo pogledajte, vsa je razkrita in ožgana. Zgorelo je.«

Mati se je ozrla v breg, videla je slabo. Prikimala je, vzdihnila in rekla: »Siromaki! Na zimo bodo brez strehe.« Potem se je predala svojim mislim in zamolklo je govorila:

»Dobro si si izbral. Za kmečko delo nisi. Poleti ti je prevroče, pozimi premrzlo, šola te ne veseli, paša tudi ne. Krojač pa boš, če boš kaj prida. V senci in snažen boš. — Vidiš, zdaj je vse drugače na svetu, vsega je preveč, krojačev, čevljarjev, mizarjev, zidarjev, vsega. Ampak kdor je priden, ima dela. Koliko jih je že šlo po svetu, ki so se česa izučili. Vsak trdi, da mu je dobro, četudi mu ni. Tudi ti boš zagrizel svoj kruh. Hudo kakor nam ti ne bo šlo. Doma moramo delati kakor sužnji. Ti pa ničesar ne vzdržiš.«

»Ali nisem oral?« se je branil Vanček. »Ali nisem vlačil, kosil?! Česa nisem delal, povejte!« — »Seveda si, pa si skoro umrl zraven.«

Obstal je, rahlo so mu drhteले ustnice, oči so sršeče zabliskale. Mati se je začudeno ozrla vanj. »Mama,« je rekel. »Ali mislite, da jaz ničesar ne zmorem? Tudi bojim se ne! Če mislite, da sem se odločil za krojača, ker ne bi rad delal, potem ne grem nikamor in ne bom krojač!« Odločno in trmasto je stal sredi ceste. Vprašujoče ga je gledala. In ko se ni zganil ter je uporno buljil v njo, je tiho rekla: »Ne nòri!«

Prišla sta v vas. Tam se je odprla ravan. Daleč ni bilo videti, krpe šum so zastirale razgled na polja do Mure in na prekmurske ravni onstran nje. Ob obronku je ležalo mesto. Mati je obstala sredi ceste, zagledala se je proti hišam z voljno mehkim pogledom, ozrla se je v Vančka, prikimala je in rekla: »Poglej, Vanček! Tu boš, ako bo sreča mila!« Postrani jo je pogledal, skrivil je ustnice v komaj viden smehljaj, potem se je uresnjeno zastrmel proti mestu. Mati ga je vsega objela z medlečim pogledom, vzdihnila je; molče, s težkimi, okornimi koraki sta šla proti prvim hišam.

3.

V ulici, kamor so pred leti prodajali vino, je bila krojaška delavnica. Ko sta vstopila, ju je zajela bučna melodija. Na omari v kotu je igral radio, šivalniki so ropotali, da je mater za hip zmedlo in ni razločila lastnega glasu. Prostorna izba je bila natrpana z oblekami in blagom. Tukaj so šivali na veliko. Mati in Vanček sta obstala pri vходу, mati je prijazno prikimala in rekla: »Ali rabite vajenca?« Pokazala je na Vančka, potem je tavalala z očmi od človeka do človeka.

»Želite, gospa,« je razločila, in mož, ki je menda bil mojster, je vrgel okoli vratu merilo in se razkoračil sredi delavnice.

»Vajenca! Dečka bi dali učiti za krojača.«

Mojster je z radovednim pogledom ošinil Vančka, ki je v roki mečkal kapo in povešal v zadregi oči, potem pa je zamahnil z roko in odkimal. Mati se je v zadregi nasmehnila, ozirala se je okoli, nekaj je hotela reči, pa je samo prikimala in tako sta odšla. Sredi ulice sta obstala, žalostno sta se spogledala. Vanček se je pokrtil, stopil je k izložbi z balami blaga in z oblekami, zastrmel se je v vse to in rekel: »Mama! Tu bi se pač hotel učiti! Kako lepo je igralo.«

»Škoda!« je rekla mati, zazrla se je vzdolž ulice, se tesneje ogrnila in dodala: »Ne vem, kako naj rečem. Jokala pa ne bova. Bova že našla kakega krojača. Ljutomer bo menda zmogel koga, ki te bo vzel. — Povsod bova vprašala.«

Vračala sta se z negotovimi koraki, mati se je izogibala ljudem, opozarjala je Vančka, da se v koga ne zaleti, on pa se ni mnogo zmenil, oči so mu bliskajoče drsele po izložbah. Tik pred trgovcem je mati ustavila pismonošo. Prosila ga je, naj ji pove, kje je kak krojač. Začela je pripovedovati, da bi rada dečka dala učiti, a ne ve za nikogar. Pismonoša ji je naštel nekaj imen, potem se je domislil, vzel list papirja in napisal. Mati, ki je stala vsa tiha in skromna in je prikupno zrla izpod čela, se mu je toplo zahvalila. Tiha zadovoljnost ju je navdala. Dala je Vančku popisani list, oči so ji pešale, na drobno pisavo ni bila nikoli navajena. »Prečitaj! Štiri naslove imava, laže bova iskala.«

Morala sta čez trg. Tam, pod kostanji zraven tehtnice je stalo mnogo voz s krmiljenci. Prašiči so cvilili, ljudje so postajali v gručah ali pa so zamišljeni sloneli ob vozovih in čakali na kupca. V neki gruči so se glasno prepirali. Vanček je obstal, sključen, z rokami v žepih in je radovedno prisluhnil. Mati se je zanimala za cene; pristopila je k ženski, ki se je prezebla stiskala h kravi. Zamišljeno je dvignila oči.

»Po čem bodo danes plačevali?« je vprašala mati. Ženska se je nasmehnila, zagledala se je po vozovih in rekla s suhim glasom. »Nihče ne ve. Mešetar nam je obljubil, da po pet, zdaj govore, da bodo plačali le po štiri in pol. Dve uri že čakam, drugi tudi, rekli so, naj pred deseto pridemo. Poldne bo, kupca pa še ni.«

Mati je pritisnila roki na lice, z motnimi očmi se je zastrmela v tla in šepetala: »Štiri in pol, štiri in pol!« Pogled ji je žalostno splaval po vozeh, po trgu in po hišah. »Kdo pa kupuje?« je pridušeno vprašala.

»Benko iz Sobote.«

Nekaj hipov je zamišljeno stala, potem se je zganila, močno je vzdihnila, s trudnimi in negotovimi koraki je zapustila žensko, ki se je s posinelim licem spet topo zastrmela v tla. »Vanček, pojdiva!« je rekla mati. Vanček je odtrgal oči od gruče ljudi, se približal k njej, se znova ozrl v gručo, kjer so se glasno prepirali, in je resno rekel: »Nekoga bi radi topli. Za norca jih je imel, lagal je, da bodo prašiči dragi.«

Mati se je ozrla po vozovih, vzdihnila je, potegnila je Vančka za rokav in molče sta zavila v ozko ulico. Čez čas je spregovorila: »Po štiri in pol! Ko pa bodo naši naprodaj, bo morda tri in pol. — Vidim, da ne bomo za prašiče dobili ničesar. Preklet tisti, ki dela cene!«

Stopila sta v mračen hodnik. Vanček je hrknil, pomenljivo je pogledal mater. »Po mesu diši,« je šepnil. Mati je prikimala, neodločno se je ozirala, kje naj potrka. Potem je Vanček vzkliknil in pokazal čez dvorišče. Nad vrati je visela tabla z napisom: Krojač. Stopila sta v snetljivo in smradljivo dvorišče. »Mislila sem, da bomo dobili kaj za krmiljence. Kje! Še oblekli se ne bomo,« je rekla mati. Pogledala je po sebi in po Vančku, nato sta vstopila. Bežno sta se razgledala po ozki, tesni delavnici. »Ali ni gospoda mojstra?« je vprašala. Mlad moški je ustavil šivalnik in se nasmehnil. »Jaz sem!«

Mater je zalila rdečica. »Mislila sem, da niste. Mladi ste,« je izjekljalala. »Prišla sva vprašat, ali potrebujete vajenca. Dečko bi se rad učil.« Vanček je povešal oči pred mojstrovim pogledom, mimogrede je ošinil

vajenca, ki je pod oknom paral suknjo. »Zdaj je še šolar, spomladi pa bi ga dali učiti.«

»Odkod pa ste?« je vprašal mojster. »Od Bolfenka, skoro tri ure daleč.« — »Ali si zdrav?«

Vančkovno blede lice je spreletel lahen drget, požrl je slino in prikimal. »Zdrav je,« je rekla mati, »le slok.«

Mojster je nekaj časa pomišljal, Vanček in mati sta stala negibno in čakala. »Svoje stanovanje mora imeti, potem ga vzamem,« se je odločil mojster. Nekaj hipov se mati ni znašla, nato je neodločno vprašala: »Ali ga ne bi mogli imeti vi na stanovanju?«

»Ne!«

Trpko se je nasmehnila, se za hip zamislila, nato je odkimala. »Tako pa mi ne zmoremo,« je rekla in sta se poslovila. Molče sta prišla na ulico, potem se je oglasil Vanček: »Mama! Kako pa, če nikjer ne dobiva mojstra?« Odgovorila ni. Nemo se je zastrmela po hišah, premišljala je, nato je odločno rekla: »Prečitaj prihodnji naslov!«

4

Po vijugastih, ozkih stopnicah sta prišla do delavnice. Mati se je pripravljala, da potrka. Vanček jo je potegnil za ruto. »Slišite?« Za vrati je nekdo glasno jokal. »Zakaj nisi pazil,« je grozil pridušen glas. Nato je udarilo, nekdo je otroško zacvilil in zatulil. »Ná! Da boš pazil! Da boš vedel, kako moraš rezati!« Pretrgani, razburjeni glasovi so se izgubljali med udarci in med jokom. Za hip je prevpil vse pretrgani, hlipajoči otroški krik: »Lepo prosim, nikoli več... gospo-o-d...« — »Molčil!« Nato je nastala tišina, ki jo je motilo pridušeno hlipanje, potem pa je vse prevpilo drdranje šivalnika.

»Mama, pojdiva!« je plašno šepnil Vanček. Opotekel se je po stopnicah, sredi je obstal, naslonil se je ob steno, iz polmraka so mu žarele oči. Mati se takoj ni znašla, roki je stisnila na prsi, onemela je, potem se je napotila za Vančekom. Ko sta prišla na ulico, je mati vzdihnila, ogrnila se je tesneje, oprla je roke v brado, posinelo lice ji je vztrepetalo, srepa je strmela v tla. »Živina!« je bruhnilo iz nje. »Temu te ne bi dala, četudi umreš!« Kakor opita je zanihala ob zidu. »Tako se godi marsikateremu vajencu,« je tiho dodala.

Vanček je kakor podhuljen bikec buljil pred se in molčal...

Minilo je poldne. Napotila sta se proti znani krčmi. Spotoma sta kupila štruco, Vanček je slastno zagrizel v beli kruh. Pred krčmo pa se je uprl: »Ne grem notri!« — »Zakaj ne?« je začudeno vprašala mati.

»Nočem!« Glavo je stisnil med ramena in se še bolj sključil, trmasto je gledal izpod kape. Skrivenčil je usta in dodal: »Brez vsega ne bom sedel, denarja pa nimate.«

Vprašujoče ga je gledala. »Zeblo te bo,« je dejala. Nekaj časa je premišljal, potem je stlačil kruh v žep in se neodločno zazibal za materjo.

Zlezla sta za okroglo mizo v kotu. Blizu je bila v steni linica, dve natakariči sta švigali sem ter tja, kričaje sta skozi linico naročali juhe, golaže, govedino, pečenke. Ti kriki so prevpili ves hrup. Krčma je bila

polna ljudi, a mati se ni ozirala okoli sebe. Ko je zadišala pred njo čista goveja juha, je položila na mizo dinar, se zastrmela v krožnik, iz katerega je vroče hlapelo, potem je s previdno počasnostjo zagrabila žlico in začela srebati. Počasi so ji lica zagorela. Odložila je ruto, ozrla se je po krčmi, pogledala je Vančka, ki je negibno sedel zraven nje. Tisti hip so mu zdrknile oči pod mizo, hrknil je in premaknil ustnice.

»Vanček, hočeš nekaj žlic juhe?« je tiho vprašala. Odkimal je, pogledal je ni. »Na, vzemi!« — »Nočem!« Nekaj hipov je otožno gledala vanj. »Pa vzemi štruco in jej!«

»Jejte, zame se ne brigajte!« je odločno rekel in je ni pogledal; v levici je mečkal kapo, z desnico je v žepu krčevito drobil kruh, hrkal je in se nemirno presedal. Mati je vzdihnila in srebala dalje. Ko je končala, je odrinila krožnik, prekrižala je roke na trebuhu. Nemo se je ozirala po mizah, nato je pridušeno rekla:

»Le kako še nekateri lahko tako trošijo?!..«

»Ali greva?« je vprašal Vanček. Mati bi še malo posedela, vse kosti so jo bolele. »Poglej naslove!« je rekla. »H kateremu bova šla?«

»Mama, najrajši k nobenemu.« Začudeno ga je pogledala. Nekaj hipov je kremžil obraz, strmo jo je pogledal in rekel: »Dovolj sem tepen doma, nočem, da bi me še drugi!«

»Vanček!« je pridušeno vzkliknila. Burno je zadihala. »Saj niso vsi mojstri surovine,« je rekla čez hip. Plaho se je ozrla okoli sebe, ali kdo posluša, potem je vstala in dodala: »Zakaj pa Lojzek vzdrži?«

»Ali sem rekel, da ne bi vzdržal?« se je branil Vanček. Poskočil je izza mize in se pokrnil. Pri vratih se je ozrl. Mati se je počasi napravljala, zamišljeno si je ogrnila ruto, nato je počasi lezla iz krčme.

Vanček je sključen slonel ob zidu. Bruhnil je tlačeno jezo: »Nikoli več ne grem z vami. Vedno vas moram čakati. Nikoli, četudi me zaskoljete!«

Prestrašeno ga je pogledala. »Za koga pa sem šla na pot?!«

»Ali ste mi našli mojstra? Niste — in ga tudi ne boste, ki bi me imel zastonj. Če bom lahko kje zastonj, ne rabim ne vas ne nikogar.«

Na to mati ni našla odgovora. Dlani je pritislila na čeljusti in se zastrmela pred se. Vanček je krevsal za njo. Začel je naletavati sneg. To je mater vzdramilo. »Sneg! Zima je tu,« je rekla. Čez hip se je znova oglasila: »Ti lahko sponašaš, a čakaj, nekoč boš vse razumel, samo prepozno bo morda, ko mene in marsičesa več ne bo. — No, ali greva še iskat ali ne?« — Vanček ni imel volje, tudi mati je neodločno obstala. Njuno pozornost je pritegnila čudna procesija, ki se je bližala.

Spredej sta hodila dva skupaj uklenjena fanta, za njima je korakal visok, razoglav možki v dolgi zimski suknji, okoli rok, prekrižanih na trebuhu, je bingljajal kos verige. Zadaj sta šla dva žandarja z bajoneti na puškah. Ko so prišli mimo, je levi med vklenjenci poškilil po materi in Vančku ter se nasmehnil, visoki pa je hodil vzravnan, kakor da nikogar ne vidi, ni se ozrl po ljudeh, ki so postajali po ulici, prihajali iz hiš in gledali za procesijo.

Vanček je srepo strmel vanje; ko sta jih izgubila iz oči, je stresel s sebe prve snežene kosme in rekel: »Tako bodo kdaj mene gnali.«

»Zakaj pa tebe?« je vprašala mati.

»Sam ne vem. Mogoče«, je zamišljeno poudaril.

»Vanček, Vanček,« je rekla mati z začudenim in žalostnim glasom. Vanček se je umikal njenim očem, okoli ust se mu je nabral zloben nasmešek; hipoma pa se je zastrmel v nizko pritlično hišo, oči so mu zažarele in radostno je vzkliknil: »Mama! Krojač!«

Čudno ga je pogledala. Vzradoščeni so ji zagorele oči, bila je kakor iznenaden otrok. »Krojač!« je dahnila. »Jezus, skoro bi bila odšla mimo, ne da bi videla.« S komolcem se je naslonila na Vančkovo ramo, potisnila ga je pred seboj in rekla mehko: »Mogoče bo tu kaj sreče, Vanček...«

5.

Zavoljo stanovanja je bil križ. Soba je bila tesna, natrpana s pohištvo, komaj je zadostovala mojstru z ženo in dvema otrokoma. Polovica kuhinje je služila za krojaško delavnico. V njej naj bi spal Vanček. Mati se je prijela za glavo, ko je slišala, kaj vse morajo dati: petdeset dinarjev mesečno, na leto pa vrečo moke, dvajset kilogramov zabele in pet masti. Dolgo se ni upirala, vdala se je.

Mojstrova je kuhala kavo, v naročju je nosila dekletce. Nasproti nje je sedela mati, ob strani Vanček. Mojster je likal suknjo, od časa do časa se je vpletel v razgovor. Zraven njega je vajenec šival hlače, strpljivo se je otepal fantka, ki mu je racal med nogami in silil na kolena...

Mati se je domislila, da je skrajni čas oditi. Poslovala sta se. Bilo je že pozno. Zakajeno in nizko poveznjeno nebo je drhtelo v snežinkah. Snega je padlo do gležnjev, naletaval je bolj in bolj. Dolgo sta hodila nemo, zatopljena vsak v svoje misli. V hrbte se jima je upiral sever. »Ti! Meni se zdi, da nisi dobil slabega mojstra,« se je oglasila mati. »Tudi ona se mi zdi dobra. — Le drago je! Toliko plačil že imamo!« Vanček se je molče lovil za njo, roki je tiščal v žepe, razgret je hropel z iztegnjenim vratom. »Le to sem mislila,« se je oglasila znova mati, »ko sem gledala, kako lepo je vajenec ravnal z otrokom: ali se boš ti premagal in ga ne boš udaril ali brcnil? Nisi strpljiv. Bojim se.«

Vanček je molčal. Dohitela in prehitela sta voznike, ki so peljali slatino v Varaždin. Do polnoči ne bodo tam. Poznala sta voznika Tropa, cele noči in dneve se je mučil. — Vozovi so škripali in ropotali, sveži sneg se je slinil na kolesih. Ceste ni bilo več ločiti od njiv in travnikov.

Zavila sta proti šumam, spotoma navkreber proti jagnedom se je mati upehala. Oddihala je. Iz cunj ji je ostro štrlel nos.

»Ti!« se je zamolklo oglasila mati. »Ali imaš suho v čevljih?«

»Imam, samo po hrbtu sem moker.«

»Meni pa prihaja mokro v čevlje. Že čutim, kako me hladi.« Nekaj časa sta oba molčala, potem se je znova oglasila: »Spomladi se ti bo obrnilo, marsičesa se boš moral odvaditi.«

Lovil se je za njo. »Mogoče se ne bom mogel učiti,« se je oglasil.

»Zakaj pa ne?« — »Zavoljo betega.«

V grapi se je nabiral mrak. Zavila sta navkreber proti cesti in proti hišam. Mati se dolgo ni oglasila. Razmišljala je in rekla: »Morda ti je res kaj! Rahel si, ničesar ne vzdržiš. Mnogo pa si domišljaš. Poleti si bil pri doktorju v Štrigovi.« — »Napol me je preiskal, pa me je napolnil.« — »Dobro,« je nadaljevala, »če ti je res kaj, ne bo iz tebe nič. Čemu si me potem silil na pot in čemu sem se toliko mučila? Čemu si toliko sitnaril, da cele noči nisem mogla spatii?«

»Saj se bom izučil, videli boste,« se je branil Vanček. »Kar tako sem mislil, ko je mojster govoril. Vi vzamete takoj vse zares in se razjezite.«

Takoj se ni utolažila. »Poglej!« je rekla in pokazala na viničarske kočice ob cesti. »Ali bi rad bil kakor tile. Vse življenje težak? Še viničarski se izuči kake obrti, ki je čisto sestradan in nima nihče nič za njim poslati. Slišal si, koliko bomo dajali zate. Tega viničar za svojega ne bo storil. — Izbij si te muhe iz glave. Sina hlapca ne bi rada imela, preveč sem trpela, preveč skrbela. — Ko me ne bo, delajte kar hočete, raztrgajte dom, pokoljite se, če mislite, da je tako prav. Dokler sem živa, mi ne delajte sramote.«

Pri fari ju je zalotila noč. Ponekod so svetili, v svetlobi so se lesketale snežene krpe. Sever je lizal ostrejšja, bregove, cesto. Zanašalo ju je, zasnežena in premražena sta hropla. Mati je tožila: »Presneti čevlji! Mislila sem, da bodo držali vodo in sneg. Kje! Vsa sem mokra in kakor pijana...«

Dom je bil spokojen. Na pragu sta se otresla, mati je zahropla obstala sredi prikleta, oči so ji zažarele, zakričala je v kuhinjo, kjer je brlela luč: »Dober večer, otroci!« Opotekla se je v kuhinjo, se zrušila na klop, iztegnila nogi in burno velela: »Liza, sezuj me!« Topo se je zagledala po kuhinji, potem je vprašala: »Ali je doma vse v redu?«

»Je,« je odgovarjal Peter. »Nekaj repe je ostalo zunaj in koruzje.«

Ozrla se je po vseh, po Petru, Lizi in Vančku, ki se je preoblačil pri štedilniku, in je rekla: »Ali atek spi? — In siromak Lojzek! Bogve, kdaj šele pride, zdaj še dela.«

»Kako ste opravili?« je vprašal Peter.

»Opravila? Žalostno, srce me boli. — Kaj kuhaš, Liza? Kašo? Ne bom je mogla jesti, želodec bi mi obrnilo. Ali imamo še kaj kave? Skuhaj jo, vročo mi prinesi, da se ogrejem.« Sredi kuhinje je obstala. »Kakor pijana sem. Prestara sem za pot. Otroci, postrezite mi, za vas trpim! Vanček, pridi me ogret!« Odzibala se je skozi priklet, v temi je tipala pred seboj, da se kam ne zaleti. V kuhinji se je začel prepir. Peter je silil v Vančka, naj pripoveduje, Vanček pa je trmasto molčal. »Otroci, mirujte!« je kriknila mati. Prišla je v zadnjo sobo, rahlo je vprašala: »Atek, ali spiš?«

»Ne, čakam. Dolgo vaju ni bilo,« se je oglasil iz kota. Slačila se je, nato je zaškripala postelja. »Kako sta opravila?« je vprašal oče.

»Žalostno. Strah me je povedati. Ves Ljutomer sva prehodila, potem sva našla mojstra. Petdeset dinarjev mesečno bomo dajali, na leto pa še vrečo moke, dvajset kilogramov zabele in pet masti.« Nastala

je gluha, dušljiva tišina. »Vse sem premislila, vse poskusila, ni šlo drugače,« je drhtelo iz matere. Zakopala se je v cunje in hropla. »Kje bomo vzeli? Sama ne vem, nihče ne ve.«

Onemela sta vsak na svojem ležišču in čutila, kako se vse življenje ruši.

JESENSKE PESMI

JOŽA ŠELIGO

Strašna je sivina neba,
strašna zapuščenost srca;
o, kje si, mati?
Spal bi doma, doma ...

Očetu ne goré več oči,
sestra se več ne smeji,
brat je v dno duše potrt;

pred leti prišla je smrt,
zdaj še zidovi umirajo,
vedno bolj sivé,
na cesto prazno visé.

Mati, kam?
Ti imaš topel hram,
ni mraza, ni sonca nikjer.
V grobu je večén mir.

*

Ná, sestra, pol srca;
saj se bom razdal,
zakaj bi ti ne dal
pol srca?

In materi pol srca,
da je bolelo ne bo,
da njeno ostalo bo;
še materi pol srca
na dno groba temnega.

Tako bom brez srca,
praznina vse do dna;
odkod, odkod naj vzamem žar
za tebe, ljubica?

Večer za goro vstaja,
sonce trudno zahaja;
zapri oči.

Listje neslišno pada,
luč gori od zapada
na mehke poti.

Večer za goro pada
list z veje iznenada
se utrne kot kri.

Še sredi srca se utrga
boleča, prehitro razcvela
pesem teh dni.

IZGUBLJENI SVET

TONE SELIŠKAR

Mati je vzela z mize škatlo z dominami in je sedla z njimi na preprogo. Domino za domino je postavila navpik v dolgo, krivuljasto vrsto. Sin se je oprezno spustil k nji na tla, sedel in s prstom krcnil prvo domino v vrsti. Domine so popadale kakor požete. Tedajci se je nebogli mož zasmeljal z otroškimi, neubrzdanimi smehom, krilil je z rokami, hitel je postavljati domine, toda v tej nenadni razbrzdani gorečnosti se mu ni posrečilo postaviti niti ene. Tudi mati se je smejala. Ta hip je bil njen smeh tako sočen, kakor da se smeji mlada žena v polnem zanosu svoje materinske sreče. Hitela mu je postavljati domine, sin pa jih je sproti podiral vse dotlej, dokler niso v kuhinji zarožljali krožniki.

— Obed je gotov! je vzkliknila mati in se pobrala s tal.

Spet ga je za roko dvignila in tako sta odšla v kuhinjo, ne da bi se ozrla na naju. Ko so se vrata za njima zaprla, sem olajšano zadihal. Skozi odprto okno so doneli glasovi zvonov, pod oknom so brzeli koraki, hupe avtomobilov sem slišal, namišljena vreča se je odvezala, poleg mene je spet sedel starec, kakršen je bil v kavarni: zagrizen, siten in nemiren. Menda je opazil, da sem se namenil oditi. Z odločno kretnjo me je potisnil nazaj na zofo, zdelo se mi je, da me je pogledal s prikritim sovraštvom in z zadirčnim glasom mi je velel:

— Le potrpite še malce, vi sodobni človek! je dejal s poudarkom odkritosrčnega zaničevanja ob zadnjih besedah. Ali ste videli tega vašega vrstnika?

— Vaš sin je bolan...? sem vprašal v zadregi, kar tako, da bi nekaj povedal.

— Nor je! Vsak dan ga bolniški strežnik pripelje k nama na obisk. Ta je drugi. Prvega so granate raznesle na Piavi.

Grozoto teh besed sem dojmil kakor ureze z nožem in ne vem, kaj bi dal, da bi s čimerkoli ublažil to strašno žalost, ki je bruhnila med naju. Vem, da sem povedil glavo kakor neposredni povzročitelj te žalostne igre, vem, da sem buljil v tla brez vsakršne pametne misli, da si še dihati nisem upal. Prav strah me je bilo pred tem starcem, ker nisem mogel uganiti, kaj kani napraviti z mano in z vsem tem, kar mi je do sedaj povedal in pokazal.

— No, zdaj se menda ne boste usodili podvomiti, da mi v resnici ni prav nič mar, ali uničijo Španijo beli ali rdeči vrage in da me prav nič ne skrbi, če razstrelijo Stalina. Eno kakor drugo je zame nesmisel, kakor je bila svetovna vojna. In čemu vse to, prosim vas? Imeli smo svojega cesarja, urejene šole in železnice, lepo in mirno se je živelo in če bi ne bilo ničesar tega, bi bil prvi zdajle profesor na gimnaziji, ta, ki ste ga pravkar videli, bi bil lahko že ugleden zdravnik, midva pa bi uživala poleg svojih vnukov mir in starčevsko srečo. Toda komaj sva preživela strahotno smrt prvorojenca in je bilo konec vojne, se je mlajši sprl s starim svetom. Cesarja ni bilo več, uprl se je bogu, nam in vsemu, v kar smo mi verovali, hotel je rešiti svet s prevratom, uni-

čiti vse, kar je bilo do sedaj dobrega in preizkušnega, ustvariti novo človeštvo, ki ne bo poznalo ne bede ne podrejenosti ne zakonov — dokler ga niso zaprli in mu prisodili deset let ječe za čenče, ki jih je razlagal. Po šestem letu ječevanja je znorel in tako se je spet povrnil k nam starim in zdaj se igra z materjo domino. Preden so ga odpeljali, me je ozmerjal za reakcionarnege tepca, in ko sem prosil zanj milosti, je dejal, da je ne sprejme, češ da brez žrtev ni uspeha. Zdaj nimam prav za prav nobenega in le vse to, kar vidite okoli sebe, me živo veže na oni svet. Ali zdaj razumete, kako napačno gledate v ljudi?

— Gospod, strašno hude stvari mi pripovedujete. Oprostite mi, ker nisem mogel slutiti, kako krvavo se je življenje poigralo z vašimi. Silno rad bi vam povedal kaj tolažilnega... sem z veliko muko dejal, pa sem takoj uvidel, da bi bilo bolje molčati.

— Kar prizanesite mi s tolažbami, me je presekalo kruto. Ko bi ljudje vedeli, kako neiskreni in topi so vsi ti izreki sožalja, jih ne bi nikoli izrekli. To prav tako zveni, da prav lahko razločiš med besedami: Hvala Bogu, da ni mene tako prizadejalo. Toda ta nauk le kar tako... Zdaj vam hočem le povedati tisto o izgubljenem svetu. Veste, vse življenje me je nad vse zanimala matematika. To je bil edini predmet, ki sem ga rad poučeval in v prostem času sem z največjim užitkom reševal najtežje enačbe. Tudi naše življenje ni nič drugega, kakor neprestano iskanje neznanek. Da, človeško življenje je kakor računica. Prvo knjigo predelaš z lahkoto, drugo tudi še, s tretjo se že tepeš in vedno bolj postajajo enačbe težje in težje — a obenem tudi vedno bolj mikavne. Marsikoga speljejo, ne da bi se sam zavedal, pred kitajski zid, ki se vleče v nedogled in vsaka rešitev neznanke je podobna eni tisočerihi vrat v tem zidovju: skozi vsak prehod prideš na Kitajsko! To se pravi, da je matematika v življenju prav takšna norost kakor tekmovanje psa s svojim lastnim repom. Bolj ali manj tišče vsi ljudje skozi tak zid, čeprav vedo, da se z rešitvijo neznanke šele prav začena neizmernost neznanega, kajti kakor hitro postaviš rešeno neznanke pred nove členice enačbe — moraš enačbo prečrtati in pričeti iznova. Ti pa si star, utrujen, ne zmoreš več novih ugibanj — vsedeš se pod kitajski zid in čakaš konca. Nazaj ne moreš več. Z nogami ne! O, da, na tak način kakor moj sin!

— Pa vendar so ljudje, ki so se ohranili do pozne starosti vedre in prožne s svojim duhom... sem mu dejal, ker mi je sprožil s svojim preprostim dokazovanjem slast za protivne dokaze. Tolstoj je v osemdesetem letu svoje starosti pisal duhovite filozofske razprave.

— Motite se! me je presekalo. Le prav premislite, kako je bilo z njim: Mož je bil silno bogat. V zrelih letih svojega življenja si je z veliko žlico privoščil vsega dobrega, vina, kart, sveta, žensk. Ko se mu je telo postaralo in se mu je zaradi prirodne nuje uživanje priskutilo, je pričel živeti povsem nasprotno. Vse dobrote, ki jih je bil s slastjo užil, je pričel obsojati in njegov duh ne le, da ni ostal prožen, nasprotno: pričel se je umikati za stoletja nazaj, za tisoč let! Edino v tem umiku leži bistvo njegove prožnosti. Ustrašil se je sodobnosti in zaželel si je patriarhalne oblike življenja in ureditve sveta.

Ali me bo ujel v kozji rog? Oster je, opažam, da je tudi njegova misel navzlic starosti še silno udarna po svoje. Ni me pustil do besede. Zdelo se mi je, da sem mu s svojo neopreznostjo ponudil pravi oreh.

— Hvaležen sem vam, da ste me spomnili Tolstoja, je nadaljeval z vnemo, saj je prav ta človek najlepši dokaz, kako da ne more posameznik v živo reko tako zvanega napredka. Kajpak, s silo ga postaviš in porineš v tok. Toda, ali more stara lesena barka tekrovati z moderno oklopnjačo? Ali morete trditi, da je zakon starega moža z mlado ženo srečen v smislu naravne skladnosti? Ali si morete misliti še kaj bolj odurnega kakor zvezo mladostnika z mnogo starejšo žensko?

— To so pregreški proti stvarni naravi! sem dejal veselo, ker sem našel nitko, ki bi jo lahko speljal do konca. Kaj pa nazori?

— Z njimi je prav isto! V mladosti jih lahko menjaš kakor vsako stvar, s katero nisi zadovoljen. Nič nisem na primer protiven, da se ločita mož in žena, če sta spoznala, da nista drug za drugega. Človek menja službo, stanovanje, kraj... vse to so neznanke, ki gredo le do neke meje. Nič ni bolj smešnega, kakor če se stara ženska po mladostno našemi. Narave ne bo prevarila, tudi krstnega lista ne! In kako si potemtakem vi umišljate, da bi jaz, ki sem tik pred grobom, sprejel nauke svojega sina, čeprav si lahko tolmačim, da je mnogo resnic v njih? Borba med očeti in sinovi se večnostno obnavlja. Posledice so neizbežne.

— Razkol?

— Včasih celo sovražstvo! Jaz in sin sva se borila na življenje in smrt. Tudi to je bila ena onih neznank, ki sem jo hotel z naslodo rešiti. V matematiki pa s strastjo ničesar ne doženeš, prav tako ne v življenju. Prvi sin je moral iti na vojsko, tu se ni dalo nič pomišljati, drugi pa je prostovoljno drvel v svojo propast. To sem hotel preprečiti.

— Kaj pa, če ga je k temu prisilila neka nuja, ki se ji ni mogel ubraniti? Neki tako silen odpor proti današnji družbi, da ni mogel preko tega?

— Neslanost!

— Saj se tudi prirodnemu nagonu ne more človek upirati, sem trdil zase. Lakota, žeja, spolnost — ?

— No, ne boste me potisnili ob steno! je dejal strupeno. Ne primerjajte prirodnih, neizogibnih sil z domisleki človeških možgan!

— Vaš sin se je pehal za novo obliko človeštva... Ali obsojate nesrečneže, ki so trpeli za Kristusovo novo vero? Mar bi bila katoliška cerkev danes tako silna, če bi ne imela tega globokega temelja mučencev?

Opazil sem, da je starec vidno prebledel, kakor da so ga te besede v živo zadele. Postajal je nemiren, vstal in spet sedel prav tako kakor v kavarni. Zastrmel se je vame, pa zopet skozi okno, gubal je čelo in si nemirno gladil svojo brado, kakor da bi iskal na vsaki dlaki neke opore, ki bi si je rad oklenil.

— Prenesite vso gorečnost teh pobitih, poklanih, raztrganih, križanih in v vrelem olju oparjenih trpinov, ki so bili proti rimskim

postavam revolucionarji in veleizdajalci, na svojega sina! Mar se niso borili tudi tisti za povsem novo idejo, ki je pretresla ves rimski imperij, za idejo ljubezni, bratstva, usmiljenja in za srečo, ki bi jim bila vsaj na onem svetu dosegljiva? Mar se ni tudi vaš sin boril za srečo vseh ljudi? Idejo je postavil na glavo. Oni so iskali simbol sreče v nebesih, vaš pa jo je iskal v ljudeh na zemlji!

Mož se je zgubil, glava mu je visela nad rameni, kakor da ni del njegovega telesa, vsa njegova srđita odločnost se je razsula kakor val ob podvodni pečini, njegov pogled je obvisel na prevrnjenih dominah, potem je nekajkrat zahlipal, nič me ni pogledal in prav tiho, menda zato, da ga ne bi slišali v kuhinjo, mi je šepetal:

— Utrujen sem, oprostite mi! Nič več ne morem misliti... Čakajte! Ali se vam ne zdi, da sva se nekje zavozlala? Enačbe... Ne, to niso enačbe! Prirodni pogręški! Kako ste rekli? Mučeniĸi...? Prenagli ste. Ne morem vas dohajati. Vidite, tudi misel je ohromela. Vem, da bi vam rad priznal, toda pomislite sami: Naj si prostovoljno nakopljem še sramoto poraza na svojo sivo glavo? Moja vera tiĸi v izgubljenem svetovju, moj duh se vraća vedno znova in znova tjakaj nazaj. Vsaj to mi je ostalo. Če bi vam v čemur koli pritrđil, bi zavrgel še to trohico nekakšnega veselja, v katerega se vraćam. Tudi če bi me moja lastna misel prignala do priznanja, bi ga ne izrekel na glas! Ne, ne! Samega tepsti v obraz? Tik pred smrtjo izdati svojo lastno osebnost?

Pogledal me je v oči. Videl sem, da čepi v njegovem pogledu prikrit strah, kajti zgrabil me je za roko in tako hudo plah je bil zdajci njegov izraz, ko me je stiskal za prste, da mi je bilo neznanško žal za vsako besedo, ki sem jo bil izrekel. Vstal je, šel je prav previdno do kuhinjskih vrat, naslonil uho na ključavnico in se je čez nekaj hipov po prstih vrnil k meni.

— Strežnik in kuharica sta v predsobi, kajpak, stara ljubezen! A v kuhinji... Poglejte skozi ključavnico! Kaj bi vam pravil. Tam boste videli!

Nerad sem se odzval. Kesal sem se, da sem se podal v ta izgubljeni svet, neka hladna groza me je dušila, toda če sem pogledal skozi eno okence, čemu ne bi še skozi drugo? Moram! Nikamor se ne morem več izmakniti in čeprav bi bil rad daleč proč, mi niti na misel ni prišlo, da bi se poslovil in šel. Počenił sem in pogledal. Na pruĸici pri mizi je sedel sin. Zaspal je. Glava mu je počivala v materinem naroĸju, mati pa mu je narahlo gladila lase. Bila je vsa zaverovana v ta posel. Njen obraz je žarel preĸudne nežnosti, ustnice so se ji nemo premikale, smehljala se je — po belem licu pa so ji drsele solze, nenehoma, nenehoma in kapljale na njegove lase. Presunljivi val dognanja mi je prežgal srce! Njena roka, njen pogled, njeno naroĸje in vse njeno, kar je obtopljivega, občuti strahoto resniĸnosti — njen notranji pogled v odmaknjenost in v minulo pa žari v nepremagljivem zanosu materine sreće in radosti.

Strt sem se vrnil k starcu.

— Ali ste videli? me je vprašal zagonetno.

Z molkom sem mu odgovoril.

— In s tem sinom sva se strašno sovražila! je dejal zamolklo. Prav za prav ni bilo to ono čisto sovraštvo, ki kriči po maščevanju, bil je le zgolj nesporazum! Saj me razumete; oče — sin. Tradicija, morala, vera, predsodki, to daje človeku pravcato potuho, da vidi v otroku svojo lastnino, do katere ima vse lastninske pravice razen smrti. Prištejmo k temu še nekaj potenc samoljubja, pa si lahko mislite, kakšen boj je nastal med nama. Neizprosen boj; na eni strani star, preizkušen vojščak z zaslužnim križcem za vestno službovanje, s hrabrostno medaljo za aneksijo Bosne in Hercegovine, s pohvalo ministrstva prosvete, z diplomo krščanske šole — na drugi strani pa mladec, ki se je drznil posmehovati se vsem tem svetinjam, moj lastni zarodek, ki ni hotel nič več priznavati dolžnosti do očeta, ne njegovega truda ne skrbi, pod vihrajočo zastavo nekakšne upornosti in brezverstva... Ne jaz ne sin se nisva mogla najti. Bil je le zgolj nesporazum. Mladost ni mogla pronikniti skozi vse zidove mojih svetov, jaz pa sem bil preokoren, da bi preskočil plot njegovega sveta, ki si ga je bil pravkar odkril. V krila njegovega poleta sem udaril s palico. In vse to, kar sva govorila... Oh, hotel sem vas izzvati, hotel sem le... kaj jaz vem, morda tolažbe, morda priznanja? Zdi se mi, da sem tisoč let star. Ženi sem bil mož, zapovednik, dobrotnik in mučitelj. Žena se mi ni uprla, ker sva se istočasno starala... Čujete —? Sin se je prebudil. Ta hip bosta prišla v sobo in se bosta igrala z dominami. Ampak midva sva se končno le sporazumela, kajne? Ničesar vam nisem priznal! Ali sem poražen? Ne! Tega mi niste dejali! No, pa saj se bova še videla v kavarni. In se bova spet merila le z očmi in bova povsem zadovoljna. Mar ne?

— Na svidenje! sem dejal. Rad bi se poslovil še od gospe.

— Ne, ne, ne motite je! Zdaj smo trije spet tam, od koder smo prišli. Tako je za nas lepše.

Kar potisnil me je skozi duri, kajti kuhinjska vrata so se že odpirala. V predsobi sem naletel na strežnika. Pravkar je objemal kuharico, ki mu je tožila:

— Ne ostanem tu in ne ostanem. Saj bom zblaznela z njimi vred.

— Kako je z njim? sem vprašal strežnika.

Strežnik se mi je nasmehnil in me je odvedel nazaj v kuhinjo. Ne da bi mi kaj razložil, je prav na tiho odprl vrata v sobo in skozi prprtino sem zagledal prav takšen prizor kakor poprej, ko smo bili v sobi. Mati in sin sta sedela na tleh pri dominah... Tudi starec se je spremenil. Slekkel si je domačo haljo in ves se je pomladil v svojih kretnjah. Iz neke omarice je jemal kositrne vojake in jih postavljaval pred sina po preprogi. Ko je lepo uredil pešce in konjenike, je poskočil k uri in potegnil za zeleno vrvico. Dvignil je roko. Vzmet se je sprožila. Tiho in vendar poskočno so planili po sobi zvoki Radetzkyjeve koračnice.

Tedaj sem videl, da se smejita oče in sin z enakim smehom.

Mati je imela obraz pokrit z dlanmi in je nisem videl: Ali se smeji, ali se joče?

„TARELKINOVA SMRT“ IN „BERAŠKA OPERA“

S »Tarelkinovo smrtjo« je naše gledališče podobno kot predlansko sezono z Ostrovskega »Gozdom« in Merežkovskega »Petrom Velikim« poseglo v starejši ruski repertoar. Zanimanje za rusko dramatiko je dovolj intenzivno, vendar izbira ni dovolj sistematična in dosledna: še zmerom čakamo na Puškina in Gribojedova, Gogolja, Čehova in Gorkega, obeh že dalj časa nismo videli na našem oficialnem odru. Zapadna in ruska dramatika še vedno nista upoštevana v potrebnem medsebojnem sorazmerju.

Po »Svatbi Krečinskega« smo dobili s »Tarelkinovo smrtjo« že drugo odrsko delo zanimivega in svojstvenega človeka in dramatika Aleksandra Suhovo Kobilina. Če velja, da je prikrita, a zato tem silnejša tendenca slehernega umetniškega ustvarjanja brezobzirno in včasih prav okrutno obračunavanje umetnika s samim seboj in da je ta notranji obračun tem temeljitejši in tem okrutnejši, čim mogočnejša je umetnina, potem nam ne bo težko dognati, kakšno je bilo jedro, iz katerega se je razrasla Kobilinova farsa. Suhovo Kobilin (1820—1903), ta otrok izrojene ruske plemiške in denarne aristokracije, ta nekoliko dekadentni karakter, ki razodeva tako v svojem življenju kakor v svojem pisateljskem delu nekatere močno patološke poteze, — soudeležen je bil pri zagonetnem umoru Francozinje Demanchove, svoje večletne ljubice, ki jo je, kakor vse kaže, umoril z lastnimi rokami — se v nasprotju s pretežno večino velikih ruskih realistov ne odlikuje po visoko razviti etični zavesti. Če so Gogolj, Tolstoj, Dostojevski in vrsta malih in velikih kritikov ruske družbe obračunavali z njeno nerazvito moralno in življenjsko zavestjo v imenu velikega etičnega imperativa in v imenu velike vizije o človeku in človečanstvu, se upira Kobilin njeni absurdni morali bolj iz razbičanih, razrvanih živcev. Kjer je pri Gogolju zavesten obračun, je pri Kobilinu anarhičen, bolešno krčevit upor. Zato je v Gogolju le še mnogo božanske ironije in vedrega humorja, ki kažeta na veliko pisateljevo notranjo disciplino, dočim bi v Kobilinovem sarkazmu zaman iskali še česa razen globoke, naravnost patološke bolečine. Sarkazem se razrašča do fantastičnih razsežnosti; tu ni mesta ne za humor ne za ironijo. Njegova farsa se poraja kakor v krčih obsedence; v tem stanju zavesti pisatelj ni mogel misliti na oblikovno dovršenejšo in ubranejšo komedijo.

Njegova farsa je zmes najraznovrstnejših stilnih sestavin — tu se bijeta med sabo burlesknost comedie dell'arte in mračna tragika nordijskih balad — in komedija bi morala zaradi tega neorganičnega sožitja nasprotujočih si elementov sama po sebi razpasti, da jih ne spaja v neko bizarno enoto ritem silovitega pisateljevega notranjega doživetja, ki daje farsii neko izredno sugestivno moč.

To doživetje je zraslo iz posebnega pisateljevega položaja v ruski družbi in iz njegove po tem položaju in lastnem karakterju določene usode. V figuri Kandida Kastoroviča Tarelkina, ki ne ve drugače obračunati s svojimi prijatelji in sovražniki, upniki in pokrovitelji in svojim zavoženim življenjem, kakor da simulira svojo smrt ter hoče zaživeti novo življenje kot upokojeni dvorni svetnik Kopilov, v osebi generala

Vavarina, njegovega protiigralca in smrtnega sovražnika, ki se med sabo satansko, »volkodlaško« preganjata in se drug drugemu maščujeta, pa v vseh tistih groteskniških lutkah okrog Tarelkina, od simbolično nenasitnega policaja Raspljujeva do simbolično amoralnega, idiotskega policijskega pristava Antioha Jelpidiforoviča Oha — v vseh teh figurah ni obračunaval Kobilin le z nemoralno in krvoseštvom ruske birokracije, marveč tudi z imoralnostjo in »volkodlaštvom« v sebi samem. Odpor in borba proti tema dvema sta bila glavna vzmet in najgloblji vzrok za nastanek njegovega Tarelkina. Nemirno in brezupno režeče, kakor se smeji Kobilin iz svoje farse, se smeji človek le lastnemu spačenemu obrazu. Burleskno tragično, kakor se poigrava K. s svojimi osebam, se poigrava človek le še sam s svojo kreaturo v urah obupa. Zaključni Tarelkinov avtosarkazem: »Volkodlaki moramo biti solidarni«, je nameril K. z nemalim cinizmom tudi sam nase, saj ni bil zaman tisti, ki je dopustil, da so zapirali, mučili in preganjali njegove tlačane zaradi umora njegove ljubice.

Kobilinova farsa je vsa polna najmračnejšega pesimizma, ki učinkuje tem siloviteje, ker ni nikjer narejen in pozerski, ker je krvavo, do kraja doživljen in ker mu tako docela primanjkuje slednje romantične iluzije o »lepem« človeku. Njegovi ljudje so v bistvu in kar neprikrito popolne bestije, krvose si »volkodlaki«, iz njih sope slast po krvi in maščevanju, njihovo največje sladostrastje je počasno izsesavanje krvi in energij sočloveku. Ta njegov pesimizem se ne nanaša samo na ruskega birokrata, marveč na človeka kot takega sploh.

Vprizoritev »Tarelkinove smrti« je bila skrbno pripravljena in po svoje izredno močna; vendar (kakor je bilo pričakovati) ni doživela uspeha pri naši publik, ki je odhajala iz gledališča nekoliko prestrašena in začudena. Toliko sarkazma in toliko mračnega pesimizma je bilo zanjo preveč. Prav tako se ni znašla ob načinu vprizoritve, ki je za nas nov in nenavaden.

Kobilin je dobil v režiserju Bojanu Stupici močnega in, če hočete, modernega interpreta. Da bi odstranil nesoglasja v delu, se je poslužil nekakega paradoksa: kontraste je poskušal premagati tako, da jih je pritiral do tistih skrajnosti, kjer prehajajo že v svoja nasprotja, in je vso komedijo privzdignil v ozračje še bolj fantastične grotesknosti. Namera mu je uspela v toliko, da je v resnici dosegel neko bizarno harmonijo kontrastov, ponesrečila pa se je v tem, da je na ta način še bolj poudaril brutalnost in nasilnost farse. Kobilin dobiva tako še bizarnejšo, še bolj krvavo podobo, njegov posmeh postaja še mračnejši in bolj »satanski«. Izginili so še tisti prameni svetlobe, ki so morda kradoma žareli skozi osrčje tega dela. Celotna vprizoritev je zgrajena na sproščeni igri kontrastov, ki se nemoteno bijejo med sabo, prehajajo v hitrem tempu drug v drugega, se razblinjajo in stopnjujejo do najvišje mere ter preraščajo med sabo. V teku dejanja se vrste scene z burlesknostjo comedie dell'arte (general Vavarin in upniki, ki se pantomimično vrste krog njega kot lutke) in komično fantastiko ameriških filmov (razkrinkanje Tarelkina v prvem dejanju), s primitivnim humorjem ljudske burke (nekateri prizori na policiji); med njimi pa se vse bolj razrašča prizori z demonično

fantastiko »Sonate strahov« (scene med Tarelkinom in Vavarinom, ki ju igrata Kralj in Skrbinšek) in naravnost shakespeareško tragiko, ob robu dejanja pa scene s prebliski ironije Wildeovih in Shawovih komedij in hladnostjo francoske realistične drame. Sledeč svoji prvotni zamisli režiser tudi igralcev ni silil v kalup čim enotnejše igre, marveč jim je dal, da se razžive vsak v svojem elementu čim temeljiteje. Skrbinšek je nastopal kot v Strindbergovih dramah, Kralj kot v dramtizacijah Dostojevskega, Cesar, kakor da igra Goldonija. Vprizoritev je notranje močno razgibana in zapušča mestoma silen vtis. Omembe vredna je tudi zato, ker sta v njej nastopila z novimi energijami radi boleznimi že dalj časa pasivna igralca Lipah in Kralj.

Povsem drugačen sprejem kot »Tarelkin« je pri publiko doživela Stupičeva vprizoritev »Beraške opere«, te stare, vedre, prirčne angleške igre iz začetka 18. stoletja, ki je po svojem osnovnem življenjskem občutju pravo nasprotje »Tarelkina«. Tam mračen, že patološki pesimizem, tu veder, optimističen pogled na svet in življenje, tam besna kritika, tu dobrohotno opravičevanje človeka, tam sarkazem, tu humor, tam težeče, svinčeno ozračje, tu nad vso bedo in »podzemljem« svetlojasno obzorje. Z vprizoritvijo »Beraške opere« je naše gledališče podobno kot s »Pesmijo s ceste« in nekaterimi podobnimi deli šlo za značilno tendenco moderne literature, ki postaja sčasoma že moda, tendenco, vzbujati propadajočo vero v človeka z odkrivanjem lepote tam, kjer je je na videz najmanj — v najbednejših in najbolj zavrženih človeških kreaturah, za modo, ki neredkokdaj že prehaja v čustveno poetiziranje in romantiziranje življenja »na dnu«. To neredko zgolj literarno zanimanje za človeka najnižjih družbenih plasti, najbednejših življenjskih zakotij in gnezd, za življenje predmestnih kanalov in barak, za ljudi, v katerih živita v neskladnem pa po svoje vendarle organskem sožitju lepota, plemenitost in zločin, interes za človeka »iz dna« rase z vse bolj napredujočim proletariziranjem in lumpenproletariziranjem ljudskih množic, z degradacijo in izkoreninjevanjem sodobnega človeka.

Ta literarni interes je posebno zrasel, odkar je Gorki s svojo znano dramo »Na dnu« dokazal, da je tudi življenje najnižjih ljudskih plasti vredno pisateljevega študija in da je prav tako bogato, zanimivo in dramatično kakor življenje vseh drugih, socialno višje stoječih krogov. Temu interesu je pripisati tudi ponovno odkritje François Villona in prav tako John Gayeve »Beraške opere«, ki je dobila v predelavi Berta Brechta povsem sodobno in modernemu občutju bolj ustrežajočo obliko. Ta Gayeva »opera«, prav za prav parodija Händlovih in italijanskih oper — v njej nastopajo namesto salonskih viteзов in dam »vitezi podzemlja« in počestne punice, namesto visoke družbe pisana villonovska družina lajder, tolovajev, apašev, beračev in tatov — je nastala približno v istem času, ko se je v Franciji na svojevrsten način razvijal »Théâtre de la Foire«. Iz tega pouličnega gledališča je prav radi nasprotovanja oficialnega teatra in šikaniranja oblasti, ki so ga skušale uničiti najprej s prepovedjo dialoga, potem monologa, nastala neka nova vrst, mešanica pantomime, govornih in petih monologov, chansonov, pesemskih vložkov, iz česar se je razvila znamenita komična opera (opera

comique). Vendar med temi komičnimi operami menda ni nobene, ki bi se mogla meriti z Gayevo, ki se loči od njih tudi po tem, da ni imitacija, temveč parodija prave opere. To je duhovita, villonovsko obešenjaška ljudska igra s petjem in godbo, vsebujoča tudi neprikrito ost proti podkupljivi birokraciji, hudomušno nam predstavlja londonskega policijskega načelnika, v resnici pa apaša in intimusa tolovajskega poglavarja. Zaradi te satirične tendence je bilo delo v 18. stoletju v Angliji dalje časa prepovedano. Njegovo dejanje je preprosto dejanje ljudske igre, hkratu pa parodija opere: Mladi Mackie, vetrnjaški poglavar londonskih tolovajev, ljubi Polly, hčerko beraškega poglavarja Feachuma ter jo prav tako vara po bordelih, dokler ga njegove ljubosumne ljubice in njegov »intimus« ne spravijo v roke pravici: ta »Pravica« pa je ljudomila, saj ga reši, ko stoji že pod vešali. Konec ni toliko melodramatičen kot ironičen. Bert Brecht je staremu tekstu dodal nekaj svojih, nekaj Villonovih in Kiplingovih pesmi, ki se pejejo kot songi in dajejo vsej arhaični igri sodoben poudarek.

Naša vpriporitev je zanimiva tako igralsko kakor inscenatorsko. Ansambel je moral prevzeti precej težko nalogo; za našega dramskega igralca, ki ni kvalificiran niti pevsko niti plesalsko, je petje in igranje ob spremljavi orkestra že majhna bravura. Ansambel pa je v tem oziru pokazal nepričakovano prožnost in gibčnost. Pred nami se v živahnem tempu — omogoča ga primitivno izkonstruiran »vrtilni oder« za hitro menjavo pozorišč — vrste scene, polne vetrnjaške in obešenjaške romantike, beraške eksotike in poezije »z dna«, ki jim daje orkester z muziko Kurta Weila še svoj poudarek. Vendar pušča vpriporitev — morda prav zaradi tega eksotično-romantičnega nastrojenja — človeka nekoliko praznega, nerazgibanega. Neenakomerno se giblje med šlagerjem in resnično umetnostjo, med larpurlartizmom, zunanjim artizmom in nekoliko nejasno izraženo osnovno tendenco: opravičenjem tudi najbednejše človeške kreature. V celotni vpriporitvi je več mode kot umetnosti, več teatra kakor življenja, manj odkritosti kakor poze. **Vladimir Pavšič**

T. G. MASARYK KOT LITERARNI KRITIK

Vsakega, ki prebira Masarykove filozofsko-znanstvene in publicistične spise, kar preseneti njegova velika razgledanost po svetovnih literaturah od staroklasične vse do najmoderneje dobe. Iz njegovih številnih citatov, parafraz in psihološko-analitičnih ekskurzov, posebno pa iz njegovega teoretičnega spisa O študiju pesniških del in še drugih razprav iz 80. in 90. let preteklega stoletja je razvidno, da je više cenil umetnost in predvsem leposlovno literaturo kakor pa znanost in da je tudi literarni kritiki pripisoval prav tako kakor literaturi sami isto moderno-prosvetljijsko in socialno funkcijo, ker jih je tesno združeval s filozofijo, s sociologijo. Tako so mnoge njegove razprave prav tako filozofske in sociološke kakor tudi literarno kritične.

Literarno kritiko je Masaryk negoval zelo zgodaj in nadvse živahno. Metodološko mu je pomenila predvsem analitično delo, ker se z analizo

služi sintezi: z razborom tega, kar imamo pred seboj, dospeti k umevanju celote. S tako pojmovano empirično kritiko je hotel pospešiti razvoj umetnosti in tudi leposlovnne literature. Glavni smoter mu je bil vseskozi progresiven, glavna naloga pa odkrivati v umetniku in v njegovem delu človekovo dušo, smisel življenja in sveta.

Masaryk je kot kritik zasledoval v literaturi predvsem idejo, vsebino, ne oziraje se, vsaj spočetka ne, skoraj nič na formo. Toda Masaryk-kritik ne bi bil duh velike koncepcije in glasnik psiho-fizične harmonije, če bi bil za vedno ostal gluhi in slep za najbolj konkretno prvino vsakega umetniškega dela, namreč za njegovo formo. Tako se je tudi v njegovi literarni kritiki sčasoma izkristaliziralo prepričanje, da je tudi forma vendarle značilen, organičen del vsakega leposlovnega umotvora.

Masarykova literarna kritika je izvirala iz njegovega reformno-idejnega realizma, iz njegovega konkretnega pojmovanja življenja in tudi literature. Ta duh reformnega realizma pa ga je še usmerjal, baviti se predvsem z literarno sodobnostjo. Zato je tudi kot kritik pristopal k literaturi z drugimi interesi in metodami kakor pa s filološko-formalističnimi in z literarno zgodovinskimi, ki so še zmeraj veljale ne le v čeških, temveč tudi skoraj v vseh svetovnih literarnih ocenah. In ker je literarno kritiko združeval, kakor je bilo že omenjeno, s filozofijo, posebno s sociologijo in etiko, je morala tudi ona biti resnična, odgovorna ter stvarno in moralno dejavna.

Tako je bil Masaryk tudi kot literarni kritik med prvimi, ki je v duhu angleških in francoskih teoretikov ter ruskih kritikov krčil pot novi, namreč znanstveni literarni kritiki v češki literaturi 80. in 90. let preteklega stoletja. S tem pa je češko literarno kritiko obenem emancipiral od že zastarele, a še zmeraj prevladujoče nemške herbartovske formalistične poetike.

In prav v tem je obenem tudi močno vplival na prerod takratne češke literarne zgodovine. S svojim poudarkom sodobnosti jo je odvrčal od pretiranega historizma (v drugih slovanskih literaturah ni bilo v tem oziru nič boljše, tako je na primer izvrstna Pypinova Zgodovina ruske književnosti segala le do Puškina in Gogolja), s svojim interesom za vsebino in idejo jo je odvrčal od pretiranega filologiziranja in formalističnega estetiziranja in s svojo kritično prakso ji je kazal nove znanstvene metode, posebno psihološko-analitično in komparativno, ker jo je učil gledati češko literaturo pod zornim kotom svetovnih literatur in svetovnih idejnih gibanj.

Masarykov nastop v češki literarni kritiki se seveda ni izvršil brez bojev prav tako s starejšimi literarnimi generacijami, priznavajočimi večinoma še gesla romantike, ki jo je pobijal, kakor tudi z mlajšo generacijo Češke Moderne, v katere naturalizmu, simbolizmu in dekadenci je razen ostankov in novih poganjkov romantike še zavračal njih brezidejnost, anarhizem, l'art pour l'artizem ter moralno laksnost. Mladi in stari pa so mu obratno soglasno očitali njegovo preveč tendenčno, utilitaristično in puristično pojmovanje literature, stari pa še vrhu tega njegovo odtujenost rodoljubnim domačim tradicijam.

Toda kljub vsemu je bil Masaryk že takrat izrazita avtoriteta češke

literarne kritike, ki je znala odpirati nove probleme in dajati iniciativo k njih reševanju, bodisi pogosto le v polemičnem smislu. In kot taka literarna avtoriteta je proti koncu preteklega in v začetku našega stoletja mnogo vplival tudi na jugoslovansko, posebno hrvaško in slovensko kritiko in literarno zgodovino.

Tudi kot prezident si je Masaryk ohranil svež odnos do leposlovne literature, o čemer nam pričajo ne le njegova povojna dela, temveč tudi njegovi številni stiki z domačim in inozemskim literarnim svetom. Čeprav v svojem zadnjem razdobju ni nastopal več kot aktiven literat in kritik, je vendar iz njegovih spisov, javnih in neoficielnih izrekov povsem razvidno, da mu je literarna kritika še zmeraj pomenila reformno sredstvo in da je prav v zadnjem svojem stadiju v marsičem še poglobil svoje prejšnje pojmovanje literature, zlasti pa v formalnem in umetniškem oziru.

Masaryku je vedno bila kritika le eno izmed sredstev v njegovih bojih za idejo in njen napredek. In prav v tem imamo tudi dokumentacijo za njegovo karakteristiko kot filozofa platonskega tipa.

Kakor v svojih znanstvenih, kulturnih in političnih spisih in polemikah, je Masaryk tudi v svojih literarnih kritikah nastopal možato, brezkompromisno, toda zmeraj demokratsko in humanistično. Njegovemu duhu povsem odgovarjajoč je bil tudi njegov literarno kritični stil: ofenziven, jedrnat, brez okraskov in podob, toda živahen in prežet z ljubeznijo do obravnavanega problema in poln obzirnosti do nasprotnikovega mnenja.

Tako je Masaryk s svojo literarno kritiko, posebno pa s svojo iniciativo na tem področju z uspehom pomagal preoblikovati češko literaturo in češko literarno vedo in si je prav s tem, ker je z njo pogosto kar avtoritativno posegel tudi v zgodovino svetovnih literatur, pridobil in utemeljil svoj sloves svetovnega kritika.

Václav Burian.

L. 1920. je napisal v Lj. Zvonu R. Krivic študijo: T. G. Masaryk kot estetik in literarni kritik.

MÜNCHEN PROSLAVLJA JUBILEJ NEMŠKE KULTURE

(Odlomek iz potopisa.)

München v pričakovanju. Skoraj z vsakega okna visi rdeča zastava s kljukastim križem. Na slehernem oknu dve zamolklo rdeči oljenici. Cestne razsvetljave nocej ni, zato je videti mesto nekam čarobno, nekam pravljичno. Med hišami se od pločnika do pločnika gnete in preriva množica. Živa reka teles, ki nervozno drhte v radovednosti in pričakovanju. Ljudje stegujejo vratove. Prepustimo se toku... Obrazi okoli mene me zanimajo. Mlad plavalasec z brezizraznim, nekam praznim obrazom topo in napeto zre preko ramen in glav nekam v daljo. Za roko ga drži postarna ženica v črnini, gotovo mati, ki suče glavo na levo in desno in brez prestanka nervozno vzklika: »Schau, Fritz, wie schön... wunderschön, geh'...!« Fritz ne trene in se ne zmeni. Skoro vsak drugi moški ima uniformo: vojaki-letalci v elegantnih sivih suknjah in s kravatami; SA-Männer v »Nationalbraun«, gotovo

sami meščani, vodijo pod roko blažene zaročenke ali ponosne soproge. Tamkaj koraka črni SS-izvoljenec z dekletom ob strani. Dekletu, ki se zaman trudi, da bi obdržalo trdi, skoraj paradni korak, se ponosno iskre oči in lica se smehljajo sama od sebe... Množica drvi, veletok teče mimo »Deutsches Museum«, ki je ves slavnostno okrašen, in »Isartor« proti središču. Notranje mesto je — pravljica. Zidovje je od strehe do tal pokrito s pisanimi kulisami, rdečimi, belimi, rumenimi... Vsaka ulica ima svojo barvo. Krasno. Vojniki se suvajo s komolci: »Schau doch, Querniche! Schön, geh'!« Magistrat, veličastna gotška stavba, je odet v rumeno in črno, barvi Münchena. Množica strmi v pravljico. Nenadoma završi kakor vihar. Veletok se zgane in se požene kot silen val naprej. — »Führer ist da... Führer...! Führer...!« Oči se iskre v prečudnem ognju, obrazi so čudovito napeti. Miličniki nemudoma spuste roke svojih spremljevalk in se vzravnavo. Vojniki si nervozno poravnava bluze in zapenjajo gumbce. Neka roka šine kvišku. Za njo vse ostale. Vse oči so uprte v eno smer, vsi obrazi so napeti. — »Heil, Führer!... Heil — heil — heil!« Tam na koncu trga se med množico počasi preriva vrsta avtomobilov. Na enem stoji mož v rjavi uniformi, se smehlja in milostno odzdravlja z vajeno kretnjo. Z vseh oken padajo nanj naročja vrtnic. Mnogo jih pade mimo, med množico, ki jih prestreže že v zraku — s čudovito spretnostjo kakor orientalski berači bakšiš. Z obrazov sije sreča. Stara dama ima solzne oči. Neprestano ponavlja z drhtečimi ustnicami: »Ah, Führer...!«

Zlato nedeljsko jutro. Kljub zgodnji uri so ulice polne sonca. (Sploh je München zelo sončno in svetlo mesto!) Izza predmestij vstaja zlata obla. Nebo je čisto kot ribje oko. Zastave nekam mrtno vise s streh in oken. Mnoge so se zapletle v telefonske žice. Oljenice na oknih so že davno ugasnile. Tedaj se dvigne z ulice pesem. Silni zvoki udarijo ob stene, trkajo na okna, polnijo ozračje... Iz predmestij, iz vse Bavarske prikorakajo oddelki SA v rjavih uniformah. Krepko udarjajo bleščeči škornji ob kameniti tlak, zaripli obrazi rjovejo

»Zum letzten mal wird zum Apel geblasen,
zum letzten mal sind wir zum Kampf bereit...!«

Oddelek za oddelkom. Okna se odpirajo. Ulica se počasi polni, življenje se prebujajo. Tudi mi odidemo na ulico. Tajinstvene pravljice ni več. Sedaj so samo še barve, barve... da te bole oči. Vsakih deset korakov naju ustavi deček v rjavi srjaci in bajonetom ob boku. Hitlerjugend. »Bitte, Festzeichen... Festprogramm! Nur 30 Pfennig!« S težavo se prerineva v centrum. Ulice so nabite z uniformami. Neštevilni oddelki SA počivajo ob nasadih, sedijo na pločnikih in stopnicah in se dolgočasijo. Sonce že žge. Od časa do časa odvijte kdo čutaro in nagne. Nato jo posodi sosedu. Mimogrede še stopiva v cerkev. Nedelja je. Pa to ni naša slovenska velika maša. Vsa cerkev molči... Ozrem se po obrazih: starci, starke... razbrzdani obrazi. Mladine ni. Pod korom, v senci stebra stoji SA-Mann v rjavi uniformi. Videti je, da se sramuje. Ustnice mu drhte v molitvi, med prsti mu rožlja molek. Na prsih mu blesti dvoje odlikovanj... Tudi drugi možje imajo v gumbnicah znake s kljukastim križem. Čudim se, kako Nemci spravljajo v sklad fašizem in krščanstvo... Končno se vendarle prerineva skozi gnečo. Danes, na praznik 2000-letnice nemške kulture so vse pinakoteke in umetnostne razstave ves dan zastonj odprte. Za inozemskega potepuha, ki je tako presneto radoznal, je to važno. Kmalu najdeva Novo Pinakoteko. Na ogromnem, kupolastem poslopju vihra zastava s kljukastim križem, ki je vzel pod kuratel tudi umetnost. Vrata v razstavno dvorano so na stežaj odprta. Razstavljen je samo grafika: od razkošnih inicialk na srednjeveških pergamentih, preko prvih, nekam okornogotskih lesorezov, tja do največjih mojstrov te stroke — Dürerja in sodob-

nikov-velikanov. Človek se kar zarine v te čudovite lepote na starih porumenelih in preperelih papirjih. Nenadoma se zavem, da sem v vsej prostorni pinakoteki skoraj — sam. Danes, ko ves 60-milijonski narod slavi jubilej nemške kulture in umetnosti...! Vendarle nekaj ljudi postaja pred Dürerjem. Mlada dama je očitno užaljena, ker je njen spremljevalec preveč zatopljen v mojstrova dela in pozablja nanjo. Naslonila se je na podboj. Vsak hip pogleda na zapestno uro in srdito stresa plave kodre. Ne, prav gotovo si ni izleta v München tako predstavljala... — Ob 1. zapoje zvonec. Uniformiran sluga zagrinja okna. Treba je oditi. Mimogrede dobiva pri izhodu letak, ki priporoča knjigo »Säuberung des Kunsttempels«. Kakor je razvidno iz besedila, je knjiga naperjena proti »destruktivni judovski in marksistični umetnosti«. Tako dokazujejo fotomontaže, ob katerih se človek resda zgrozi. Letak pozna dvoje umetnikov: »Seelisch kranker Künstler« — in — »Gesund fühlender deutsche Künstler«.

Slavnost. Zopet morava v vrvež teles in vozil. V ulicah, kjer se bo vil slavnostni spreved, se že gnetejo množice potrpežljivih gledalcev. Mnogi so prinesli stolčke s seboj. Sedaj čakajo in si kratijo čas s sladkorčki. Zenske govorijo o malenkostnih rečeh in si izmenjujejo kolonjsko vodo. Starec s suho roko se naslanja na kandelaber in brez zanimanja bulji predse. Na prsih mu binglja troje odlikovanj. Obraz ima poln brazgotin. Poleg njega stoji starejša ženska, ki se zaman trudi, da bi vzbudila njegovo zanimanje za karkoli. Policaji tekaajo in urejajo. SA-Männer se zvrste v špalir vzdolž ulice in razpno vrv. Štiri ure pred začetkom...! Dasi sva obupno lačna, morava ostati in čakati. Prisiljena sva opazovati te tope obraze, ki jih je napihnilo dolgočasje in bavarsko pivo, to malomeščansko množico, ki je včeraj z istim navdušenjem in zvedavostjo sledila nogometni tekmi. Ti ljudje žive od parad in senzacij, od malenkosti in maslenega kruha. Sonce divje pripeka. Ljudje izrabijo vsako najmanjšo senčico. Zaman se oziramo po oblaku. Če kdo odpre dežnik, nastane suvanje in prerivanje. Žensk se loteva histerija. Nervozno si tišče robčke na usta. Od časa do časa katera pobledi, razširi roke kakor za objem in omahne. Nastane kratko prerivanje. Vrv se napne... Pa že sledeči hip pridrve sanitejci s svojimi škatlami in jo odvedejo. Množico to neizmerno zabava. Vsako novo omedlevico pozdravi s hrupnim smehom in cepetanjem. Četniki se pokajo po kolenih od smeha. Človek dobi vtis, da so Bavarci ljudstvo, ki ljubi smeh za vsako ceno. Pri nas bi si krajšali čas s petjem, Nemci si pripovedujejo masne šale o vsem mogočem. Največ teh »vicov« gre na račun »starega Fritza« (Friderika Velikega). Ljudje si kličejo čez ulico: »Komm her! — Warum denn? — Da ist ein Witzmeister! So ein... komm! Ich bin schon ganz kaput! So lächerlich...!« — Policaji izgublajo živce. Od časa do časa v blaznem diru pridrvi po ulici avto z inspekcijo. Četniki se vzravnaajo in udarijo s petami. Razni führerji nervozno raportirajo, policaji razlagajo v leseni drži svoje križe in težave. Potem zopet dolgčas... Čas si kratim s tem, da opazujem obraze četnikov. Zdi se mi, kakor da sem nekje na gasilskem zletu. Takrat navro skupaj stari možakarji s huzarskimi brki in mlečnozobi golobrađci, ki so komaj čakali svoje dvajseto leto. Nekako tako je tu, samo uniforme so druge. Vsi so nekoliko ponosni, predvsem zaradi uniforme in našitkov. Če prištejemo še nekoliko frontarskega bahaštva in invalidskega ponosa, imamo popolno predstavo »napadalnih oddelkov«, ki o rasi in naciji nimajo pojma... Tako čakamo štiri dolge ure. Senca kandelabra počasi, neizmerno počasi potuje preko naših glav in se daljša bolj in bolj. Potem nenadoma zadoni iz zvočnikov himna »Deutschland, Deutschland über alles...« Množica olajšano vzdihne, zavalovi in se zopet takoj pomiri. Roke se sunkoma dvignejo. Neki glas pritegne k refrenu. Mnogi

drugi, predvsem ženske, mu sledijo ... Začetek! Sedaj je Führer otvoril »Haus der deutschen Kunst«. Sedaj govori. In množica mu hrupno ploska. Bojevit govor o bojeviti umetnosti ... Nas, ki smo daleč proč, tolaži »Huldigungslied« — himna, ki se ponavlja brez konca in kraja. Roke so že davno omahnile. Policaji zopet tekajo ... Potem — zopet je pretekla cela večnost — zapoje fanfare in bobni. Izza ogla se pojavi slavnostni spreved, ki naj množici dokaže, da je nemška kultura skozi 2000 let svet spreobračala. Mimo mene stopajo rdečelasi Germani s posrebrenimi sulicami, polnage Germanke z bledimi lisami kopalnih oblek, z vrči na glavah. Ogromne, pozlačene sohe starih in novih nemških bogov vozijo belci na težkih vozovih: bog krvi, boginja zemlje, bog sonca ... Toda vse te sohe bolehajo na pomanjkanju umetnosti. Naga telesa teh bogov so sicer nekam baročno silna in razgibana, manjka jim pa misli, vsebine in končno tudi sloga. To nikakor ne pomeni »povratka k narurni, nemški umetnosti«, ampak skok iz nadstropja ... Nato pridejo junaki iz nibelunške pesmi. Lagodno stopajo mimo mene Teoderik Veliki, Krimhilda in Brunhilda, Siegfried in še mnogoteri junaki. Teoderik Veliki, ki se očitno počuti varnega pod svojo brado in tolsto plastjo šminke, dela vesele opazke in spremljevalci se s težavo krote, da ne bi izbruhnili v krohoto. Nato prikoraka Viljem Tell s sinčkom. Dame kar zažare v romantiki izza šolskih klopi ... Ah, kako je mali srčkan! Koj nato prikoraka Karl Veliki v spremstvu svojih sinov. Nekdo zarjove: Heil! in na mah šinejo roke kvišku. Množica navdušeno pozdravlja maskiranega človeka, ki nosi na glavi krono iz pozlačene lepenke in na ramenih rdeče barvano platno in ki bo dobil za današnjo vlogo 10 mark. Mimo nas koraka srednji vek: vitezi, vitezi, vitezi ... To je bil brez dvoma najlepši del spreveda. Človek dobi ilustracijo pustih šolskih naukov ... Tam na koncu ulice se nenadoma dvigne silen hrup, ki počasi narašča in očitno prihaja vse bliže in bliže. Z vseh oken mahanje in tuljenje. Množica valovi. Vrv je napeta kot struna. Kaj je? — Po ulici počasi prikorakajo nemški volivni knezi. Na ščitih imajo grbe svojih dežel, sestavnih delov svetega rimskega cesarstva nemške narodnosti. Zadnji tvori skupino zase. Na njegovem ščitu blesti — češki lev. Množica tuli. Vse roke šinejo kvišku. Zadnji solarček ve, da se to pravi: Češka je naša dežela; mi imamo do nje zgodovinsko pravo! — Nato zopet nekoliko »umetnosti«. Belci pripeljejo med drugim tudi srednjeveški krilni oltar in v njem stoji — ne svetnik, ampak — Donar s kijem. Nato zopet vitezi, grenadirji, kirasirji, mušketirji ... Med umetnostnimi skupinami novejšje dobe zavzema »Haus der deutschen Kunst« v miniaturni najvidnejšo vlogo. Za zaključek — regiment vojaštva v popolni bojni opremi z zastavo na čelu; škornji treskajo ob tlak, obrazi so topi, oči buljijo ... Nato regiment SA, regiment motoriziranih SA-čet v gumastih čeladah, regiment SS, regiment »Arbeitsdiensta« s posrebrenimi paradnimi lopatami ... Množica strmi, dviga roke, tuli ... Jaz sem razočaran. Preveč sem tujec, vse premalo nemški. Kaj? Regimenti v bojni opremi naj pomenijo višek kulture? Ne razumem! Nisem Nemeec ... Konec! Množica se razlije. Vse hiti, prehiteva. Tramvaji in avtomobili obtiče v gneči. Tu ne pomaga noben tloris. Pojdi, kamor te vleče tok. Končno se mi posreči, da smuknem v slepo ulico. Ko se naval poleže, krenem dalje. Sedaj srečujem nepregledne vrste SA-oddelkov, ki se vračajo v svoja predmestja in vasi. »Singen!« kričijo führerji. In po vseh ulicah odmeva kot grom:

»Heute gehört uns Deutschland
und morgen die ganze Welt...!«

Znanstvena biblioteka. »Deutsches Museum«, prva znamenitost Münchena, je že snel hitlerjanske zastave in praznični nakit. Cele vozove

vencev in ovenelih rož odvažajo. Dnevi nemške kulture so mimo, glavni naval se je polegel. Danes je že torek. Čez deset minut bo devet. Prostorno muzejsko dvorišče je kljub temu — živo. Vsak čas pridrvi avtomobil kake tuje države in v elegantnem loku zavoji v preddvorje. Izstopajo ljudje vseh barv. Vsi žele videti muzej, kjer vsi stroji delujejo, kjer vse teče... Posebno pozornost vzbujajo Indijci z zagonetnimi smehljaji in Indijke v živo pisanih sarijih. Japonci, ki pomenijo posebej zvedavost, prihajajo v »Deutsches Museum« na študijsko potovanje... Od časa do časa prikoraka oddelek dečkov v rjavih srajcah in črnih dokolenkah z bajoneti ob bokih. »Hitlerjugend«. Na rezko povelje vodje se zvrste v dvored in z vojaško potrpežljivostjo poslušajo zadnja navodila. Nato se paglavsko razposajeno razlete po dvorišču, posedejo prag in stopnice. Trebušasti Nemci vseh pokrajin so privedli svojo deco, da vidijo plod nemškega genija. Vse čaka. Kazalec ogromne zidne ure se pomika nezaslišano počasi. Končno... Devet! Množica se razdeli. Jaz, ki sem si muzej ogledal že včeraj, se odločim za levico — za slovito knjižnico. Malo nas je. V naši skupini ni uniform, ne razposajenih deklic s plavimi kitami, ne Indijcev, ne Japoncev... Očalarji, profesorski »tipi«, pretegnjeni dečaki, ovenele ženske... Vrtar mirno pregleduje legitimacije in z vajeno kretnjo pospravlja pfenige. Ko dobim vstopnico, se odpre pred menoj ogromna čitalnica. Skozi velika okna sije svetloba. Na desni omare z novejšimi knjigami vseh znanstvenih strok. Po sredi mize in stoli. Na levi predali za revije. Vse je tapecirano. Ropotanja s stoli ni, ker ga je treba samo malo zasukati in že sedi — udobno kot v fotelju. Ustavim se pri polici z napisom »Wirtschaft«. Knjige o gospodarstvu Nemčije in vseh mogočih držav; tudi o Jugoslaviji je nekaj. Drobna knjižica pripoveduje s suhimi številkami o našem lesu, premogu, bakru... Položim jo nazaj in grem dalje. »Zgodovina, zemljepis«. Krasne knjige o vseh deželah planeta. Nemški vandrovca s kitaro in — brez nje — popisuje pomlad v Španiji, poletje v Kašmiru in Himalaji, večno zimo Alaske, zadnje dneve Abesinije, bogastvo Kube... In Jugoslavija? Prosim! Drobna knjižica* mi pove čudovite reči. Listam... Za poglavjem »Vođovje v Srbiji« sledi »Slovenija«. Člankar ponavlja stare melodije: Narod z izrazito nemško kulturo, a poslovenjeno. Temperament značilno nemški. Prvi osnutki »lastne« kulture temelje v (nemški) reformaciji, ki je uspevala pod nemškim moralnim in gmotnim vplivom. Liričen, muzikaličen narod. Jezik se od srbskega in hrvatskega zelo razlikuje — »unifikacija se zdi nemogućna.« Narodna zavest izredno močna. Slovenska pesem ni nekaj posebnega, ampak samo nijansa nemško-alpske pesmi in zato je Nemcu kar domača. V poglavju »Nove stranke« strme čitam pravi pamflet na »Jugoslovansko akcijo« (Ljotičev »Zbor«), o »Boju«, o »Narodni odbrani«, ki pa že izgublja na pomenu in — čujte! — o novem strankarskem embrionu »Jadranski straži«. Pri »Časopisju« se precej laskavo omenjata »Slovenec« in »Jutro«. Člankar pravi med drugim, da se oba lista živo zanimata za Slovence v Ruhrgebietu, za nemško manjšino v Jugoslaviji pa nimata smisla, ne razumevanja... To je domala vse, kar sem našel v knjižnici o Slovencih — poleg nekaterih slik v Hielscherjevem albumu iz l. 1927. — Vtis, ki ga napravijo vse te neizmerne vrste knjig, ki poznajo vse tajne daljnih dežel, vsa bogastva sveta, skoraj vse zakone narave... je silen. Vendar ni težko opaziti, da je vsa ta znanost — tendenčna. Nemški genij je vprežen v jarem imperializma — danes v obliki hitlerizma. Čemu knjige o bogastvih tujih dežel, ki vse izzvane v isti refren: Tega ima Španija, Kuba, Indija... v izobilju...! Kljub

* »Königreich Südslawien«, 1935, Universitätsverlag, R. Noske, Leipzig.

temu bi človek sedel in bral. Toda kazalec se pomika čudovito naglo. Umijem si roke in grem.

Univerza. Veličastno poslopje ogromnih dimenzij. Takoj v prvem vestibulu te pošteno raztrese množica pisanih letakov: strelski tečaj, jahalni tečaj, letalski tečaj; rektor razlaga, dekani objavljajo... Mladi ljudje vstopajo in izstopajo. Nekam zvedavo prestopiva prag notranjega poslopja in — končno z nekim brucovskim nemirom. Vse mogoče jezike čuješ. Iz vse Evrope so privreli mladi ljudje v München na počitniške kurze. Vrata z napisom »Informationsdienst« se neprestano odpirajo in zapirajo. Informacije daje gruča mladih ljudi v rjavih SA uniformah. Tolsti napisi vabijo, kričeče barve kličejo. Nehote se ustaviš in pogledaš. Razne tabele ti grafično razložijo razna vprašanja: lobanje vseh ras, velikost in teža možganov, padanje rojstev... Ljudje se gnetejo in majejo z glavami. Knjigarna Lachner prodaja šolske knjige... Vse je razdeljeno na stroke. Prevladuje »Rassenkunde« in »Judenfrage«. Ogromna izbira. Prosim: »50 Jahre antisemitische Bewegung«. »Deutschlands führende Männer und das Judentum«, »Weltvernichtung durch Bibelforscher und Juden«, »Erotik und Rasse«, »Jesus der Arier. Ein Heldenleben«, »Judas Schuldbuch«, »Unmoral im Talmud«... i. t. d. »Rassenkunde« postaja nemška narodna veda. Dijaki prihajajo, ogledujejo, kupujejo... Vse se jim zdi tako resno, razumljivo. Mrzlo gledajo nanje bronaste sohe velikih mož, nemških znanstvenikov. Človek pogrša tistega veselega studentovskega tipa s poklapanimi krajci, ki je stoletja oživiljal München, Leipzig, Jenó... Kljub vrvenju se mi zdi univerza nekam mrtva. Vsiljuje se mi misel: Kdo tukaj misli še s svojo glavo? Iščem, tipam po obrazih, pa ga ni. Saj so resnične besede, ki jih je včeraj spregovorila gospa B.: »Da, da, včasih se je govorilo o nemškem geniju, a danes piše svet o nemškem blaznežu...«

J. M.

Z LETOŠNJEGA PARIŠKEGA KONGRESA

1935 je bil v Parizu izbran Madrid za mesto »drugega mednarodnega kongresa pisateljev za obrambo kulture«. Istega leta so PENovci še sredi Barcelone v miru diskutirali o vprašanju slovstvene svobode, človekove svobode.

1937 so pisatelji držali besedo, dano v Parizu leto dni pred pričetkom vojne v Španiji, pod svarilnim napisom nacističnega gesla vodje Streicherja: »Če slišim besedo 'kultura', sežem po revolverju.« Oblastnikom nakljub in vojni nakljub so šli od množic in časa izbrani zastopniki narodov iz osem in dvajsetih držav Evrope, Amerike, nekateri iz Afrike, Azije v Valencijo, v Barcelono in v oblegani Madrid.

Predsedstvo kongresa: Francozi R. Rolland, A. Malraux, J. Benda, J. R. Bloch, Aragon; Nemci Thomas Mann, Heinrich Mann, L. Feuchtwanger; American E. Hemingway; Angleži Bernard Shaw, R. Lehmann, W. Forster; Rusa A. Tolstoj, Šolohov; Španca A. Machado, J. Bergamin; Danec Andersen Nexö; iz švedske Selma Lagerlöf; Italijan G. Ferrero.

17. julija, na dan prve obletnice vojne v Španiji, so sprejeli na svojem zaključnem zboru v Parizu resolucijo, v kateri:

proglašajo za glavnega sovražnika kulture fašizem,

izjavljajo, da se bodo borili proti fašizmu z vsemi sredstvi, ki so v njihovi moči,

zatrjujejo, da ni možna nikaka nevtralnost v vojni, ki jo fašizem vodi proti kulturi, demokraciji, miru in proti sreči in blagostanju človeštva sploh,

se obvezujejo, da bodo branili republikansko Španijo povsod, kjer je ogrožena

in izrekajo svoje neomajno prepričanje v zmago španskega naroda.

Vedel sem, da bodo množici, ki je 17. julija prenapolnila pariško gledališče na Porte-Saint-Martin, govorili pisatelji, ki se bore za razumevanje med ljudmi, za znosnejše, lepše življenje med njimi. Z zaupanjem sem prišel, da jih slišim.

Spomnili so me pomena in vrednosti svoje žive povezanosti z množico, iz katere so izšli, razumel sem, da jih je prevzela usoda napadene Španije, čutil sem, kako se nas stvar vseh skupaj tiče! Govorili so o nacionalni stvarnosti ljudi v delu, mož in žen, ki se ljubijo in ki hočejo v krčeviti obrambi pred tako zvanimi nacionalizmi pripraviti srečnejšo, mirno bodočnost svoji deci. Zbrali so se, pisatelji, pod sliko mladega človeka, Federica Garcia Lorca, andaluzijskega pesnika in glasbenika, ki je med političnimi borbami stal ob strani, svoboden, igral Calderona in Lope de Vega s svojo akademsko gledališko skupino po vaseh in bil ustreljen v svojem rodnem mestu Granadi. V teh dnevih so dojemali — pisatelji — življenje na svojevrsten način. Za madridskimi okopi, sredi žitnih polj la Manche, v vinogradih Kastilije in še tu med nami, v Parizu, kjer se ni nihče zatekel v podzemno železnico v strahu, da bi ga ne ubila avijonska bomba. Obramba nacije in kulture se je krvavo povezala. Ludwig Renn, André Malraux in drugi so zamenjali pero s puško. Madžarski pesnik Lukas je padel kot general pred Madridom. Ramonu Senderu so ubili ženo in otroke. Obdržal je pero, prepričan, da bo storil z njim več kot s puško. Bergaminove besede: »Vsa španska literatura je pisana s krvjo, s krvjo španskega naroda« so zadobile za vse nje težak, usoden pomen. Opredelili so se. Vsi, ki so nam ta večer govorili, so se opredelili za isto stran. Vendar je bilo med njimi na isti strani, med nami vsemi na isti strani toliko bistvene razlike, da sem se moral opredeliti za in proti med njimi samimi. Za Bendo, za neznano Nemko, Arabca, in proti Paulu Vaillantou Conturieru, proti Višnjevskemu.

Osiveli, simpatični, v kolikor beseda ni paradoks: tipični intelektualec Benda je bil kratek:

Pred desetimi leti je v knjigi »La trahison des clercs« obračunal z vodilnimi intelektualci (»clercs«), ki so se, kot Barres in d'Annunzio, vdinjali vladajočim in postali politiki — politiki v nizkem in neintelektualnem pomenu te besede. Ker je šel sedaj v Madrid, očitajo njemu samemu politiko — politiko v nizkem in neintelektualnem pomenu besede — kakor so mu jo očitali še vsakokrat, kadar je v konfliktih prevzel odgovornost za svoj za in proti.

Ti ljudje zamenjujejo egoistično politikantstvo in obrambo moralnih vrednot, obrambo človekovih pravic. Nočejo razumeti, da vsebujejo ljudske pravice pravico naroda do svobodnega življenja, pravico odpora proti hlapčevski uklenitvi v nove fevdalne vezi. Ob dvoumnosti teh tako zvanih nevtralcev dvomi on, Benda, v njihovo dobro vero. Ko se danes pridružuje španski republikanski vladi, hoče slediti tistim intelektualcem, ki so do naših dni branili svojo voljo do pravice in se borbi za pravico niso umaknili, kakor se ji ni umaknil Zola s svojim »J'accuse«.

V odgovor tistim, ki mu očitajo, da podpira — rad ali nerad — komunistično stranko s tem, da govori na zborih, kjer govorijo komunisti, podpisuje manifeste, ki so jih podpisali komunisti, piše v časopise, v katere pišejo komunisti: »Prvič in predvsem: odgovoren sem za svoja dejanja in za svoje pisanje — in ne za to, kako ga je mogoče izkoriščati, pa naj bo to z desne

ali z leve. V kolikor je res, da podpiram komunistično stranko, nisem za to odgovoren jaz. Odgovorno je tisto meščanstvo, ki se naziva demokratično in ki že petdeset let izdaja vrednote, o katerih trdi, da jih vzdržuje — kar sili ljudi, ki jim je resnično kaj do teh vrednot, k zvezi s tistimi naprednimi strankami, ki jih v resnici edine branijo.«

Komunistični poslanec, žurnalist Paul Vaillant Conturier je nastopil dolgo-vezno, z udarnim patosom, z igrano ginjenostjo. On, Paul Vaillant Conturier, je dajal vsebino svojim besedam: »Mi proglašamo osebnost! To sem trdil v svojem referatu o obrambi duha, ki sem ga predložil centralnemu komiteju svoje stranke, ki ga je soglasno odobril 16. oktobra 1936 — in to hočem ponoviti danes tukaj,« on je slavil po svoje »enega najpretpretresljivejših in najodločilnejših trenutkov v zgodovini inteligence«. Razumljivo torej, da sem njegove besede sodil po njem. Odbil me je kljub vsej svoji popularni naprednosti — in prav radi nje.

Med znanimi književniki, kakršni so Ilja Ehrenburg in Jean Richard Bloch, je spregovorila žena, ki morda niti sodelavka skromnega ženskega mesečnika ni bila. Njen mož, Max Maddalena, je pisal za mir. Nemško izredno sodišče, ki je v zadnjih štirih tednih obsodilo 6 delavcev na smrt, je obsodilo njenega moža na dosmrtno ječo. Tisti, ki so pisatelji in ki še morejo pisati, naj se pred svetom zavzamejo za obsojence in za njega, Maxa Maddaleno, njenega moža.

Višnjevski, čokat, mlad Rus, širokih ličnic, nekdanji mornar, avtor sovjetskega filma iz revolucionarnih bojev »Mi iz Kronštadta«, je s svojo ruščino pritegnil Francoze, da so razumeli smisel besed, ki so odmevale v dvorani kot strojnica na vojaškem vežbališču.

O bataljonih Thälmana, Garibaldija, Dobrovskega, Dimitrova, o Američanih v Španiji, o Byronu v Grčiji. O diktaturah, ruski revoluciji in ljudski fronti, o časih, ki so na pragu in za katere mobilizirajo. O ideoloških, profesionalnih, tehničnih pripravah. O trockističnih bandah in tujih napadalcih, od katerih bodo dosegli njihovo zemljo le vojni ujetniki in tisti, ki bodo popadali nanjo, sestreljeni iz zraka.

Ruščina je Francoze navdušila, razvnela, ob francoskem prevodu besed Višnjevskega jim je pa postalo malo tesno.

Arabec Urtaneli je prebral pismo velikega Afrikanca Abd el Hamida ben Baddisa.

Motijo se Marokanci, ki so šli s Francom. Mi smo z vami, demokrati. Z vsemi silami svojih življenj moramo biti z vami in proti rasizmu, ki nas ponižuje, vprega. Rasizem nasprotuje koranu, ki je demokratičen, nasprotuje naši mentaliteti. Mi cenimo moža po inteligenci. Mi smo z vami — in vi, ki vam v Evropi blestijo imena kot bakle v nove čase, bodite z nami. Pomagajte nam do socialistične zveze republik severne Afrike!

Ponosna govornica, skrivnostna v svojih goitnikih, iz katerih je za hipe izbruhnila pa se takoj znova zllila v sklad s svojim prejšnjim mirnim ritmom, mi je dala nejasno slutnjo o zatrtih, vendar živih, oblikujočih se silah Maroka, Tunisa, Alžira. Prispevala je svoj del h glavnemu, težečemu vtisu s kongresa: Občutku tesnega obroča okrog Pariza, okrog Slovenije.

Pozabil sem, da sem od pisateljev pričakoval več, morda preveč. Krog njih, pisateljev, so sršele iskre iz sodobnega nasičenega ozračja. Misli in čustva so se mi strnila v zavesti, da so Abesinija, Španija, Kitajska etape — in da morda že v prvi prihodnji ne bo prizanešeno majhni zemlji, kjer sem doma.

Doma so se na tesno ograjenem zatohlem prostorčku še bujnejše razrasla domača nasprotstva, slovensko ozkosrčno politična in provincijsko zajedljivo ozka. Drugod se ljudje zbirajo, povezujejo. Nekateri v paradah, za napad, drugi v diskusijah, za obrambo. Prvi, je videti, ne verjamejo, da bi mogli drugi, prignani v umikih do roba, vzdržati več in delj. Ker že šteje vsak posamezni vojak, se mobilizira med ženami, med otroki. V tem je morda nekaj tolažbe za čase, ko bi naj postali vojaki prav vsi.

Slovenci se sovražijo med seboj najbrže bolj kakor drugi. Denuncirajo se gotovo trdovratneje — in že to kaže, da se ne bi zelo obotavljali, če bi prišel čas, ko bi mogli svobodno streljati drug na drugega. Slovenci bi se mogli pravočasno sporazumeti, strniti le na temelju resničnih ljudskih interesov. S tem je pri nas križ. V demokratski zapadni Evropi — tudi v njej — ustvarja hotenje po srečnem življenju svoje nove pogoje za boljše razmerje med ljudmi. Razvit je prapor dela za kruh, mir, svobodo. Razvijmo ga kot ideološko geslo še pri nas. Saj bi najbrže ne bilo prepovedano. Resnični napredek med ljudmi na Slovenskem bo pa — čeprav pod novo bandero — ostal stvar zase.

Tovariš iz šole, najinteligentnejša glava v razredu, brez dvoma najboljši matematik in najbrže največji zanešenjak, brezkompromisno svojeglav in obenem brezmejno požrtvovalen, je pisal domov iz Španije, »... da se republikanska vlada z vsemi silami trudi, da preneha čim prej s prelivanjem krvi, da iztrebi enkrat za vselej vse tiste, ki so krivi vseh vojn.«

Medicinska šola mi je odkrila življenjski pomen poguma in — kar je razumljivo — zdravja. Polovica vseh bolnikov se mi zdi bolna zato, ker ni dovolj pogumna, druga polovica pa ne dovolj pogumna zato, ker je bolna. Vendar vidim razliko med pogumom, ki je življenjska nužnost, in pogumom, ki je njegova karikatura — med pogumom, ki je n. pr. potreben, da bi žena rodila, in pogumom, ki je potreben, da bi možje sami, kot prvi napadalci, hoteli drveti v strelske jarke. Iztrebiti enkrat za vselej vse tiste, ki so krivi vseh vojn, bo težko. Zgrešena je metoda. Nekaj ljudi bo še vedno ostalo — pohabljenih — vendar živih.

»Inter arma« so umetnost, mlado svobodno boginjo z Olimpa, uklenili že v starih časih v bojni oklep. V današnjih modernih časih je pa umetnost brezžično dirigirana, totalizirana. Danes je med vojno, ki je v svojem teku, manj kakor kdajkoli možna psihologija, ki bi ne bila vojaška psihologija, psihologija v vojne namene. Preveč fanatično in preveč često se tisti, ki pišejo, navdušujejo v njenem smislu že v miru, še pred vojno.

Pasteur, ki pravi: »Trdno verujem, da bosta znanost in mir triumfirala nad omejenostjo in nad vojno, da se bodo narodi sporazumeli, ne da bi rušili, ampak gradili«, je najbrže bolj znanstvenik in manj psiholog množice, narodov. Verjetno je to celo za Brianda, ki pravi: »Znanstveniki se borijo vsak dan, da bi nas obvarovali pred tuberkulozo, pred rakom. In vojna, grozotna vojna bi naj bila edino zlo, ob katerem izjavlja človeštvo, da je brez moči? Jaz tega nočem verjeti.«

Prvi velike vojne ni dočakal, drugi jo je preživel. S prvo ali drugo možnostjo moramo računati tudi mi, mladi. Ali naj računamo s prvo?

Branko Šalamun

Poredko se zgodi, da bi komu z vseh strani tako vpili v grob, kaj je bil in ni bil, zakaj ni bil za pedenj višji in celó, zakaj ni takrat umrl, ko je še bil, kar bi moral kasneje biti, kakor so Prepeluhu — Abditusu.

Ko se je rodil, je slovensko delovno ljudstvo že poslušalo oznanjevanje novih, socialnih idej o večji in boljši pravičnosti v družbi. Mladi Prepeluh se je teh idej oklenil in se dejanski opredelil zanje. Še kasneje je pogosto s hudomušnim nasmeškom pripovedoval, kako je moral ponoči, kadar je po tihih mestnih ulicah pod plinskimi leščerbami lepil plakate na hiše, bežati pred takrat še zelo miroljubnimi policaji. Patriarhalni meščani, trgovci in obrtniki, posestniki zeljišč v Krakovem in njiv na Ljubljanskem polju, ki so poznali le narodne in verske »ideale«, so prezirali nove ideje in imeli vsakega, ki jih je oznanjal, za izvržek v družbi. — Prepeluh je postal sodni uradnik in se potikal v tej službi skoraj po vseh naših podeželskih mestih. Zaradi službe in družbe se je pravi Prepeluh, ki je študiral in pisal kot samouk o modernih socialnih naukih, moral skrivati pod psevdonimom — Abditus. Seznanil se je z možmi naše moderne in se razvnel v takratnem zanosnem, revolucionarnem ozračju, da je celo sam, čustveno zelo dovzeten, omočil pero za povesti. Mladina je poznala njegovo ime. Na skritih zborovanjih je diskutirala o problemih, ki jih je sprožil. »Slovenska reformacija in socialni boji«, »Problemi malega naroda«, »Socialni problemi«, članki v »Naših zapiskih« so postavili Prepeluha med prve može, od katerih se je mladina učila misliti o domačih in svetovnih socialnih problemih. Prepeluh je imel dar za konkretno opazovanje in še posebno razvit čut za probleme svoje zemlje. Zato se je pogosto razhajal z ljudmi, ki so nekritično presajali ideje iz tujine. Vse njegovo delo je bilo tesno povezano z domačo zemljo in tudi povedati je znal tako, da so bile mladini njegove besede bližje kakor učene doktrinarne misli. V svoji službi med revnimi kmetiči, bahavimi tržani, konservativno duhovščino in fevdalci je vedno globlje spoznaval probleme kmečkega proletarskega naroda. Tu je zastavil. Dvigniti kmeta, ga narediti za gospodarja svoje zemlje, za nosilca tradicije in novih idej, je bila Prepeluhova pglavitna socialna ideja, ki je odločevala v njegovem publicističnem, političnem in organizatoričnem delu. V teh vprašanjih je bil bolj slovenski in bolj domač kakor marsikdo pod razpeto zastavo. »Naš veliki socialni problem — agrarna reforma«, je knjiga stvarnih problemov, še odprtih, nerešenih, ki so bili tudi gibalo Prepeluhovega političnega delovanja, v katerem je iskal konkretnih oblik za uresničenje svojega velikega socialnega problema. Prepeluh ni bil za pedenj nižji od drugih političnih sodobnikov, v marsičem kulturnejši, stoji pa med tistimi, ki so imeli čut in dar, konkretizirati socialne ideje v domači zemlji. Prepeluhovih čevljev se je držala prst prehojenih njiv, on je gibanje sprožil in jasno označil zapleteni problem malega kmeta v razvoju od tlačana do gospodarja in nosilca narodnostne ideje na neradodarni slovenski zemlji.

Še nekaj je bil Prepeluh, zaradi česar je bil ljudem tako blizu. Bil je človek. Težko je opredeliti ta pojem, posebno danes, ko se zgneteni v tem kotlu med Alpami in Krasom tako strupeno sovražimo, da mendramo vse, kar je človeškega, ko poznamo le strastno nestrpnost v političnem in kulturnem boju. In vendar je bil Prepeluh, najsi je stal v političnem boju ali snoval neutrudno v kulturnih institucijah, vselej človek, poznal je spoštovanje do človeka, njegove kulture in dejanj. Morda se je celo zavedal, da se tudi

v politiki vselej prebije na dan spoštovanje človeškega, in da ne more človeštvu ustvarjati dobrin, kdor tega ne pozna.

Prepeluh je bil vselej, tudi kadar je nihal v svoji politiki, živ izraz tistega ljudstva, ki upa na pravico in živi pod njegovim psevdonimom — abditus.

Juš Kozak

PROBLEMI SODOBNEGA GLEDALIŠČA

(Ob praškem mednarodnem kongresu za moderno gledališče).

Največja senzacija pretekle sezone, ki je vzbudila ogromno prahu, debat in kritik, je bila vprizoritev »Hamleta III.«. Tekst je E. F. Burian deloma sam napisal, deloma preredil po Shakespearu, deloma po Laforgu, dasi je bila vse skupaj docela njegova zamisel. Že pred leti si je Burian predelal za svoje potrebe »Beneškega trgovca« in Molièrovega »Skopuha«, toda takrat je šla kritika z njim. Pri »Hamletu« se je čutil odpor na levi in desni. Kot inozemskemu opazovalcu se mi je zdelo, da večina Burianovega »Hamleta III.« ni razumela in ga je zato nepravilno ocenjevala. Burian sam je na kongresu izjavil, da ni imel nobenih literarnih stremiljenj. Da je pisal in predelaval sam, je krivo pomanjkanje primerne avtorja. Toda glavni namen te predstave, ki se je na nekaterih mestih spreminjala v očitno parodijo na hamletovstvo, je bil ideološki: Burianu je šlo za manifestacijo svobode umetniškega ustvarjanja. Zato je ravno nastop igralcev pred Hamletom tako raztegnil, idejno spremenil in dopolnil. Dosedaj so nastopali igralci kot zastopniki umetnosti preveč servilno pred danskim princem, kar se je zdelo Burianu idejno zgrešeno, ker ponižuje umetnika in umetnost do običajnega službovanja. Hamlet sam mu je tip popolnega dekadenta in degenerika, ki ne more biti junak itd. Prav tako je hotel poudariti v neposredni zvezi z omenjenim prizorom še prizor z grobarjema, ki ga je prav tako raztegnil in socialno idejno zaostрил. Vprizoritev je bila od vseh dosedanjih najradikalnejša in najbolj ekstremna. Bila je neposreden protest zoper nevmešavanje in diktiranje v umetniško ustvarjanje bodisi z leve bodisi z desne. To je tem bolj zanimivo za Buriana, ki nikakor ni kakšnega socialno reakcionarnega prepričanja, saj so vsi izrazitejši češki kulturni delavci, predvsem umetniki, politično radikalnega prepričanja, toda ravno pri vprašanju umetnosti se močno razhajajo z nekaterimi teoretiki in politikmi levice. Samo ob sebi se razume, da je tudi v umetnosti več struj, ki si nasprotujejo. Burianov »Hamlet« je zopet epizoda med drugimi v borbi za avtonomijo umetniškega ustvarjanja, je protest in manifestacija. Ta problem je bil pred tremi leti senzacionalno aktualen, ko ga je sprožil moskovski pisateljski kongres; danes je vsaj teoretično likvidiran, ker je vendarle spet prešel iz poudarka tendence na poudarek kvalitete in svobode v umetnosti. Ostali so pa še drugi problemi. Sem spada problem izražanja, ki gre pri nekaterih preko mej razumljivosti v popolno abstrakcijo in subjektivnost. Na vsak način se umetnik dvajsetega stoletja, ko je splošna kultura vendarle precej razširjena, ne more posluževati takih oblik v izražanju, da ga niti njegovi prijatelji ne razumejo, kakor smo imeli priliko opazovati po vojni pri futuristih in njim sorodnih strujah. Mnogo teh lastnosti pa še ima češki surrealizem, zlasti v slikarstvu.

Burian stremi za sintetičnim gledališčem, ki bi združevalo v sebi literaturo, godbo, petje, ples, po potrebi tudi akrobacijo itd. Stremljenje samo ni novo, saj sta podobne zahteve postavila pred dvajsetimi leti že Tairov in Majerhold. Način in sredstva, ki se jih Burian pri tem poslužuje, so v glavnem

njegova in originalna, dasi so ob njegovih začetkih pisali o ruskih vplivih. Danes je prav gotovo E. F. Burian ena najzanimivejših in najrazboritejših gledališko reformatorskih osebnosti v zapadno evropskem gledališkem ustvarjanju. Kdaj se bo ustalil in kje se bo dokončno ustabil, se še ne ve.

Samo ob sebi je razumljivo, da tako stremljenje stavi na svojega igralca velike in težke zahteve. Pri debati je dr. Neergard sprožil vprašanje igralčeve svobode, ki jo po njegovem mnenju režiser Burian preveč omejuje. To je bil mogoče eden najdramatičnejših trenutkov na kongresu, kajti vse je napeto pričakovalo Burianovih izvajanj. Takoj po prvih besedah se je videlo, da si je sam v sebi popolnoma na jasnem. Začel je z epizodo iz nemške gledališke zgodovine, ko so sežgali Hanswurst kot simbol zastarelega gledališča. S tem korakom je bilo simbolično naznačeno uničenje stare igralske in gledališke šablone. Razume se, da ima vsako umetniško ustvarjanje neke določene zakone, svoj kalup, svojo šablono, ki jo v svojem začetku šele išče, a istočasno ustvarja. Tisti, ki je stvaritelj, inspirator in početnik nove forme, nove šablone, ne more delati kompromisov, kajti samo v njem je lahko najbolj točno osredotočeno stremljenje, ki ga je začel realizirati. Ne zanika, da bi ne mogla biti igralska individualnost pri tem stvariteljska, nasprotno, lahko je zelo stvariteljska, toda v novi smeri. V začetku so potrebne zelo radikalne forme in huda disciplina igralskega zbora, da se igralci odrežejo vseh navlak stare izživete šablone. Burianovo stremljenje pri igralcu je samo reakcija na naturalistični odrski govor, ki mu po njegovem manjka vsaka poezija in zato tudi lepota. Njegovo reformatorsko delo na igralcu gre do poslednjih korenin. Sam je bil režiser v oficialnih gledališčih, zato prav dobro pozna njih ustroj, kar ga spravlja pri debati v hud ogenj, kajti z vso dušo jih mrzi. Nasproti napihnjenemu zvezdniku oficialnih gledališč postavlja svoj igralski kolektiv, ki je pod njegovo šolo postal prožen kot pero. Vzgaja mu posluš in čut do lepega poetičnega govora, preganja vsako slučajnost in improvizacijo. Premiera mora biti dognano enotno umetniško delo, celota, ki je ne sme noben igralec pri reprizah razbijati s kakšnim »originalnim« zavijanjem, kakor se to dogaja večkrat pri igralcih oficialnih gledališč. Skrajna umetniška disciplina in čut odgovornosti morata biti osnovni lastnosti novega igralca. Njegova nekompromisnost prav v tem vprašanju je neizprosna in dosledna. Če hoče, da bo imela predstava enotno lice, da bo predstavljala neko umetniško celoto, je tak način dela nujno potreben, kajti najbolj žalostna stvar je, kadar začno igralci v oficialnih gledališčih stopati iz okvira. Razumljivo je, da lahko vrši svoje reformatorsko delo samo z mladimi igralci, ki so se odrekli stare šablone in se podvrgli njegovi stvariteljski volji in intuiciji. Poskušal je v oficialnih gledališčih in spoznal, da ni bolj konservativnega elementa, kakor je igralec oficialnih gledališč. Pred tistimi, ki mu očitajo tekstovne predelave, se brani z vprašanjem: »Ali v oficialnem gledališču ne spreminja igralec teksta, ali si ga ne prikroji? Kolikokrat govori besede, ki jih pisatelj sploh ni napisal in dela to slučajno, nepremišljeno, ker pač ne obvlada pisateljevega teksta? Kolikokrat si nasilno spremeni tekst ali pa vloži efektno besedo, da ima uspeh pred občinstvom? ...« Njegov igralec nima samo umetniške discipline, temveč ima tudi svojo samozavest in čast. »Zato se rajši drži discipline, kakor da bi se na tak način poniževal.«

Burian pojmuje predstavo kot enoto, ki jo po svoji intuiciji oblikuje in organizira režiser, centralna osebnost, iz katere izhajajo vse vodilne nitke, ves načrt, kar pa še nikakor ne izključuje, da ne bi mogli tudi drugi sodelujoči pri osnutkih sodelovati. Toda prvo in zadnjo besedo ima režiser, to se pravi Burian. Literatura mu je le gradivo, da lahko z njim uresniči zamisel svoje predstave. Podobno tezo sta zagovarjala Tairov in Majerhold. Idealen je

njegov način dela. Ker igrajo po navadi vsako delo povprečno mesec dni, se lahko za sledeče dobro pripravijo. (Na leto naštudirajo 6 do 7 del!) Že pri bralni vaji je inscenacija v glavnem gotova in režiser jo tolmači vsem: sodelujočim vzporedno s tolmačenjem teksta in režije. Že pri prvi aranžirki se vzporedno z aranžiranjem teksta in situacij poskušajo svetlobni efekti, ki so točno po načrtu povezani s tekstom. Burian se trudi, da bi bili razni svetlobni efekti in menjavanje luči utemeljeni iz teksta in situacije. Tako raste aranžirka postopoma v predstavo. V oficialnih gledališih je to drugače. Kulise vidijo velikokrat igralci šele na glavni skušnji, ali pa celo šele na generalki, kar jih velikokrat tako zmede, da pozabljajo na tekst in na zrežirane situacije. Podobno je s kostumi. Igralec oficialnih gledališč se obleče v kostum na glavni, torej eno vajo pred generalko, včasih šele na premieri. Zato se ne more navaditi nanje. Pozoren in več gledalec lahko opazi, kako se igralec v njih ne počuti dobro, kako se nerodno kreta, ker je v vsakdanjem življenju vaju nositi samo obleko našega časa. To se pozna zlasti pri dobah, ki so nam danes že zelo oddaljene.

Ko so pred vojno hudožestveniki študirali Shakespearovega »Julija Cezarja«, so morali precej časa nositi pri skušnjah rimske obleke, da so se nanje navadili, kar bi se marsikomu lahko zdelo neumno pretiravanje, toda kdor ve, kakšna je stvar v praksi, se bo strinjal s tem. Dasi je mogoče danes tako zvani naturalizem v predstavljanju z večih strani kritizirati, je prav gotovo res, da je prinesel v gledališko prakso marsikatero koristno stvar. Za eno najvažnejših imam strokovni predhodni študij. Ko so hudožestveniki sklenili vprizoriti Tolstojevo »Moč teme«, so poslali posebno ekspedicijo v tulsko gubernijo, ki je tam študirala običaje in ljudi. Scenograf na primer si je risal skice kmečkih koč in izb, oblek in ljudi itd. Ko je bilo gradivo nabrano, so ga preštudirali in kar je bilo potrebno in važno, so vnesli v vprizoritev. Lahko se reče, da do nastopa hudožestvenikov rusko gledališče sploh ni na odru pokazalo podobe ruskega kmeta, temveč pokrjavljeno, spačeno, komično figuro, ki je bila karikatura ruskega tlačana, ne pa njegova prava podoba. Tako znanstveno in strokovno delo, kakor bi ga lahko imenovali, je za razvoj gledališke umetnosti vsekakor potrebno. Mi se ga še do danes skoraj niti lotili nismo, saj se zdi nekaterim celo nepotrebno. Kolikokrat moramo pri zgodovinskih igrah obleči ljudi v kostume, ki predstavljajo v zgodovini povsem različne dobe. Podoba slovenskega kmeta, ki si je komaj priboril vsaj resničnosti bližajočo se sliko, če že ne resnično, še tudi ni odrsko-igralsko izčiščena. Marsikje nam sili še krjaveljščina na dan, marsikje si moramo pomagati s teatraličnostjo, kjer bi morala biti pristna in naravna podoba. Velikokrat jih »zintelektualiziramo«, ker ni prilike za podroben študij. Potrebno bi bilo, vsaj za slovenske krstne predstave, da bi tako igralec kot režiser imela priliko dobro preštudirati okolje, ki ga morata »pričarati« na oder, tudi v življenju. Ko so se igralci Umetniškega gledališča (hudožestveniki) pripravljali na vprizoritev Gorkega drame »Na dnus«, so obiskali moskovske beznice in študirali življenje tistih, ki jih je družba izvrgla in ki jim je Gorki postavil tako živo in lepo podobo v svoji drami. Njegovi junaki so bili takrat v literaturi novi; občinstvo jih je sprejemalo kot senzacijo, posebna novost pa so bili za gledališče. Igralci jih iz življenja niso mnogo poznali. Zato je bilo za igralce Stanislavskega nujno potrebno, da so si njih življenje ogledali tudi z resnične strani. Prav podrobni študij resničnega življenja jim je dal ogromno gradiva in smernic, da so njih igralski liki, prenešeni na oder, imeli toliko resničnosti in verjetnosti, s katero so prepričevali. Starec Luka bi sicer lahko bil dolgočasen, papirnat pridigar, tako pa je dal igralec toliko resničnih potez liku Gorkega, da je stal ves živ pred

občinstvom. Saj so nekatera pretiravanja hudožestvenikov danes že preživela in jih niti hudožestveniki več ne zagovarjajo, kajti odrsko ustvarjanje jim je resno in globoko iskanje, ki jih je vodilo od stopnje do stopnje, toda eno je prav gotovo: umetnikovo delo izhaja in mora izhajati iz resničnosti. Šele ko pozna resničnost, jo bo lahko preoblikoval, ji v svoji fantaziji dajal nove poteze, nove oblike in jo tako prenesel v višjo resničnost, v umetniško resničnost. Če bo pa začel narobe, to se pravi, da bo zaradi svoje velike fantazije, kot se nekateri radi sklicujejo, zanemarjal resničnost, ne bo mogel dati svojemu liku bodisi v drami bodisi na odru potrebne verjetnosti. Verujem v moč fantazije, verujem v intuicijo, toda ena in druga se mora oplajati od resničnosti, ki pa je ne posnemata, temveč jo ravno tako ustvarjata, kakor se v življenju ustvarja resničnost sama. Gledališka umetnost z dramatikom vred je od vseh umetnosti najbolj vezana na realizem, ki je sicer zelo raztezljiv pojem, toda preko določenih meja ni mogoče. In te meje so v razmerju z drugimi panogami v umetnosti tukaj ožje, ker je oder kljub vsemu »igranju« in predstavljanju, kljub vsemu spakovanju, kakor pravi kaj rado ljudstvo odrskemu predstavljanju, nekaj, kar je resničnosti bližje, saj je neposredno, živo, govoreče in ne samo prikazujoče ustvarjanje. Igralec, ki govori, ki se giblje na odru in predstavlja določeno osebo, je živ človek, ki ne more skočiti iz svoje trodimenzionalnosti, kakor so hoteli ekspresionisti, človek, ki ima zgoraj glavo in ne kje na trebuhu ali na nogah, kakor so ga včasih skušali prikazovati razni slikarji in kiparji. V dramskem gledališču tudi ne more tako dolgo vpiti, kakor lahko v operi forte poje itd. Neki odrski realizem bo vedno vladal. To so morali priznati vsi povojni ekspresionistični dramatik, ki jim nikakor ni odrekati, da bi ne bile njihove drame v zapletljajih dramatične, toda nastopajoče osebe so bile preveč shematizirane in igralec jih ni mogel upodobiti v tisti meri, da bi postale verjetne, ker so bile po svoji osnovi preveč papirnate, preveč skonstruirane (zagovorniki ekspresionizma so rekli, da so »poduhovaljene, spiritualne«, toda bili so večkrat duhovi, ki so strašili ali pa dolgočasili!), neverjetne in neživljenjske. Burian je nasprotnik naturalizma, toda ni nasprotnik resničnosti. On jo preoblikuje, jo prenaša v »višje sfere«, kakor bi lahko dejal, prenaša realizem v nadrealizem, toda poudarek je na obeh besedah, ki tvorita združeni novo, kajti tisti »nad« je samo opozorilo, da mora biti to umetniški realizem in ne zgolj realizem. Ne samo podoba življenja ali zrcalo razmeram, temveč umetniška podoba ali zrcalo. »Kaj« je torej jasno, gre za »kako«. Ne morem zanikati, da je s te strani marsikaj skonstruiranega, včasih celo preveč iskanega in prisiljenega, toda Burian se vedno znova vrača k resničnosti, k problemom družbe in življenja, je celo v tesnem stiku z aktualnostmi. Vse to mu je važen in zanesljiv kompas. Čim bolj se ga bo držal, tem bolj bo njegova gledališka umetnost živa in trajna.

Dasi se ni mogoče z vsemi stvarmi strinjati, ker je včasih kar preveč menjavanja svetlobe, preveč zgolj »forme«, toda vero in zaupanje vzbujajo resnost, s katero stremi po novem gledališču. Poleg resnosti je treba poudariti vestnost, natančnost in naravnost fanatično vdanost njega in njegovega kolektiva — delu. Marsikdo iz oficialnih gledališč se lahko s te strani pri njem precej nauči, predvsem tisti, ki jim je usoda navrgla, da vodijo gledališča. Tako igralska kot režiserska umetnost se v mnogih oficialnih gledališčih pojmujeta obrtniško. S te strani so merkantilna buljvarska gledališča slabo vplivala tudi na državna gledališča. Igralec in režiser imata le kratko dobo na razpolago, ko morata pripraviti predstavo; zato je velikokrat pripisano zgolj slučaju, če premiera uspe, kajti delo v oficialnih gledališčih je v primeri z delom kakšnega Hudožestvenega teatra ali Burianovega »D 38«

vendarle bolj improvizacija kot umetniško dognana ustvaritev. To je huda šiba! Igralec Hudožestvenega teatra študira eno in isto vlogo več mesecev, celo po eno leto. Zato jo lahko naštudira do vseh podrobnosti. V svojem življenju naštudira komaj toliko vlog, kolikor jih mora naštudirati naš igralec v treh sezonah! Seveda je tak študij mogoč le v velemestih, kjer igrajo posamezna dela več mesecev. Tam nista niti igralec niti režiser odvisna od blagajne in časa. Eno je prav gotovo: Stanislavski in Dančenko sta opozorila, da je igranje umetnost, ki se ji je treba posvetiti z vso vnemo in za katero si je treba prisvojiti vse potrebno znanje. Talent je predpogoj, toda sam po sebi ne zadošča. Talent je treba izoblikovati in strokovno izobraziti, nato pa mu dati priliko, da se lahko razvija in da lahko ustvarja. Burianove reforme niso samo umetniškega, temveč tudi organizatoričnega značaja. Vsakdo, ki je kdaj malo pogledal v zakulisno gledališko življenje, ve, kako kompliciran aparat je, zlasti zaradi medsebojnih trenj. Vzporedno z novimi umetniškimi gesli so hudožestveniki vplivali na organizatorično stran v gledališču z odpravo tako zvanega zvezdnštva, ki še danes igra veliko vlogo v trgovskih, pa tudi v oficialnih gledališčih. Razni činitelji lahko vplivajo na izbor zvezdnika. Ti činitelji pa velikokrat niso umetniškega, ampak povsem drugega značaja. V naših časih, ko igra še poleg tega reklama veliko vlogo, pridejo za zvezdnike včasih celo ljudje z zelo povprečnimi talenti, ki pa znajo z odra vplivati z raznimi dvomljivimi sredstvi. To velja zlasti za igralke. Prikupna zunanost v najmodernejših toaletah velikokrat preslepi in zakrije pomanjkanje pravega umetniškega talenta. Nihče, ki ne pozna zakulisnega življenja, si ne more predstavljati, kakšni činitelji lahko včasih vplivajo na uspeh ali neuspeh predstave. To je mojstrsko prikazal že Zola v svoji »Nani«, nedavno pa Klaus Mann v romanu »Mefisto«, v katerem prikazuje v živih in ostrih potezah, kako se je gledališče weimarske republike pod vlado narodnega socializma spretno prilagodilo novim oblastnežem. Glavna oseba je igralec, režiser in intendant državnega gledališča, Höfgen s. Model zanj je bil igralec in intendant Gründgens, ki je pod weimarsko republiko koketiral z radikalnim socializmom, ko pa je prišel na oblast Hitler, se je spretno preigraval na drugo stran. V romanu, ki je zelo poučen in izredno zanimiv, nastopajo osebe, ki so jim bili modeli razne živeče osebnosti tretjega cesarstva. Med njimi je kaj lahko spoznati generala Göringa, Göbbelsa in dr. Dasi izbruhnjejo od časa do časa afere, ki jih hlastno požira senzacij željno dnevno časopisje, so vendarle velikokrat tako zamotane in v resnici tako fantastične, da jih je laže uporabiti kot gradivo za romane kakor pa polemične članke, ki se ne morejo baviti z vsako podrobnostjo, kajti marsikatera spada v patologijo in seksuologijo.

Burian se je kot mlad režiser in ravnatelj dobro zavedal, da je treba novo gledališče tudi notranje trdno organizirati, da bo lahko umetniško izvrševalo dane mu naloge. Igralski zbor je organiziral kot kolektiv, ki je strogo podvržen disciplinskemu redu. Zato so nekateri pisali o tem kolektivu kot o kakšni verski sekci, ker se niso mogli načuditi požrtvovalnosti in vdanosti ideji novega gledališča. Favoriziranje posameznikov je izključeno. Vsak je zaposlen po svojih sposobnostih. V oficialnih gledališčih se vrši velikokrat med režiserji borba za komade, za nove inscenacije, za nabavo novih kostumov itd., kajti v gledališču igrajo taki zunanji elementi veliko vlogo. Večkrat se zgodi, da si vodstva izbirajo svoje favorite, ki jim nudijo vse, drugim pa zato vse odrekajo. Nove inscenacije vsekakor vplivajo boljše kot stare, zaprašene in pomazane kulise, ki sta jih tako občinstvo kakor kritika videla že pri drugih predstavah. Zlasti v našem času igra zunanja oprema veliko vlogo, ker se je velik del pozornosti obrnil ravno na inscenacijo. Problem

vsakega umetniškega vodstva je, kako čim boljše zaposliti moči, ki so mu na razpolago, in kako jih najučinkoviteje uporabiti. Pri sestavi repertoarja se ni mogoče vedno ozirati samo na literaturo kot tako, temveč na možnost zasedbe in vpriporitve kakega dela. So vloge in dela, ki jih brez določenih predpogojev ni mogoče vpriporiti. Če gledališče nima igralca za »Hamleta«, ga pač ne sme igrati, ker se bo ponesrečil itd. Vse te nevspešne stvari sem omenil tukaj le mimogrede, dasi spadajo med važne organizatorične probleme sodobnega gledališča. Za uspešno umetniško delo tega ali onega gledališča ni dovolj, če ima dober, talentiran igralski zbor, potrebno je tudi vodstvo, ki vodi in ustvarja vse tiste organizatorične in upravne predpogoje, ki so potrebni, da se lahko ves umetniški aparat umetniško udeje, kajti edino potem bo lahko gledališče kot celota, kot umetniško kulturna ustanova plodno delovalo. Stanislavski, Dančenko, Tairov, Majerhold in v zapadni Evropi n. pr. Burian, niso samo veliki režiserji, temveč tudi veliki organizatorji svojih gledališč.

Zelo se je zaostрила debata pri vprašanju, ali je gledališka kriza ali ne. Zaostрила se je zaradi tega, ker je Burian fanatično trdil, da umetniške gledališke krize ni, kakor tudi ne materialne, če se gledališče prav vodi. Film po njegovem ni konkurenca. Gledališka umetnost ni v krizi. V krizi so samo razna gledališka vodstva in preživeli, zastareli sistemi. Njegova izvajanja so šla celo tako daleč, da je samozavestno odklonil vpliv gospodarske krize na gledališče, s čimer pa se večina delegatov ni strinjala, dasi je mnogo njegovih ugovorov prav ob tem problemu odobraval. Obžalovati je samo to, da marsikateri gledališki činitelj, ki soodloča pri usodi tega ali onega gledališča, ni bil pri omenjeni debati navzoč, ker bi mu lahko marsikaj šlo do srca in mogoče tudi do možgan. Iz Burianovih izvajanj je prav glede tega izžarevala ognjevita vera in bodočnost gledališča, vera, ki je marsikoga lahko podžgala, zlasti, ker jo je lahko ponovno doživljal pri festivalskih predstavah. Tam je spoznal, da Burian ni govoril samo besed, temveč da so njegove besede po njem in njegovem igralskem kolektivu postala dejanja. Ob isti točki je izpovedal tudi svojo popolno nevero v možnost, da bi bilo mogoče v oficialnih gledališčih trajno ustvarjati kaj novega, kajti prav razočaranja v oficialnih gledališčih so ga pripeljala tako daleč, da se je opogumil in tako rekoč s praznim žepom začel novo gledališče. Občudovanja vredna je energija vseh tvorcev njegovega gledališča, ki so do danes morali biti že marsikatero bitko. Borba še traja, kajti »D 38« bo moralo prebroditi še veliko težav. Marsikaj se bo v bodočnosti še prekvasilo in spremenilo zato, da bo Burianov »sistem« dobil svojo dokončno podobo in obliko. Hudožestveni teater, ki je v zadnjih štiridesetih letih ustvaril močan sistem psihološko-realističnega gledališča, je moral skozi več razvojnih stopenj; marsikaj je preizkusil, da je dosegel tisto stopnjo dovršenosti, ki jo ima danes. Tako gledališče je večno živa in izmenjajoča se umetnost. Zato ne more in ne sme obstati, če hoče biti trajno tvorno. Živi in umre z živimi ljudmi, zato je tudi s te strani podvrženo stalnim spremembam. Občinstvo hoče vedno nekaj novega, svežega, živega in napetega, nečesa, kar priklepa in osvaja, kar vpliva in premaguje. Če za katero umetnost, potem velja prav gotovo za gledališče trditev, da je vsaka umetnost dobra, samo dolgočasna ne. Seveda se zanimivosti ne sme doseči z neumetniškimi sredstvi. Kaj vse so lahko v gledališču umetniška sredstva, pa je poglavje, o katerem bi bilo treba napisati knjigo, ki bi razpravljala o estetiki gledaliških izraznih sredstev. Sem spadajo tudi problemi inscenacije, ki so danes še prav posebno aktualni in važni, saj ni bilo v zadnjih dvajsetih letih nikjer več poskusov kakor ravno v tej panogi gledališke umetnosti. Včasih je zrasla tako v ospredje, da je pomaknila pisatelja in igralca v ozadje ter

se oklepala samo režiserja. O problemu inscenacije in njene funkcije je na kongresu izčrpnost s stališča Burianovega gledališča poročal arh. Kouřil. Pri nas je ta problem še najmanj obdelan, zato se ga tudi tukaj ne morem dotakniti, ker bi se sicer članek razširil preko odmerjenega prostora. Prav tako je s problemom literature v gledališču, ki sili spet v ospredje. In sicer iz dveh razlogov: merkantilna gledališka zbirajo in pospešujejo samo blažji repertoar, čigar edini namen je, ugajati občinstvu in polniti gledališko blagajno, na drugi strani pa si razna avantgardistična gledališča in njihov predstavniki literarna dela tako daleč prikrajajo, da izgublajo včasih svoj osnovni smisel. Tairof je v začetku svojega Komornega gledališča sploh postavil tezo, da lahko živi gledališče brez literature, ker lahko živi iz sebe. Mnogi so mu v tem sledili. Burian te teze ne zagovarja, pač pa povprašuje po tekstu, ki bi bil za njegovo smer primeren. Med modernističnimi gledališkimi stremljenji in sodobno dramatikovo zeva precejšen prepad. Ni mogoče vedno trditi, da je temu krivo samo gledališče. Marsikje tava dramatika preveč v konservativnih vodah.

Mednarodni kongres za moderno gledališko umetnost je v veliki meri opozoril na številne probleme sodobnega gledališča, dasi ni mogel na vse odgovoriti. Prav zato je bil glavni sklep kongresa, da se sestane vsako leto. Drugo leto bo bržkone v Parizu.

Kakor trpi vse naše javno življenje na zaplotništvu, na pomanjkanju stikov z Evropo — s te strani smo nehote največji pristaši »avtarkije« — tako imamo tudi na gledališkem področju mnogo premalo neposrednih stikov z ostalim evropskim gledališkim dogajanjem. Samo ob sebi se razume, da se Evropa ne bo zanimala za nas, če se mi sami ne bomo skušali uvrstiti v njene progresivne vrste. Tako v kulturnem kot v političnem oziru nam je vse to zelo potrebno. V svetu moramo opozoriti nase, da nas ne bodo v bodočih mednarodnih zapletljajih tako malo upoštevali, kakor pri sklepanju versajskega miru. Naloga bodočih slovenskih pokolenj je, povzpeti se tako daleč, da nas bodo slišali ne samo v Zagrebu ali Beogradu, temveč tudi v evropskih središčih. Poiskati moramo primerne forume in prilike, doma pa moramo poskrbeti za materialne možnosti, ki bodo take akcije omogočile. Predvsem pa moramo skrbeti za čim večji, boljši in hitrejši razvoj kulturnih ustanov. Gledališče je taka ustanova, dasi jo pri nas še vedno premalo cenijo. Pod stiki z evropskim gledališčem nikakor ne mislim, da bi morali na široko odpreti vrata raznim strujam pri drugih narodih! Ne! Toda važno je poznati in oceniti samega sebe! To se pa ponajvečkrat doseže na ta način, če spoznaš kulturne stopnje drugih, mednarodno odločujočih narodov. Doma še ne moremo zadostiti vsem strokovnim potrebam, za naraščaj prav za prav nimamo skoraj nič, še manj pa skrbimo za to, da bi se slovenski igralec lahko razgledal po evropskem gledališču. Od nas vseh se zahteva vedno več, priložnosti za spopolnjevanje pa nimata danes ne slovenski igralec ne režiser. Da omenim samo ta dva. V Sarajevu so merodajni činitelji ustanovili letno nagrado za igralca in igralko, za režiserja in avtorja... Osješko gledališče je letos na spomlad poslalo eno svojih igralk na enomesečni študij v Prago. Pred kratkim sem srečal prav tam mladega bolgarskega režiserja in igralca, ki so ju poslali na enoletni študij... Ali bi taki primeri ne bili koristni tudi za naše razmere? Ali bi ne bilo prav, da bi merodajni činitelji, ki sem jih omenil v začetku svojega članka, o tem problemu začeli resno razmišljati? Mislim, da bi nikakor ne škodovalo razvoju slovenskega gledališča, če bi merodajni činitelji poskrbeli za stalne letne nagrade, ki bi omogočile vsako leto kakemu slovenskemu igralcu, igralki, režiserju, scenografu itd. vsaj polmesečno bivanje v kakšnem evropskem gledališkem središču? To bi jih prav gotovo osvežilo in jim vzbudilo nove sile pa tudi novo vero, ki jo včasih pod pritiskom

naših razmer upravičeno izgubljajo, vero namreč v koristnost svojega dela. Sodobno gledališče ima več perečih problemov, ki so važni tudi za naš gledališki razvoj, le da ima naš gledališki delavec mnogo premalo prilike, da bi se z njimi seznanjal, kaj šele, da bi lahko pri njih rešitvi aktivno sodeloval. Pri naših razmerah, ko nastopa eden in isti igralec leta in leta v enem mestu, je treba prav posebej poskrbeti, da se igralčeva energija in tvornost sproti osvežitja, da dobi igralec novih pobud in veselje, ki je za njegovo delo nujno potrebno. Večkrat se sliši pikra pripomba iz občinstva, da so tega ali onega že siti, da morajo leta in leta gledati ene in iste ljudi na odru, toda za take pripombe je tudi en sam odgovor: tudi igralec si želi spremembe, tudi on bi rad videl druge ljudi in druga gledališča, s katerimi bi se vsaj kot igralec rad seznanil. Dolžnost merodajnih činiteljev je, da poskrbe za potrebne materialne možnosti, ki bodo to omogočale. Nekaj takih primerov sem za vzgled zgoraj navedel. Maribor je nedavno občutno osramotil Ljubljano z »Umetniškim tednom« in z ustanovitvijo vsakoletnih umetniških nagrad. In Ljubljana?

Zavedati se moramo, da spada gledališče med glavne sestavne dele narodove kulture. Zato moramo poskrbeti za čim uspešnejši razvoj igralske in dramatike. Schiller je 1784. l. Nemcem dejal, da bodo narod šele potem, ko bodo imeli svoje — narodno — gledališče. S tem jih je opozoril na splošno važnost te kulturne ustanove v razvoju narodne kulture. **Bratko Kreft**

NEMIR OB TIHEM OCEANU

Razkosanost Kitajske in boj med kuomintanško Kitajsko in delavsko-kmečkimi pokrajnami sta naravnost izzivala japonske imperialiste, da posežejo po kitajskem ozemlju. To je bilo samo nadaljevanje tiste osvojevalne politike, ki jo je začela izvajati japonska vladajoča plast že konec 19. stol., čim se je začela spreminjati iz okorele fevdalne gospode v mlado imperialistično buržoazijo. Japonski izkoriščevalni krogi so preskočili dobo kapitalistične svobodne konkurence in so v nekaj desetletjih zgradili svoj kapitalizem v najvišji obliki finančnega kapitala, za katerega je značilno prepletanje industrije z bančnim kapitalom. Japonski kapital je bil že od samega začetka silno koncentriran, industrija pa organizirana v ogromnih kartelih. Na kmetih vladajo še vedno fevdalne razmere in zato je poljedelstvo silno zaostalo. Ta svojevrstni razvoj japonskega kapitalizma je ustvaril posebne razmere na Japonskem, ki siliyo japonske imperialistične kroge v vedno nove vojaške podvige. Polovica japonskega državnega proračuna gre za vojne namene. Vojaški izdatki na Japonskem so višji kot v katerikoli drugi državi. Državni dolg je ogromen. V l. 1935 je znašal 10 milijard jenov. Ta dolg pa še vedno narašča. Kljub temu, da uporablja vlada vse svobodne vloge v hranilnicah za vojne namene, mora najemati vedno nova posojila. Zato je primanjkljaj stalen pojav v državnem proračunu.

Vsa gospodarska politika je bila že dolga leta samo priprava za vojno. Razvijale so se samo vojna industrija in tiste industrijske panoge, ki so proizvajale za dumping. Dumping pa je imel namen, izpodriniti druge kapitalistične konkurente (posebno Združene države in Anglijo) s svetovnih trgov in pridobiti vplivu japonskega imperializma nova področja.

Industrijski polet, ki ima značaj prave vojne inflacije, je možen samo na račun širokih množic delovnega ljudstva, ki jih japonski kapitalisti in fevdalni veleposestniki neusmiljeno izžemajo.

Najtežje breme nosi kmet, ki živi še čisto v fevdalnem suženjstvu. Ves

japonski agrarni sistem pretresa težka kriza. L. 1925. je bilo na Japonskem 5,5 milijona kmečkih družin. Samo 1,7 milijona je bilo samostojnih kmetov, dočim je 1,5 milijona morala jemati vso zemljo v zakup; 2,5 milijona družin si je moralo pomagati prav tako z zakupom, ker niso imele dovolj svoje zemlje. Samostojni kmet vedno bolj izginja in narašča število zakupnikov in napol zakupnikov. Med 5,576.000 kmeti je bilo l. 1931. samo še 1,380.000 samostojnih kmetov, 1,478.000 kmetov je bilo popolnoma brez zemlje in 2,360.000 je bilo napol zakupnikov. Od samostojnih kmetov je imelo 2,5 milijona kmetov manj kot pol hektara zemlje in 1,2 milijona $\frac{1}{2}$ — 1 hektar. Trije odstotki vseh zemljiških lastnikov imajo 35 odstotkov celokupne obdelane zemlje. 75 odstotkov vseh zemljiških lastnikov ima manj kot 23,3 odstotka celokupne obdelane zemlje, tako da ima vsak teh kmetov manj kot 1 hektar zemlje. Ti kmetje si morajo zato poiskati zaslužek še v industriji ali pa v domači obrti, če hočejo živeti. Samo 72.000 kmečkih družin, t. j. en odstotek vseh kmetov, ima več kot pet hektarov zemlje.

Japonski kmet gospodari s stalnim primanjkljajem. Svojim zatiralcem in zajedalcem mora oddati vse dohodke svojega poljedelstva, ves donos svojega dela in čisto še del svojih postranskih zaslužkov. Kmečki zakupnik odda 50 in več odstotkov svoje žetve zemljiškemu lastniku. 20% svoje žetve mora plačati za gnojila, brez katerih bi ničesar ne pridelal. Kmečki dolgovi neprestano rastejo. L. 1905. so bili 746 milijonov jenov, l. 1929. so se dvignili na 4590 milijonov jenov, l. 1934. pa so narasli že na 7000 milijonov jenov. Davki so neznosni. Časopis »Osaka Mainici« je pisal 25. novembra 1930: »Samostojen kmet, ki ima 925 jenov kosmatega dohodka in 118 jenov čistega dohodka, mora za razne davke plačati 131 jenov.«

Veleposestniki pode zakupnike z zemlje. V severovzhodnih provincah, kjer so fevdalni preostanki najmočnejši, je že peto leto lakota, državna skladišča pa so polna riža — za vojaštvo.

Pomoč, ki jo vlada obljublja kmetu, je samo demagogija. Reakcionarna stranka Sejukaj je zahtevala 180 milijonov za pomoč revnim kmetom; dobili pa so samo 15 milijonov in še o teh je dejal finančni minister: »Te ‚kaplje v morju‘ ne bomo brezpogojno uporabili v tekočem letu, temveč bomo načeli ta fond le v skrajni potrebi.«

Delovne sile beže iz vasi in preplavljajo mesta, kjer nudijo svoje brezposelne roke industriji. Armada brezposelnih delavcev narašča in poslabšuje položaj zaposlenih delavcev. Japonski delavski razred je absolutno obubožal. Resnična delavska mezda je v l. 1935. za 25% nižja kot v l. 1931. Okoli $\frac{2}{3}$ industrijskega delavstva (kolikor ga navajajo statistike) zaslužita dnevno do 1 jena in samo 10% delavcev dobi malo več kot 2 jena dnevno. Ti boljše plačani delavci se hranijo povprečno s 550 grami riža in ječmena na dan; k temu imajo samo 4 g mesa in 25 g zelenjave. Zato je laž, kar pišejo časniki o japonski skromnosti in o japonskem rižu, češ da je to narodna hrana; riž je le hrana japonskega proletariata, ki dela z isto produktivnostjo kot evropski, zasluži pa beraško mezdo kolonialnega kulija. Kako nizke so mezde na Japonskem, vidimo iz primerjave:

Moški industrijski delavec zasluži v:		Tekstilna delavka zasluži v:	
Zdr. drž. Amerike 193 centov dnevno		Zdr. drž. Amerike 84 centov dnevno	
Angliji 149 „ „		Angliji 44 „ „	
Franciji 129 „ „		Franciji 49 „ „	
Japonski 22,51 „ „		Japonski 7 „ „	

V večini tovarn je v navadi 11-urni delovnik. Celo vladna statistika priznava, da ima 48% delavcev samo 2 dni na mesec prosto. Kar se tiče nesreč po tovarnah, je Japonska na prvem mestu na svetu. Da bi čim bolj izkoristili

delovno silo, so kapitalisti povečali intenzivnost dela in podaljšali delavnik. Tekstilna delavka je l. 1935. nadzirala 48% večje število vreten kot l. 1929. Poleg tega so si japonski kapitalisti izmislili sistem začasne nastavitve: začasno nastavljenega kvalificiranega delavca lahko podjetnik vedno odpusti, njegov delavnik podaljša po mili volji; tak delavec nima nobenih pravic več; polovico mezde mu odzre posredovalec med njim in podjetnikom.

Dobički naraščajo. Od l. 1930. do 1933. se je dobiček povečal povprečno v vseh industrijskih panogah za 57%; v istem času so se nominalne mezde znižale za 10%. Samo koncern Mitsui, ki izdeluje orožje in municijo, je napravil l. 1933. 160 milijonov jenov dobička.

Iz vseh teh razlogov je odpor japonskih delavcev in kmetov vedno večji. Veča pa se tudi reakcija. Policija vedno bolj samovoljno in nasilno zatira delavsko in kmečko gibanje. Vse levičarske kulturne organizacije je razpuščala. Sistem preventivnih aretacij je razširila na skoro vse plasti prebivalstva. Celo v glavnih mestih Tokio in Osaka pretepa in muči policija sredi ulice, po belem dnevu popolnoma nedolžne delavce. Meščanski list »Asači« je pisal 21. aprila 1935: »Opoldne so se lotili policaji iz revirja Ogibasi stavkujočih delavcev neke tiskarne v Tokiju, da bi jih aretirali. Obkrožala jih je velika množica. Ko je prišlo 60 policajev do Isidzimačo 136, kjer je bil glavni stan stavkujočih, je ob 1.40 vdrla v hišo, v kateri je bilo 130 oseb. Policaji so obdelavali stavkujoče s pestmi in nogami, izvlekli so jih na ulico in vrgli na tovorni avto. Tri stavkujoče delavke so izvlekli skoro napol gole; celo nekega 50letnega delavca so obdelovali z nogami in ga vsega okrvavljenega vrgli na avto. Strašen je bil pogled na glavni stan stavkujočih.« Policija ne ubija samo aktivnih politikov, temveč tudi aktivne funkcionarje strokovnih zvez (n. pr. Vanibuci Kiotora). Brez vsake sodne preiskave jih ubijajo po policijskih revirjih. Policija ne pozna nobene meje v zlorabi svoje oblasti. Brez povoda prijema delavce, kmete, študente in druge ter jih muči. V zadnjem času je postala Japonska še hujša kaznilnica za japonski narod kakor je bila že poprej.

Ta režim vojne, lakote in brezpravnosti se opira tudi na meščanski nacionalizem, na šovinizem. Gesla tega šovinizma so, da je japonska rasa nad vse in da je Japonski namenjeno »božansko poslanstvo« v Aziji. Šovinizem širijo državni aparat, vojska in policija, tisk in šola, radio in gledališče, parlamentarne stranke, fašistične tolpe, vodstva obratov in duhovščina. Vsem prednjačijo japonski fašisti, ki imajo svoje središče v vojaški klikli. Ta klika hoče vojaško-policijsko monarhistično diktaturo spremeniti v še bolj teroristično in pospešuje vojno proti Sovjetski zvezi. Vendar pa skriva tudi japonski fašizem svoj šovinizem, svojo vojno politiko in teror pod plaščem protikapitalistične demagogije.

Šovinizem in fašizem sta zajela precejšnje plasti malomeščanstva in celo neke plasti delavstva. Med delavstvo jih je zanesla stranka Sjakai Taisuto (t. j. socialnodemokratska stranka), ki je varala ljudi s svojevrstnim socializmom. Ta stranka je govorila: »Japonski preti nevarnost, da jo drugi napadejo. Japonska je za mir na Vzhodu. Japonska rabi Mandžurijo in Mongolijo za zgraditev socializma na Japonskem in vojna proti Kitajski je vojna proletarske Japonske proti meščanski Kitajski.« Voditelji stranke Sjakai Taisuto so govorili delavstvu o dobi zmagovite reakcije, da bi ga demoralizirali, navadili na misel o razpadanju delavskega gibanja in vcepili množicam razpoloženje nemoči in brezupnosti. Ti voditelji so tudi gospodovali v strokovnih zvezah. Njihovo načelo je bilo: »Čim manj stavk!« V osrednjem odboru strokovnih zvez so ustanovili poseben oddelek za kontrolo stavk. Prav zaradi policijskega terorja in prepovedi stavk od strani vodstva strokovnih zvez

narašča število divjih stavk. Tri četrtine vseh stavk je bilo recimo l. 1934. divjih. Ker ni vodstva in ker so sile razcepljene, zato se končujejo stavke brez uspehov. Razredna zavest širokih množic japonskih delavcev raste. To se posebno kaže v dejstvu, da delavci vedno bolj zahtevajo združitev vseh strokovnih organizacij.

Ideal šovinistične fašistične vojaške drhali in nazadnjaške tolpe, ki jo podpira, je vojna. Z vojno se skušajo izogniti te skupine finančnemu polomu in odločilnemu boju med razredi doma ter doseči cilj, ki jim ga je v svoji znameniti spomenici začrtal baron Tanaka l. 1927. Ta cilj ni nič manj kot to, da se Japonska polasti najprej vse Kitajske, zavlada nad vso Azijo in postane tako prva sila na svetu. Temu nazoru se je priključilo japonsko vojno ministrstvo, ki je izdalo oktobra 1934 programatično brošuro z naslovom »Pravi pomen državne obrambe in poziv na njeno ojačitev«. V tej brošuri pravi vojno ministrstvo: »Vojna je oče stvarstva, mati kulture, živa energija in gonilna sila državnega življenja... Neomejeno oboroževanje je neizogibni zakon vsemirja.« Brošura govori o »cesarski morali«, ki jo mora širiti po svetu meč. Ta morala je: »Dobiti je treba nove trge, zavladati ob Tihem oceanu, zaustaviti razvoj produktivnih sil v sovjetskih pokrajinah.« Brošuro sta odobrila pozneje tudi vlada in parlament in je torej oficialni dokument. Ta načela izvajajo japonski imperialisti silno brezobzirno. Vojni minister grof Uzida je nekoč uradno izjavil v parlamentu: »Za dosego svojih zunanje-političnih ciljev se japonska vlada ne bo ustrašila niti tega, da spremeni Japonsko v eno samo razvalino.« Isto je dejal tudi general Araki z besedami: »Vsa Japonska se mora dvigniti, pa najsi ji grozi nevarnost, da popolnoma uničimo domovino.«

Posebno od l. 1931. dalje, ko je zavela Mandžurijo, sili Japonska neprestano na Kitajsko, da bi izvedla načrt barona Tanake. L. 1933. so se polastili Džehola, l. 1935. Hopeja in Čahara. Od tedaj pripravljajo napad na pokrajine Suijan, Šantung, Šansi in Fukien. To japonsko prodiranje pa je rodilo

kitajsko gibanje za združitev vse Kitajske

proti roparskemu japonskemu imperializmu. Najbolj se je razmahnilo to gibanje po l. 1935., ker je širokim plastem postajalo vedno jasnejše, kakšni so nameni japonskih osvajalcev. Narodi se uče samo iz lastnihkušenj. Šele živa resničnost jih pouči, da je bila pravilna daljnovidnost tako zvanih teoretičnih napovedi, ki pa niso nič drugega kakor posplošenje naukov, črpanih iz vsakdanjih bojev.

Na čelu tega boja za zedinjenje vse Kitajske so stale delavsko-kmečke pokrajine s svojo vodilno stranko. Že 20. avgusta 1935 so ugotovile v svoji resoluciji, da se morajo delavsko-kmečke pokrajine razširiti, moč njihovih armad povečati in ljudsko protimperialistično gibanje razviti po vsej Kitajski; to gibanje da je treba voditi pod geslom nacionalno-revolucionarnega boja oboroženega ljudstva proti imperialističnim zaslužnjevalcem, v prvi vrsti proti japonskemu imperializmu in njihovim kitajskim pomočnikom; delavsko-kmečke pokrajine morajo postati središče, okoli katerega se bo zbral ves kitajski narod v svojem boju za osvoboditev; v interesu svojega lastnega boja za osvoboditev mora proletariat imperialističnih držav podpreti osvobodilni boj kolonialnih in polkolonialnih narodov proti imperialističnim roparjem.

Ob vsaki priložnosti se je vlada delavsko-kmečkih pokrajin obrnila na nankinško vlado in na kuomintanško stranko ter ji ponujala svojo roko v pomirjenje in pomoč v boju proti japonskemu imperializmu. Že 10. II. 1936. — pred III. strankinim kongresom kuomintange — je poslala v Nanking telegram s temi predlogi:

- 1) vlada kitajskih delavsko-kmečkih pokrajin je pripravljena spremeniti svoje ime v »Vlada avtonomnega upravnega okrožja Kitajske republike«;
- 2) njena armada spremeni ime v »Nacionalna revolucionarna armada« in se podredi vrhovnemu vodstvu nankinške vlade in njenemu vojnemu svetu;
- 3) v avtonomnem upravnem okrožju se uvede demokratična ustava;
- 4) vse sovražnosti proti nankinški vladi prenehajo;
- 5) konfiskacija veleposestniške zemlje preneha;
- 6) vlada delavsko-kmečkih pokrajin bo izvedla splošni program nacionalne protijaponske združene fronte.

Isto je predlagala delavsko-kmečka vlada tudi po Čangsuljanovem uporu proti Čangkajšku v decembru 1936. Povedala pa je tudi, kaj zahteva od nankinške vlade. Zahtevala je:

- 1) prenehati je treba državljansko vojno in združiti vse narodne sile za izgon tujih osvajalcev;
- 2) dati je treba svobodo govora, združevanja in zborovanja in amnestijo političnim jetnikom;
- 3) skliče naj se narodni kongres, ki bi se ga udeležile vse stranke, socialni razredi in armade, in takoj naj se zberejo vse sile, ki so sposobne delati za narodno blaginjo;
- 4) pripraviti je treba vse za oborožen boj proti Japonski;
- 5) izboljša naj se položaj ljudskih množic.

V pogovoru z zastopnikom ameriškega lista »New York Times« je izjavil podpredsednik kitajske delavsko-kmečke vlade Hov-En-Lei 20. II. 1937: »Delavsko-kmečka vlada zahteva od nankinške vlade, da so osnova njene zunanje politike bolj prijateljske zveze z Ameriko, Anglijo in vsemi ostalimi nefašističnimi narodi... Delavsko-kmečka vlada obljublja, da bo spremenila ime svoje armade, ki se bo odslej imenovala Kitajska narodno-revolucionarna armada. Obdržali bomo dosežanje častnike, ohranili vojaški sistem, kakršen je sedaj, pač pa bo armada pokorna vodstvu nankinške vojaške komisije. Za našo armado bo veljala večina predpisov, ki veljajo tudi za nankinške sile... Nikdar pa ne bomo spremenili svojih osnovnih ciljev...«

Na vse te ponudbe je odgovarjala Kuomintang odklonilno. Plenum njene centralnega odbora je dejal, da ne bo sklepal nobenih kompromisov s skrajno levico, ki že od l. 1927. izpodkopa narodove sile, in da se bo nankinška vlada še dalje borila proti njej do popolnega iztrebljenja.

Kitajski narod pa je uvidel nujno potrebo, da se združi vsa Kitajska, če naj ostane še samostojna država. Že leta 1935. se je začelo mogočno gibanje, v katerem so se zbirala vsa demokratična, napredna društva. Ustanovljena so bila nova društva, n. pr. »Vzgojno društvo nacionalne krize« pod Tao-Sing-Čijem, »Društvo za kulturno in nacionalno rešitev« pod Čang-Nai-Čijem, ki so klicala kitajski narod proti japonskim imperialistom. Izdajala so svoje časnike »Vzgoja nacionalne krize« in »Pionir protijaponske vzgoje«. Nacionalnemu gibanju so se pridružili tudi študenti, ki so 9. in 16. XII. 1935. vpriporili velike protijaponske demonstracije v Peipingu. V l. 1936. se je to gibanje še močneje širilo. 29. V. 1936 je bilo ustanovljeno »Vsekitajsko društvo za nacionalno rešitev«. 11. V. 1936 je bilo ustanovljeno »Vsekitajsko društvo vseh plasti za nacionalno rešitev«, ki je združilo 60 različnih zvez. Vsa ta društva so predlagala: 1) da je treba prekiniti trgovske zveze z Japonsko, 2) prenehati z oboroženimi spopadi med različnimi strankami, 3) takoj osvoboditi politične jetnike vseh smeri in strank, 4) sklicati konferenco oficialnih predstavnikov vseh strank pod vodstvom »ljudske fronte za nacionalno rešitev« s tem namenom, da bi se določila načela za politiko skupne obrambe in sestavo »vlade za enotno obrambo«.

5) preprečiti vsako kršenje te politike skupne obrambe in zatreti vsako gibanje, ki bi slabilo obrambne sile.

Najboljši duhovi kitajskega naroda niso brezbrizno stali ob strani in skeptično gledali, kaj počenjata »zaostali« kitajski delavec in kmet. Mao-Tun, Hung-šen, Ja-Čien, Ou-jang in dr. so ustanovili »Društvo za umetnost in literaturo« ter se 7. junija 1936 priključili protijaponski fronti. Lu-šun, Pa-Čin in dr. so izdali proglas »Mož iz umetnosti in literature«. Tudi »Društvo avtorjev«, ki sta ga ustanovila 28. junija 1936 šen-Čun-Ju in Čang-Hai-Či, je našlo pot do kitajskih ljudskih množic. Tako se je sklenila veriga od preprostega delavca in kmeta do pisateljev in slikarjev, ki je povezala kitajski narod v nezlomljivi volji, priboriti si narodno neodvisnost.

Združeni naporji vseh svobodoljubnih slojev so rodili lepe sadove. Prvi vidnejši uspeh tega pravilnega dela s pravilnim ciljem je bil, da se je mirno končal spor med severno in južno Kitajsko, ki je nastal sredi l. 1936. Japonski imperialisti so hoteli razvneti državljansko vojno med Severom in Jugom, da bi si medtem v miru prisvojili nove severne pokrajine. Toda stremljenje po enotnosti vsega kitajskega naroda je bilo že tako silno, da so množice takoj demonstrirale proti novi državljanski vojni in prisilile generale, da so se pobotali.

Ko je v decembru 1936 ujel Čangsueljang Čangkajška v Sianfuju in je prav tako grozila nevarnost, da se razvname nov boj med Kitajci samimi, je posredovala delavsko-kmečka armada in dosegla, da sta se Čangkajšek in Čangsueljang sporazumela. Čangkajšek je takrat pristal na zahteve kitajskega ljudstva in obljubil, da se bo bojeval proti Japoncem.

Japonski imperialisti so spoznali, kako velika je nevarnost, da se v resnici združijo vse razcepljene kitajske sile, zato so vedno bolj pogosto vpirali tako zbrane »incidente«, ki naj bi bili povod za novo vojno proti Kitajski. V noči od 7. na 8. julija 1937 so japonski vojaki v Vangpingu »pomotoma« streljali na kitajske čete in iz tega dogodka se je izcimila današnja krvava vojna na Daljnem vzhodu. Japonci so udarili na Kitajsko, ne da bi ji napovedali vojno. Vsak pošten in trezen človek bi imel to za kršitev najosnovnejših pravnih načel, naše »pobožno« časopisje pa razlaga s tem visoko japonsko moralo, ki hoče le na miren način poravnati spore s Kitajsko. Pravijo, da je to morala, ki je v navadi na Vzhodu. Sredstva za uresničevanje te morale so pa čisto zapadnjaška. Japonci vodijo vojno popolnoma po teoriji nemških in italijanskih vojaških teoretikov o »totalni« vojni. Z brezobzirno krutostjo, kateri se da primerjati samo zverskost nemških in italijanskih letalcev (Almeria itd.) v službi generala Franca, napadajo japonska letala nezavarovana mesta v zaledju in pobijajo mirno prebivalstvo. Toda odpora kitajskega naroda ne more zlomiti niti vsa ogromna tehnična premoč japonskega vojaštva. Tri mesece je kitajska vojska v junaškem boju branila Šanghaj, ki so ga Japonci napadali z morja, iz zraka in na suhem; vsako ped zemlje so branili Kitajci do zadnjega in njihovo junaštvo je vzbujalo občudovanje vsega sveta, celo njihovih sovražnikov. Na severu pa je medtem v pokrajini Šansi zaustavila 8. armada, ki je sestavljena iz oddelkov delavsko-kmečke armade, napredovanje japonskih čet. Tisto taktiko, ki so jo te čete nekoč uporabljale v bojih proti sedanjemu zavezniku Čangkajšku, uporabljajo sedaj uspešno proti Japoncem. Japonski vojaki se ne morejo upreti propagandi, ki jo vodijo nasprotnikovo vojaštvo in partizanske čete za njegovim hrbtom, ter prestopajo na kitajsko stran. V tem je največja nevarnost za japonske imperialiste in zato je njihov glavni udarec namenjen prav delavsko-kmečkim pokrajinam in njihovi armadi.

To, kar so Japonci hoteli z vojno preprečiti, so z vojno še pospešili. Namesto da bi kitajski narod ovirali na poti do enotnosti, so ga prisilili, da bo v boju prekalil in skoval svojo jekleno enotnost.

Morda se bo Kitajcem kljub trenutnim neuspehom posrečilo zrušiti japonsko militaristično monarhijo, pregnati japonske imperialiste iz Kitajske in s tem ustvariti Zedinjeno vsekitajsko republiko, ki bo urejena po demokratičnih načelih in bo postala tako nov močan steber miru na Vzhodu. Prav tako bi na ta način onemogočili Japoncem, da bi ustvarili močno vojaško bazo za napad na Sovjetsko zvezo, in iztrebili kali nove vojne, v katero bi se zapletel ves svet.

Boj kitajskega naroda za neodvisnost je torej boj vsega naprednega človeštva proti fašističnim vojnim hujskačem, boj za ohranitev kulture in resnične civilizacije.

Fr. Seršen

KRITIKA

IVAN PRIJATELJ

Borba za individualnost slovenskega književnega jezika v letih 1848—1857. V Ljubljani 1937. Izdalo slavistično društvo. Naš rajni učitelj, dr. Ivan Prijatelj, je izdal prvi del te razprave v ČJKZ IV. l. 1924., drugi del pa v ČJKZ V. l. 1926. V vrsti njegovih esejev in razprav, v katerih se je bavil predvsem z novejšo slovensko literarno zgodovino, predstavlja »Borba« naravno nadaljevanje »Duševnih profilov slovenskih prepoditeljev«, le da mu tu ni šlo za duševne portrete, ki bi jih od vseh strani osvetlil, ampak za en sam problem, ki je vznemirjal rodoljube v letih 1848 — 1857. Zato se je pisatelj moral marsikje omejiti, vendar je z vso ostrino svojega uravnoteženega duha izbral problem, zasledoval njegov razvoj, borbo za slovenski jezik v smislu vseslovenske integracije in torej jezikovne, kulturne in narodne diferenciacije z ozirom na »Ilire«, — kar je bilo v stvari le organsko nadaljevanje večstoletnega razvoja — in na drugi strani borbo za neko neživljenjsko južno- ali celo vseslovansko mešanico, ki so jo zagovarjali tisti ljudje, katerim je bilo spoznanje resničnega sveta in resničnih potreb in nalog do naroda zakrito, ki so imeli pač smisel za številčno vrednost množic, a so bili brez vsakega čuta za naravno veličino četudi majhnega naroda. Zgrešena ideologija o jezikovnem združenju ali enotnosti Južnih Slovanov se še danes pojavlja tu in tam v družbi z enako zgrešenimi političnimi in drugimi pokreti za narodno enotnost. Njeni zagovorniki ponavljajo ob takih prilikah dokaze jalovega ilirizma, deloma pa prihajajo na dan z novimi dokazi, ki so ravno tako jalovi. A na kulturni in jezikovni strani je zmaga že vnaprej in za zmeraj odločena v korist slovenske narodne individualnosti. Za neki neresničen jezik so se potegovali najbolj ljudje perifernih okolišev slovenskega ozemlja, kjer pojem o narodni samobitnosti do takrat pogosto ni segel preko rodoljubnih besed. To so bile v nekem oziru jezikovne inovacije, ki pa s periferije nikdar ne preprežejo jezikovnega ozemlja, tem manj, ker so nastale in živele v sorazmerno ozkem krogu literarnih interesentov. Gotovo bi tudi brez toliko odločnih dejanj Svetca, Cegnarja, Cigaleta in dr. zmagala naravna pot jezikovnega razvoja, le da bi se bila zmaga morda zavlekla in bi nastopila šele po občutni škodi. Za človeka, ki je sledil boju za individualnost jezika, po teh letih vrazovščina ni bila več možna. Važna posledica dogodkov v letih 1848 — 1857. pa je nastop vseslovenske jezikovne integracije. Štajerci, Korošci in Primorci (ti najmanj), ki so bili na tem, da začno razvijati samo-svojo književno kulturo v smislu samostojnega jezika, so se pridružili enotnemu slovenskemu jeziku. Tu ni šlo za nekako majorizacijo enega jezika

ali dialekta nad drugim, ampak samo za posplošenje enega govora, ki je imel za seboj že dolgo razvojno pot in postal književni jezik — z vsemi pojmi, ki so v njem obseženi, — nad ozemljem, ki je imelo isti jezikovni sistem že celo tisočletje. Do tod more iti jezikovna enotnost neglede na individualistično črto slovanske psihe (ta precej romantična misel je Prijatelju glavni vzrok za razbitost Slovanov), preko naravnih mej, ki so jih ustvarili historični, to je ekonomski, socialni in politični pogoji — pa bi ne mogel prestopiti niti kolektivizem Germana in kakor kaže zgodovina, tudi ni. — To, tako rekoč notranjo borbo za slovenski jezik pa je spremljala druga, ki je Prijatelj skoraj ne omenja, kjer je bil uspeh vse bolj počasen in zmaga težja, namreč borba, da se uvede slovenščina z vsemi pravicami državnega jezika v šole in urade. Za ta predvsem politični boj pa so imeli ljudje kljub »pomladi narodov« manj smisla in manj sreče in tudi danes nismo z rezultati zadnjih desetletij zadovoljni, saj se kljub redkim stražarjem položaj vztrajno slabša. In zaradi tega so učenci rajnega učitelja v opomin sebi in vsem ponatisnili omenjeno razpravo v razkošni knjigi, ki je le dokaz toplih čustev do učiteljevega spomina.

Razpravi se pozna, da jo je pisal pisatelj »Duševnih profilov«, vendar po moči sinteze kakor tudi po odlikah, ki jih daje Profilom Prijatelj stila in vsa njegova izdelana in razgledana osebnost, zaostaja za njimi. Dosega jih pa po svoji programatični vrednosti. Sicer tudi sam problem ne nudi prilike za ostre karakterizacije udeležencev te borbe, saj med njimi ni bilo zelo samoraslih ljudi, ampak je mogel pisatelj z oznako na začetku razprave dovolj očrtati njih duševni obraz. Trditve, misli in dokazi v številnih citatih iz sodobnih časnikov se ponavljajo in tako se mora ponavljati tudi komentar, posebno na koncu razprave. — Izdaje Prijateljjevih del, ki jih imamo že v rokah in ki šele izidejo, mnogo bolj enotno osvetljujejo podobo našega učitelja kakor pa dela, raztresena po časopisih in revijah. Tako se Prijateljjeva podoba jasni pred nami zaradi lastne veličine, njegovi učenci pa zanj še niso prižgali svojih svetil.

Tone Šifrer

FRANC JAKLIČ.

Izbrani spisi. I. Uredil Janez Logar. Izdala in založila Jugoslovenska knjigarna. V izbranih spisih hoče urednik postaviti pred nas podobo Jakliča-pisatelja, ki jo bo očistil vseh večjih napak, katere je v njegovem delu napravila bodisi premajhna lastna kritičnost, bodisi neprimerno obdelana snov ali pomanjkljiva tehnika. Pričakovati moramo torej samo tisto, kar je prestalo kritiko urednika in časa in kar nam bo pokazalo pisatelja v njegovem značilnem opazovanju, mišljenju in delu. Prvi zvezek izbranih spisov kaže Jakliča na začetku njegove pisateljske poti. Kmečka sredina kakor pri Jurčiču, katerega veren učenec je, mu nikakor ni predmet razglabljanja in osvetljevanja, ampak zgolj pripovedovanje in sicer v obliki zelo preprostega opisa, slike, skice in označbe. Jaklič pri svojih prvih stvareh ni znal ceniti in pretehtati snovi, ampak piše tako kot je slišal pripovedovati. Pri tem pa je zelo navezan na zgodbo, kakršno je dobil, in zato mu gre po zlu marsikak lep motiv (na pr. o rezbarju Satančku) samo zato, ker ga ni našel širše izpeljanega. Pri opisovanju nenehno prehaja v karikiranje, posebno pa še tam, kjer vaško občestvo obravnava svoja vprašanja. Nепrestano je človeku pred očmi »Kozlovska sodba v Višnji gori«, samo poudarek ni humorističen kakor tam, ampak misli Jaklič zelo resno. Sicer ne moremo odrekati Jakliču, da njegove povesti niso zasidrane v realni sredini, iz katere bi tudi brez večjega talenta, samo z boljšo tehniko, mogel napraviti res dobre stvari. Tako pa se niti pri povesti »Vaška pravda«, kjer bi imel priliko nazorno pokazati strnjenost vaškega občestva v boju za skupno posest in korist, ne

more ubraniti karikiranja kmečkih postav. Na ta način postanejo te neresnične, nekako take, kot se zde mestnemu človeku. Videti je, kakor bi si bil Jaklič zgodaj ustvaril skico za svojo kmečko povest: fant in dekle se imata rada, ženitvi se upirajo starši ženina ali neveste. Konec more biti dvojen: eden zaljubljenec vzame posili nekega tretjega, ali pa se po zaprekah končno dobita. Takih motivov je v knjigi nad polovico. Jezik razodeva človeka, ki je imel dosti smisla za plastiko, a vse v smeri iskanja in poudarjanja folklore, toda danes je tudi v kmečkih povestih jezik bolj pester. Vsak pisatelj zasluži zbrane ali izbrane spise in čim trajnejša je njegova beseda, tem bolj smo jih veseli in tem bolj opravičujejo pisatelja in založnika. Jaklič pa nam more danes s svojim slogom, problemi in tehniko zelo malo povedati. — Vendar pa je knjiga zanimiva kot simbol svoje vrste, saj kaže na eni strani na precejšnjo stagnacijo pri večini naših založniških podjetij, ki menijo, da so opravila svojo dolžnost pri razvoju naše literature s ponatisom priznanih stvari, izdajo kakih zbranih ali izbranih spisov in s prevodi. Na drugi strani pa opozarja na našo literarno revščino, saj ima marsikdo, ne vem zaradi kakšnega nesporazuma ali naivnosti, te vrste knjige za našo tekočo, sodobno literarno produkcijo.

Tone Šifrer

CVETJE IZ DOMAČIH IN TUJIH LOGOV.

Janez Cigler: Sreča v nesreči. Priredil dr. Rudolf Kolarič. 11. zv. Celje 1936. V dobi, ko je inteligentni interesent za slovensko literaturo imel že Prešernovo pesem po raznih časopisih, je imelo preprosto ljudstvo le nekaj slabih prevodov raznih pobožnih povesti. Spretni pisatelj molitvenikov, Cigler, je napravil pogumen korak in napisal prvo slovensko povest, ki sicer ni drugega kakor dolga pridiga, a jo je ljudstvo vendar rado imelo, saj se dejanje godi po različnih krajih in ljudem so francoske vojne obzorje gotovo precej razširile. Dr. Kolarič je izdajo priredil, jo opravičil ter pokazal vso preproščino zgradbe in sloga. Danes se zdi zgodba skoro humoristična in obupno enolična.

F. S. Finžgar, Študent naj bo. Priredil Jakob Šolar, 12. zv., Celje 1937. Ta sveža zgodba o kmečkem otroku, ki gre v mestne šole in postane tam malo-dušen in zagrenjen, če ni dovolj krepak, kot je bil študent Francelj, se še zmeraj prijetno bere. Zaradi drugačne organizacije današnje gimnazije je mlademu rodu marsikatera stvar težje razumljiva. Že sam izraz in govor o latinskih solah mu ni domač, toda pripovedovanje je tako, da bo študent zgodbo še vedno s pridom bral, dasi je tak ali podoben tip iz študentovskega življenja skoraj docela izginil, saj je zdaj življenje mladih šolarjev pač vse drugačno. J. Šolar je napisal primeren uvod in izpustil nekaj prizorov, brez katerih je konec bolj zgoščen; dodal je tudi opombe in zanimiv komentar, ki mnogokje osvetljuje način Finžgarjevega ustvarjanja.

N. V. Gogolj, Revizor, prevedel dr. Ivan Prijatelj, priredila dr. Silva Trdina. 13. zv., Celje 1937. Nehote je postala tudi izdaja tega prevoda posvečena Prijateljevemu spominu. Uvod S. Trdinove je dovolj natančen in informativen za razumevanje dela, saj ne manjka niti grafikon zgradbe, a izbira udarnih stavkov, ki grafikon tolmačijo, je dosti prisiljena in često nepričljiva.

Tone Šifrer

To pot res samo na rob. Če dva skoraj ob istem času sprožita enake pomisleke, bo že nekaj na tem, da marsikoga pečejo. Česar se je Šifrer v svojem poročilu (Jaklič, Izbr. spisi) samo dotaknil, je Legiša v 10. št. »Sodobnosti« (Na rob nekaterih literarnih pogovorov) obširneje razpredel. Zaseduje me misel, da po tako izhojenih poteh, s tako serafinskimi prijemi in včasih celo malo naivnimi pogledi, ne bomo zadeli bistva teh vprašanj. Zato nekaj opazk.

Takoj spočetka se Legiša dotakne revij. Med stvari, ki slabšajo zaslužek literata šteje — če ga prav razumem — tudi revije. »Štirje literarni listi so za število Slovencev bržkone preveč, in naravna posledica tega je, da se mora manjšati že tako ne posebni honorar, na drugi strani pa, da gradivo zanje ne more biti tako prerešetano kakor bi se spodobilo glavnim revijam.« Vselej me je še zbolelo, kadar mlad človek oznanja demontažo kot sredstvo ozdravljenja razmer. Ponavadi je to le življenjska boječnost, ki se skriva zdaj pod to zdaj pod drugo masko. Štiri revije nikakor niso preveč, če so nastale iz pravih in nujnih potreb. Honorarji bi se za enkrat prav malo izpremenili, če bi ta ali ona revija prenehala, pisatelji pa bi občutili na lastni koži občutno pomanjkanje honorarjev, čeprav majhnih. Nikakor ni verjetno, da bi bilo gradivo bog vediti kako bolj prerešetano, morda bi se še težje razvijali talenti in sicer taki, iz katerih se bodo naredili možje. Štiri revije bodo šele takrat odveč, kadar bo tej ali oni ugasnila vitalna sila, ki je edini in pravi vzrok za potrebo. Nizki honorarji so posledica marsikaterih vzrokov. Preglejte kartoteke naročnikov in videli boste novo fiziognomijo čitajočega občinstva. Danes naročajo revije po večini ljudje, ki nimajo s čim plačati in naročili bi ljudje, ki na to niti misliti ne morejo. Opuščajo pa revije ljudje, ki priznavajo slovensko kulturo, le kadar je poslovno rabijo. Vsak urednik bo potrdil, da presegajo, kadar se zažene nov val krize, odpovedi primerno dobro situiranih slojev daleč odpovedi revnejših slojev. Značilno je, da odpovedujejo revije celo predstavniki slovenske kulture, ki ne poznajo brige za življenje. Sproletarizirani uradnik, delavec čutita večjo odgovornost do rasti slovenske kulture kakor plasti, ki so si še pred nedavnim prilasčale naslov: slovenska inteligenca. Podeželski notar, ki odpoveduje revijo z motivacijo, da se ne strinja več s pisanjem, ki je »zanj vprašanje življenja in vprašanje obstoja imovine in možnosti pridobitka«, je povedal odkritosrčno. — Vprašanje strankarske odvisnosti, ki ga Legiša načenja z vprašanjem revij, je za nas še prav posebno važno. Vsak urednik mora računati z izrazi strankarske zagrizenosti in je prepričan, da je resnična slovenska kultura rasla vedno ob in nakljub strankarskim diktatom. Vprašanje osvobojenja je spričo konkretnih razmer težko, vendar ne neizvedljivo, pogoji zanj pa bodo vselej le vitalna sila in nujna potreba, ki sproži zavestne sile. O težkočah takega osvobojenja me prepričuje usoda mladega slovenskega pisatelja, ki je na cesti in je prosil za službo v neki tovarni, da bi mešal kemikalije po 4 din na uro. Službe ni dobil, ker — tako so motivirali — vidi na svetu same krivice. Obenem mu je ravnatelj tovarne, narodni poslanec, »šaljivo« dejal, da je usoda slovenskega literata, da mora trpeti, če že hodi po tej poti in da bo že dobil po smrti spomenik, če se bo izkazal. Tak je odnos narodnih predstavnikov do kulture. Prav temu pisatelju so skoraj ob istem času narodni zastopniki drugega političnega naziranja prepovedali njegovo dramo na odru, češ da ruši z njo narodne svetinje. Pisatelj, postani torej podgana! Presenetilo me je, ko je pisatelj, ki je sam doživel, da so mu iztrgali Cankarjev tekst iz knjige, zapisal ob Jegličevi smrti, da »uničenje Cankarjevega dela (sežig Erotike) ni zraslo iz nekulturnih osnov, marveč iz svetega prepričanja, da taka kultura mora Slovincem le škodovati...« Še korak in taka razlaga je lahko povod nekulturnemu dejanju. Izkušnje so me prepričale, da se politična zagrizenost zvesto prenaša naprej, tudi v mladino, ki je očete obsojala. Kakor hitro se zbere deset mladih ljudi novega kulturno političnega programa, je prva njihova skrb, kako ubiti to ali ono revijo.

Vprašanje revij in osvoboditve od ozke strankarske mentalitete je tudi vprašanje vitalitete. Prav sedaj, ko je problem slovenstva in slovenske samobitnosti tako živ, se urednik s skrbjo povprašuje po slovenski tvornosti. Če

bi bila slovenska tvornost enaka hotenju in željam, bi bile štiri revije premalo. Vsak urednik pa bo rad potrdil, da je n. pr. danes vse drugo lažje dobiti, kakor pa živo pisan članek o slovenskih problemih. Če se po večletnem prizadevanju in tuhtanju naposled izcimi drobna knjižica, se v njej pokaže taka nestvarnost naših političnih in kulturnih »pogledov«, da se človek le čudi. — Problemi grizejo pogosto lastne repe. Še nikoli nisem bil tako prepričan kakor sedaj, da je vprašanje slovenske svestnosti, vitalitete in tvornosti le vprašanje dejanj, ne pa besed.

Znameniti kritik svojega časa Sainte-Beuve ni privoščil Balzacu pravičnega in dobrega pogleda. Ko je deset let po Balzacovi smrti priznal njegovo delo, še vedno ni mogel imenovati Balzacovega imena. Legiša pa je v svojih izvajanjih o kritiki prerahločuten in prenežen. Vsaka kritika, tudi najpopolnejša, je prinašala boj.

Res je, kritike nimamo več. Skoraj neopazno je izginila iz naših revij. Zakaj? Vzrokov je več. Kritiku je njegovo delo življenjski problem. Resnična kritika zahteva širokega obzorja, velike naobraženosti, globokega občutja, tudi inspiracije in je stvariteljica novih kulturnih vrednot. Zato so pravi kritiki redko sejani. (Šalda!)

Danes kritike ne prenesemo, zahtevamo slepo vero in sovražimo ugovore. Ko se je v javnem življenju izpodrezala možnost kritike, se je pričel uveljavljati dogmatični fanatizem; le-ta ne dopušča kritike, ki je bila in bo le vrednota prave in resnične demokracije, v kateri se spoštuje individualna človekova svoboda. Življenje mora kritiko dovoliti in jo tudi prenesti.

Nasproti Legiši, ki obžaluje nekatere trde prijeme v kritiki, trdim, da kritika pravega pisatelja še nikoli ni ubila. Kdor je ne prenese, si ni s sabo na jasnem. Tudi izpremenila ne bo pisatelja in če bi se pisatelj kritiki vdal, ne bo več pravi pisatelj. V naših tesnih razmerah kaj lahko slaba kritika odvrne založnika od pisatelja, imamo pa tudi primere, da je neodgovorno hvalisanje — in prav v tem bi tudi Legiševe opazke potrebovale korekture — pokvarilo pisatelja. Glede klikarstva naj bo Legiša prepričan, da nismo na boljšem kakor Hrvati, le da se pri nas opravlja vse podtalno in s tercijsko hinavščino. Po Vidmarju res nimamo več kritike razen Koblarjeve gledališke kritike in novih poizkusov znanstvene in sociološke kritike. Vse drugo je bolj ali manj navadno poročanje.

Kritika je vedno fino zrcalo nivoja, po njej se sodi tudi čas.

Težki očitki padajo na našo prevodno literaturo. »Za kupe takega nepotrebne blaga so šli tisočaki«, kliče Legiša, in po pravici. Prevodi so nam bili nujno potrebni, dobrih literarnih in znanstvenih del imamo še vedno premalo prevedenih. Ko so založniki spoznali, da je zalaganje prevodov rentabilno, so začeli zalagati brez izbire. Padli so honorarji, padla je cena domači literaturi, padel je vsak kriterij. Danes se med elitne založbe prištevajo nekatere, ki so izdale nekaj dobrih prevodov, med kulturne založbe se pa štejejo tudi take, ki niti tega niso storile in so le stregle slabemu okusu bralcev. Slovenska Matica, ki je mogoče prve čase res zaradi pomanjkanja domačih del segla po prevodih, bi morala danes izpremeniti svoj program in postati zopet iniciativna slovenska založba.

Vprašanje prevodov je kočljivo. Nihče ne bo tajil, da je naš trg preobložen s prevodi, čeprav so nam bili nujno potrebni. Toda v našem prevodnem slovstvu vidim še drug narobe svet. Dokler je bilo prevajalcu delo doživljanje in soustvarjanje, je imel prevod kulturno vrednoto. Ko pa je pisatelj pričel prevajati za zaslužek, za dnevno tlako in ni več pazil, kaj prevaja in kako, je

grešil nad samim seboj in nad slovensko literaturo. Taki pisatelji niso nič manj krivi kakor založniki, ki so — kakor pravi Legiša — »porabljali kulturnega delavca za posel, ki mu ni vselej prikladen, ali ki ovira njegovo izvirno delo.« Dvomim, da bi Legiševo priporočilo »temu poglavju posvetiti več pozornosti in imeti bolj pod nadzorstvom politiko trgovskih založnikov«, kaj pomagalo. Velika odgovornost je pri tem tudi na slovenskem pisatelju. Če bi bili slovenski knjigi, propagandi in izdajanju posvetili toliko truda, kakor smo ga prevodom, bi nedvomno uživala boljši sloves. Sicer pa dvomim, da je slovenska knjiga tako pod psom, če pregledujem nenehno nastajanje novih založb, ki posebno v zadnjih časih odtegujejo svoje delovanje kritiki. Kadar se bodo pa obravnavala vprašanja prevodne literature in slovenske knjige, bi utegnil marsikateri pisatelj kaj zanimivega povedati, kako se je z njegovo knjigo ravnalo.

Še enkrat se mi vsiljuje vprašanje, ali so vsega krivi res samo založniki? Slovenski pisatelj, ki si lasti ta naslov, v kolikor ga ni že zamenjal za širši pojem književnik, je pogosto prevajal brezvestno, zanemarjal jezik, da so se nakopičili prevodi, v katerih mrgole smiselne in jezikovne napake, prava koseščina. »Književnik« vodi institucije, sestavlja založbam programe, uvršča slabo blago, prevaja sam dela, ki so nam docela nepotrebna.

Neka založba je izdala pred kratkim časom vabilo na naročbo, v katerem trdi, da bi rada izdajala originalna slovenska dela, če bi jih imela, oziroma če bi jih slovenski pisatelj napisal. Izgovarja se, da že prihaja čas, ko bo tudi sama lahko zalagala slovenske knjige, ki bodo baje kmalu dosegle evropsko višino. Kaj je dejal na to slovenski pisatelj? Tisti, ki je sodeloval sam pri založbi in dobro vedel, da se zalagajo tudi prevodi, slabši kakor je 50% slovenske originalne produkcije. Kaj so dejali drugi pisatelji? Kaj pomeni dejstvo, da slovenskega pisatelja tak merkantilni cinizem nič več ne udari? Ali se ne zaveda časti svojega dela? Kdo je potem kriv? Ali ne vladajo razmere, kakršne celo sami podpiramo? »Književnik« je izpodjedel slovenskega pisatelja.

Juš Kozak

BOŽO VODUŠEK

Ivan Cankar. Založba »Hram«. Ljubljana. 1937. 166. str. — Naša kritika je doslej uporabljala psihološke prijeme po večini le priložnostno in eklektično; po navadi se je gibala zgolj v mejah zastarele spekulativne psihologije, ki ni mogla s svojimi mehničnimi in veliko presplošnimi »shemami duše« (A. Adler) niti zajeti vseh psiholoških pojavov, še manj pa je mogla rešiti vprašanje vzročnosti duševnega življenja. To se je zlasti pokazalo ob tako zamotani osebnosti kakor je Ivan Cankar. Voduškova knjiga je pri nas eden prvih primerov dosledne uporabe moderne psihologije v umetniški kritiki; je pa hkrati tudi dokaz, da je psihološka metoda danes že nepogrešljiv pripomoček sleherne analize umetniškega ustvarjanja.

Izhodišče Voduškovih izvajanj je razmerje Cankarja-umetnika do družbe. Prvi rezultat Cankarjevega spora z družbo je spoznanje umetnikove nepotrebosti in izobčenosti; z različnimi idejnimi in čustvenimi poantami — od strastnih ljubezenskih napadov na domovino do socialne in etične kritike — se ta zavest stalno ponavlja; njene metamorfoze obravnava Vodušek razvojno v okviru prvih treh dob Cankarjevega udejstvovanja, ki jih je pisatelj sam označil v »Jubileju«: mladeniške dobe (do 1898), bojevniške dobe (do konca 1902) in dobe resignacije, ki traja nekako do »Bele krizanteme« in s katero zaključuje Vodušek svoje razpravljanje. Preko zelo natančne analize psiholoških sestavin glavnih Cankarjevih problemov, namreč umetnikovega odnosa do družbe, do domovine, njegove borbe za resnico in

svobodo, njegovega hrepenenja in slednjič njegovega razmerja do življenja sploh, prihaja Vodušek do osnovne ugotovitve, da je Cankar trpel na občutku manjvrednosti pred življenjem. Ta občutek, ki je socialnega in erotičnega porekla, se izraža na zelo značilen dvojen način: bodisi kot odpor zoper življenje, kot odvrtačenje od resničnosti, kot maščevalnost, bodisi kot prikrito ali neprikrto poveljevanje življenja, kot pomilovanje samega sebe, kot osramočenost ali pa kot aktivna kritika in obsodba. Zlasti obširno in temeljito razčlenja Vodušek Cankarjeve avtobiografske tekste z motivom »ponesrečenega umetnika« (mimogrede omeni tudi »ponesrečenega erotika«); posebno se odlikujejo poglavja o »Tujcih« in »Novem življenju«. Vprašanje Cankarjevega hrepenenja dobiva v tej stvarni psihološki analizi čisto drugačen smisel, kakor so ga hotele doslej vsiliti nekatere aprioristične razlage; sprejemljivo psihološko utemeljitev je dobilo tudi Cankarjevo nihanje med socializmom in krščanstvom. Naposled obravnava Vodušek Cankarjevo posploševanje lastnega primera in lastnih psiholoških konfliktov, posploševanje, ki je hranilo malone vso njegovo tematiko in problematiko; to so razen že omenjenih del motivi »Klanca«, v katerem je Cankar »prišel od nasprotstva med umetnikom in družbo do nasprotstva med revnimi in bogatimi« ter je »pri celoti naroda prepoznal iste pogoje za življenjski neuspeh kot pri samem sebi«, dalje motivi izgubljenega študenta, otroški motivi in navsezadnje »sajnske« avtobiografske podobe (zmagoviti hudo-delec, razbojnik Peter, Kurent itd.).

Po vseh knjigi je raztresena množica ugotovitev, ki zadevajo jedro Cankarjevega pojava ter ga pojasnjujejo z docela novih in bistveno pomembnih strani. Po teh zaključkih, ki jih je avtor podprl z obsežno in prepričevalno argumentacijo, se uvršča to delo med najtehtnejše prispevke k rešitvi Cankarjevega vprašanja. Žal pa je knjiga, ki se deli le na dve poglavji, skrajno nepregledna. Poleg tega obravnava Vodušek Cankarja po tekstih, ki jih je po vsebinski sorodnosti razdelil v več skupin ter razčlenja vsakega posebej; ker pa se mnogo istovetnih psiholoških problemov pojavlja v celi vrsti spisov, je posledica takega načrta občutno ponavljanje. Tretjo hibo svoje knjige omenja Vodušek sam, ko izjavlja, da se to pot omejuje samo na Cankarjevo družbeno in poklicno problematiko ter imenuje svoje delo »ne do kraja izčrpan poskus«. Pri obravnavanju osebnosti, ki jo kljub vsem notranjim konfliktom označuje tako enotna psihološka zgrajenost, tako tesno prepletanje in tolikšna vzročna povezanost vseh njenih psiholoških manifestacij, pa je na pr. odsotnost erotičnega vprašanja (ki se ga Vodušek sam mimogrede dotika) že takšen nedostatek, da je celotna knjiga končno morala ostati le nekak torso veliko obsežnejšega, toda nedovršenega dela, da nudi sicer izredno zanesljivo analizo posameznih pojavov, a je ostala na dolgu za končno sintezo. Zavaljo te omejitve je moral Vodušek ostati zgolj pri nekakšni fenomenologiji Cankarjeve psihologije, ki je ni v zadostni meri pojasnil ne vzročno ne genetično. A vse kaže, da bi s svojim sklepanjem iz tekstov na človeka tej nalogi tudi ne bil kos; izhodišče bi morala biti namesto pisane črke živa, konkretna osebnost, katere podoba pa bi bilo treba izpopolniti še z novim gradivom biografskih podatkov, ki jih Vodušek vse preveč zanemarja. Tako bi se jasneje pokazalo, da sta bila prvotna vzroka Cankarjevega občutja manjvrednosti njegova »manjvrednostna socialna pozicija« v mladosti in pa njegova fizična slabotnost. Pozneje se tema dvema činiteljema pridruži še dejstvo družbene izobčenosti, ki je torej njegovo občutje manjvrednosti edinole stopnjevalo, ne pa povzročilo; drugi kasnejši sovzrok tega občutja je Cankarjeva boleštna, povsem travmatska erotika (Milan in Milena!), ki jo označuje zelo tipičen circulus vitiosus: njen osnovni pogoj

je bilo isto občutje manjvrednosti (s svojimi posledicami: občutjem ogroženosti, bojznijo pred dejanskim življenjem itd.), ki mu ga je zapustila mladost in ki ga je potlej vedno znova oživljalo nerešeno vprašanje »ponesrečenega erotika«. Sploh je Cankarjeva erotika tako izjemno pomembna postavka njegove psihologije (in nemara celo njena osrednja točka), da mora biti nujno obsojena na fragmentarnost slednja analiza, ki je ne upošteva v zadostni meri. Ne samó njegova literatura, temveč tudi njegova korespondenca in množica podatkov o njegovem privatnem življenju priča, da se Cankar v svojem odnosu do erotskega vprašanja nikoli ni mogel iznebiti nekih pubertetnih motenj, kar je prav tako odločilno vplivalo na njegovo osebno usodo kakor na njegovo pisateljevanje. Njegovo doživljanje erotike obtežuje nepremagljiv občutek strahu (»Sexuellangst«). Ženska je Cankarju v svoji celotni življenjski resničnosti skoraj nedostopna; po večini mu je le platoničen, eteričen sanjski destilat resnične ženske, dočim je galerija njegovih življenjsko pristnih ženskih osebnosti skrajno revna. S tem Cankarjeva erotska problematika kajpak še zdaleč ni izčrpana. Zelo važen simptom Cankarjevega občutja manjvrednosti je šibkost volje, v zvezi z le-to tudi njegov alkoholizem, ki je tipičen pojav »bega z življenjske fronte« (Adler). Aktiven izraz občutja manjvrednosti je njegova agresivnost — spet značilna psihološka poteza človeka, ki živi v protestu zoper ljudi in življenje sploh. S teh vidikov bi bilo treba podrobno raziskati psihološko funkcijo sanj v Cankarjevi duševnosti, ki bi se izkazale kot nov pojav umika pred resničnostjo; problem Cankarjevega hrepenenja je zlasti značilen po tem, da je njega smoter redno postavljen v nedosegljivost — kar daje kakopak človeku, ki doživlja zaradi svojega občutja manjvrednosti v dejanskem, osebnem življenju stalne poraze, nekakšno namišljeno odvezo za njegovo resignacijo nad lastnim življenjem. Nadvse zanimivo je naposled vprašanje kompenzacije občutja manjvrednosti, ki jo je Cankar iskal v umetnosti.

Marsikaterega teh problemov se je Vodušek dotaknil ali ga vsaj nakazal; škoda le, da ni tega opravil dovolj sistematično, kar gre na rovaš zasnove njegove študije in pa zgoraj omenjene omejitve. Ali kljub vsem pridržkom spada ta pogumna in sodobna knjiga med dejanja, ki pomenijo sredi našega dolgoletnega tipanja okoli Cankarja pravo odrešitev. Za naše razmere pa je značilno, da je pisatelj čutil potrebo, za sklep »izrecno poudari(ti) veličino genija, da ne bi morda kdo sumil, kakor da jo (je) hotel zdrobiti med rokami«. Po vsej verjetnosti Vodušek res ne bo povsod deležen odobravanja in bo znabiti celo hudo razkažil nekatere duhove. Ali nič zato; pri nas tak sprejem še zlasti ne more biti resen kriterij. **Ivo Brnčić**

BRATKO KREFT

Véliká puntarija. Izdala in založila Slovenska Matica. 1937. »Zvonov« knjižni in gledališki poročevalec je hotel ob tej izvorni slovenski dramski kroniki združiti oceno knjižne izdaje s poročilom o vprizoritvi. Doslej se mu to ni posrečilo. Simptom časa je, da izvorna slovenska drama, pred letom dni sprejeta na repertoar, med tem že izdana v knjigi, še ni bila vprizorjena. Zadeva slovenskih pisateljev je, da se ta simptom imenuje.

MISKO KRANJEC

Prostor na soncu. Naša založba. Ljubljana. 1937. 388 str. — S čudovito naglico proizvaja Miško Kranjec svoje spise, kakor da si je postavil za smoter, do podrobnosti popisati vso svojo ožjo domovino in njene ljudi v sedanosti in preteklosti in na ta način ohraniti podobo dela slovenske zemlje, ki živi še pravo patriarhalno življenje. V vsem svojem mnogostranskem leposlovnem

delu je Kranjec doslej obdelal ogromno množico likov: težake, delavce, potepuhe, kmete, obdelal je odnos domačinov do lastne zemlje, orisal prirodno idiliko Prekmurja, a v najnovejši knjigi, »Prostor na soncu«, je popisal življenje otrok, ki so preživeli svojo mladost za časa svetovne vojne. Gotovo je Kranjec mojster v upodabljanju primitivnih ljudi v naravi, ljudi, ki so pravi otroci življenja. Prav zato je zadel s to novo knjigo na tisto snov, ki mu je bila zelo močno pri srcu. Pri oblikovanju mu je mnogo pomagal izvrsten čut za opazovanje otrok in poznavanje njihove psihologije, zato mu je tudi novi roman uspel vse dotlej, dokler je obdeloval še otroke. V širokem epičnem pripovedovanju, kjer se ne izogiblje naturalizmov, je nizal epizodo na epizodo in s pravo ljubeznijo obdeloval male scene iz otroškega življenja. Tu ni nobenih prisiljenosti, vse poteka lagodno, ljubezen in zavist, igra in boj, veselje in žalost, mir in borba za vsakdanje življenje, vse to je preprosto pripovedovano in prepleteno z lirizmom. Zaradi pomanjkanja dramatike, ki je Miško Kranjec ne zna zasnovati, poteka ves roman često monotono, a pri tem ga rešujeta idilika in pisateljev humor. Pisatelj sam si ne dela nikakih velikih problemov in analizo pušča vedno ob strani. Roman ugaja kljub nedostatkom toliko časa, dokler Kranjec popisuje primitivno potepuško življenje otročadi, ki živi prosto po svojem nagonu, brez misli na resnost življenja in njegov smisel. Čim pa se resničnost zasidra tudi v njihove možgane, čim začne narava zahtevati od teh ljudi svoje, to je ustvarjanje, oblikovanje sveta, tedaj postanejo te osebe nekoliko preveč preproste, površno obdelovane in roman je zanimiv samo še zaradi vsebine. Tu sama epika ne zadostuje, treba je graditi dramatično. Vsebina romana postaja odslej vsebinsko sicer mnogo bolj pestra, a dogodki zaradi svoje psihološke in dramatične zapletenosti niso več obdelovani s pravo umetniško silo. V drugem delu, kjer so vse osebe starejše in je pojem življenja mnogo širši, bi bila potrebna boljša karakteristika oseb in psihološko utemeljevanje posameznih dejanj in dogodkov. Zaradi takih nedostatkov (razmerje med Korošcem in Maro Lejkečovo in njeno materjo, Marko Čeh in Gizi, Holsedlovo potikanje po Lepovici potem ko se je že razvil v življenjsko razgledanega človeka in še druge manjše scene) upada zanimivo pripovedovanje. Tu je videti, da Miško Kranjec ne zmaguje vselej zapletenejšega sestava človeka. Vsekakor je zato potrebno podrobnejše poznavanje človeka, pa tudi družbe. Vse kaže, da prekmurski pisatelj, dasi ima kljub temu priznanje prvega slovenskega sodobnega pripovednika, premalo upošteva mnenje kritike, ki ga je na take stvari že resno opozarjala. Omenjenim nedostatkom je brezdvomno krivo preneglo proizvajanje, ki ima poleg tega še to napako, da so si osebnosti, pa tudi dogodki često podobni z drugimi iz njegovih spisov.

Osrednja osebnost romana, Franc Holsedl, ki mora živeti življenje izvrženca, je močno simpatična figura vse dotlej, dokler ne postane nosilec idej. Čeprav že v zgodnji mladosti obsojen na življenjsko borbo, je ta otrok sposoben prenašati udarce usode in je pri tem še tako močan, da združuje okoli sebe vso Čehovo družino, ki jo rešuje v najtežji dobi — v svetovni vojni. Franc Holsedl, človek utelešene dobrote in življenjske sile, ume življenje in njegove zakone. Ob tem pripovedovanju pisatelj ves zaživi, Holsedl je ves čas naravno dete, ki sicer nima nikakih misli, ampak je samo otrok, ki do vseh ljudi čuti samo človeško. Vso problematiko rešuje instinktivno, brez razmišljanja in brez občutka nesreče. Mogočna so mesta, kjer Kranjec s čisto svojim osebnim stilom opisuje borbo med Holsedlom in Mertikom za prestiž v njihovi skromni družbi, ali ko Holsedl vodi starega Čeha na beračenje. Ta utelešena dobrota ni sposobna zločina niti tedaj, ko ga ima na eni strani v oblasti eros, na drugi pa miselno spoznanje in razumsko doživetje tega,

da je proletaec brez vsega, celo brez lastnega imena. Ne, tudi Korošec mora živeti, dasi bi ga lahko ubil v trenutku, ko za to ne bi nihče mogel izvedeti in ko bi se morda njegova sreča obrnila na bolje. Toda sedaj, ko mu je življenje izčrpalo vso silo, sedaj je nesrečnik, postal je filozof in nosilec misli, a kmalu tudi njena skromna žrtev. Ne, Holsedl — mislec ni več borec in reševalec svoje družbe, sedaj je pop in predikant, ki daje glavo za idejo in ne več za življenje. — Po svojem odnosu do ljudi, po svoji ustvarjalni sili je Holsedlu podobna Ilonka Čehova, ki ji je bila usoda malce bolj mila. Ta značaj ženske je prava dragotina med temi nesrečniki. In tudi pisateljev odnos do nje je tak, da mu ni mogoče onesrečiti njene usode. Zato jo pošlje v Ameriko, obleče v novo moderno toaleta, dekolтира in postavi pred zrcalo. Vendar je s tem njena usoda dovolj bridka, stari Čeh in Holsedl nista zadovoljna s tem. Njej po usodi sliči Jožko Čeh, tip zdravega graditelja. A grozno je življenje Marka Čeha, pri katerem je oče v zgodnji mladosti spoznal, da ne bo nikdar nič iz njega. Strasti ga imajo v oblasti, eros — demon je njegov črv, ki mu gloda dušo. Pri tej osebnosti, ki je v bistvu najaktivnejša in najbolj razgibana, bi moral Kranjec razviti široko dramatiko, a je vse opustil ter se dotaknil vsega le v karakteriziranju in motiviranju malih dogodkov. Ta človek ne pozna drugega človeka, v svoji notranjosti je vedno osamljen, a pri tem ga vedno zalezuje podoben obsedenec, njegova ljubica Mara Lejkečeva. — Najslabše je obdelana Mara, zlasti ko postane dekle. Njene erotične zveze, pa tudi njeno življenje sploh je prineseno v roman zgolj zaradi gradbe večjih oseb, Čehovih in Holsedla, in doslej je še tudi izvedena, medtem ko je poznejša zgodba s Korošcem prav za prav odtrgana od vsebinske celote. Tudi druge osebe, Mertik in Bojc in še ostale služijo zgolj za izpopolnitev romana. Pač pa je veličastna razvalina stari Čeh, ki je, dasi nekoliko potisnjen v ozadje, obdelovan skrbno in zgrajen mnogo bolj dramatično. Ta človek je zaradi občutka krivde pred lastnimi otroki sicer skromen in ponižen, a fatalen pijanec in demoničen kvartopirec, ki se še enkrat skuša dvigniti na tuj račun, a mu vse izpodleti. Življenje ga obsodi na ponižanje in prisiljeno skromnost. — Končni del romana zaključijo pisatelj nekoliko čudno. Pošastne osebe se pobijejo, tvorci gredo v Ameriko, a Holsedl mora na špansko fronto.

V čem je ideja Kranjčevega romana? Mar v osvoboditvi Holsedlovega novega pogleda na svet? Ne, Holsedl ni predstavnik nove misli, temveč je naplavina, povsem slučajna naplavina na obrežju, kjer življenje danes najbolj ostro bije ob bregove. To je zgolj naključje, da gre Franc Holsedl na špansko fronto, saj je vendar dovolj pustolovska, dasi poštena narava. Ali ne bi mogel uveljaviti svoje misli nekje drugje, morda kot stavkar v evropskih tovarnah, ali kot politični demonstrant na velemestni ulici? Problem je drugje! Stari slovenski problem izseljevanja dobrih moči. Ilonka, Jožko, človeka stvaritelja, morata iti ustvarjat v tujino. Doma ostajajo samo hlapci, ponižni, skromni ljudje, Bojckin sin, ki zna vse lepo ubogati in mirno prenašati, saj je za njihovo življenje potrebno tako malo..., kakor je spoznal sam Holsedl: to je načrt Bojčevega, »ki se je udinjal za hlapca in se preskrbel za vse življenje«.

Edvard Kokolj

Aškerčeva bibliografija. Sestavila Marja Boršnik. Časopis za zgodovino in narodopisje. Letnik XXX., snopič 4. 1935. Izdalo Zgodovinsko društvo v Mariboru. 1936. 120 str., 5 1. sliki in 1 1. popravo in dostavkov. Za nameravano 80 letnico rojstva pesnika Antona Aškerca, dejansko pa za 25 letnico pesnikove smrti je Zgodovinsko društvo v Mariboru izdalo kot 4. snopič ČZN, a kot celoto zase, Aškerčevo bibliografijo. S tem se je hotelo oddolžiti spominu najpomembnejšega pesnika na ozemlju, ki spada v območje Zgodovin-

skega društva v Mariboru. Sestaviteljica je bibliografijo razdelila na šest poglavij, ki obravnavajo po vrsti Aškerčevo delo, Aškerca v prevodih, v glasbi, Aškerčevo korespondenco, pri kateri navaja po abecednem redu prejemnike njegovih dopisov in dopisnike A.—u, literaturo o Aškercu in nazadnje še Aškerca v podobi. Dodano je kazalo Aškerčevih del in imensko kazalo. Devet slik nam prikazuje Aškerca v različnih življenjskih dobah, faksimile Aškerčevih spominskih verzov R. Maistru pa nam kaže vzorec njegove značilne in zanimive pisave.

S tenkim čutom in razumevanjem je M. Boršnikova zbrala o pesniku in njegovem delu toliko bibliografskih podrobnosti, da se ti zdi knjiga spočetka prenasičena z obilnim gradivom, toda pozneje, ko se seznaniš z vsem znanstvenim aparatom in spoznaš metodo, po kateri je delo sestavljeno, uvidiš, da je bibliografija urejena smotrno, saj si lahko iskatelj, ki ga zanima to ali ono poglavje iz Aškerca ali pa morda samo kakšna njegova pesem, najde tu celo malo bibliografijo podatkov. O Aškerčevi baladi »Mejnik« najdem pod letnico objave 1887 tele podatke: LZ: Mejnik (1886), 65—66=BR 83=BR 85, v. (A. Levcu 30. sept. 1886; Levec A.-u 28. sept., 11. nov. 1886; Kersnik Levcu 5. febr. 1887, Wester; Levec A.-u 23. marca 1887; SU 1909, 49 Mihec in Jakec 1912, 4, 13). Iz teh podatkov izveš, da je balada »Mejnik« bila objavljena v LZ leta 1887., da je dejansko nastala najbrže že 1886, da je objavljena na strani 65 in 66 LZ, v Baladah in romancah na strani 83 in ponovno kot varianta natisnjena v ponatisnjenih Baladah in romancah, str. 85, da sta si o tem dopisovala Aškerc in Levec, Kersnik in Levec itd. Iz vsega tega se torej izčrpno poučiš o vsem, kar se tiče balade »Mejnik«, poleg tega pa ti kazalo Aškerčevih del (str. 110) pokaže tudi Mejnikovo usodo od prvega natiska do prevodov (la pietra divisoria, der Grenzstein) in do neomenjene Robove parodije z naslovom: Milijon, v Koprivah, 1937.

Z navajanjem prvotiskov pesmi, proze, prevodov, pozneje objavljenih del, nenatisnjenih pesmi, kakor tudi uredniškega dela pod eno letnico je M. Boršnikova pregledno podala Aškerčevo delo. Opremila ga je z vsemi potrebnimi podatki o mestu in načinu izdanja ter o okoliščinah nastanka. Morda bi komu bolje ustrezala ureditev tega dela bibliografije z ozirom na Aškerca pesnika, prozajista, prevajalca, publicista, kakor je to napravila urednica v kazalu Aškerčevih del, toda tu bi utegnili odločevati toliko metod, kolikor naziranj.

Drugi del obsega podatke o Aškercu v prevodih: v angleščino, bolgarščino, češčino, francoščino, italijanščino, nemščino, poljščino, ruščino in srbohrvaščino. V češčini je leta 1923. v antologiji izšel v prevodu Vrchlickega celo izbor Aškerčevih pesmi, prav tako pa je Alfred Jensen že leta 1901. prevedel v švedščino A.-čeve balade (Sloveniska Ballader). Ta del je dobro in pregledno podan. V tretjem delu: Aškerc v glasbi, navaja Pavel Kalan skladbe na osnovi A.-čevih besedil (prva leta 1884.). Med temi je celo opera: Savin Risto, Poslednja straža (ok. 1903—4) po Aškerčevi baladi, dalje so navedene skladbe na osnovi A.-vih prevodov iz ruščine in skladbe na tuja besedila, objavljena z Aškerčevim prevodom.

Četrty del prinaša A.-čevo korespondenco. M. Boršnikova je zbrala tu podatke o njegovih dopisih in njegovih dopisnikih, ugotovila je vrednost posameznih in navedla tudi slučajna nahajališča dopisov.

Peti oddelek: literatura o Aškercu, navaja poleg ocen in člankov o Aškercu tudi manj važne objave, med njimi take, ki so kakorkoli utegnile učinkovati na občutljivega pesnika. Po prvi notici o Aškercu v uredniški listnici LZ, 1881, se vrste številni članki o njem prav do današnjih dni. Pravilno so objavljene vse beležke po tujih leksikalnih delih ter ob A.-čevih proslavah in jubilejih, ki označujejo časovni odnos do A.-ca in upoštevanje pri drugih

narodih. Obilico gradiva je urednica znanstveno pregnetla in ga skušala prikazati čim pregledneje. Če pomislimo, da je bilo treba pregledati ogromno število revij, časopisov in mnogo rokopisnega gradiva, od prvih početkov Aškerčevega udejstvovanja, torej razdobje dobrih 50 let, potem lahko tudi cenimo delo takšne bibliografije. Prav dobro je sestavljeno tudi imensko kazalo, ki dokazuje, da je Boršnikova svoj načrt srečno izvedla do kraja do danes v najpopolnejši meri, tako da pomeni Aškerčeva bibliografija pri nas brezdvomno najtemeljitejšo monografijo te vrste, s katero je ustvarjen trden temelj nadaljnjemu proučevanju Aškerčeve osebnosti.

Stanko J.

Ernest Vranc: Osnove strnjenege šolskega dela v teoriji in praksi. Ljubljana. 1936. Slovenska šolska matica. Strani 290.

S tem pa smo posegli v Vrančevo »Teorijo strnjenege šolskega dela« (IV. poglavje knjige), ki je osrednji živec vseh piščevih prizadevanj. Gre za trdne osnove vzgojnemu delu. Te pa so v svoji zadnji konsekvenci sociološkega značaja, saj »je razvojna stopnja gospodarskih sil v posameznih družbenih dobah določala organizacijo šolstva, dajala cilje vzgojnemu idealom in smernice učni miselnosti«. (Str. 33.) Vsaki kulturni in razvojni stopnji je ustrezala določena razvojna stopnja v proizvodnji hrane, v tehniki, organizaciji dela in vzgoji; vsaki razvojni stopnji je ustrezal določeni »duh časa«. Zgovorno pričajo o tem preglednice družbenih dob in »duha časa« (str. 33), družbenega razvoja od fevdalizma do danes (str. 36), psiholoških smeri (str. 39), osnov vzgojne dejavnosti od 18. stol. do danes (str. 55) in končna shematična preglednica razvojnih vzporednic (str. 56). Atomizaciji družbe v posameznike (individualizem!) v fevdalizmu in gospodarskem liberalizmu družbenega razvoja je ustrezala atomizacija v psihologiji, bodisi da so bili glavni drobci ali elementi duševnega dogajanja občutje (senzualizem), predstave (intelektualizem), volja in čustvo (voluntarizem-emocionalizem), ali pa mišljenje; prav tako se je z atomizacijo v družbi skladala atomizacija v mladinoslovju, razvijajočem se iz psihologije, in v pedagogiki, kjer je vso to dobo prevladoval predmetni pouk, sloneč zdaj na intelektualistično — atomistično — pasivistični usmerjenosti (Herbart—Ziller, zgodnja kapitalistična doba), zdaj na ošišču »akcija — asociacija — reakcija« (Meuman) in v tkzv. »delovni šoli« visokokapitalistične dobe. Prav tako ustreza socialno razgibani povojni dobi z njeno osnovno težnjo po strnitvi družbe, s potezo sinteze (totalnosti) tudi sinteza v psihologiji z izhodiščem v celoti, bodisi da je to psihoanaliza, individualna, oblikovna ali strukturna psihologija (v ospredju celota!), ustreza sinteza v mladinoslovju in v pedagogiki, kjer se stremljenje po celotnosti izraža v poudarjanju odnosov do družbe, v upoštevanju in proučevanju okolja, v strnitvi snovi itd.

Sociološki vidik je vodilen in vseh nadaljnjih izvajanjih, v katerih Vranc razgrne ogromno problemov, ko očrta smeri, vsebino in obliko vzgojnega dela v razvoju od predmetnega pouka preko koncentracije in »delovne« šole do strnjenege šolskega dela, in prikazuje nujnost razvoja v smeri čim popolnejše strnitve z osnovno oznako v snovni koncentraciji in aktivnosti otroka, ko se vzgojno delo približa smotru, da je otroka »treba usposobiti, da si v svojem življenjskem prostoru pridobi stališče, da bo dorastel zahtevam sodobnega življenja« (str. 139). Ogromno problemov razgrne pisec, ko prikaže vzgojna prizadevanja po vsem svetu v smeri sinteze (mnogo tega je sam in so mnogi drugi naši vzgojitelji spoznali na ekskurzijah na Dunaj, v Nemčijo in ČSR!) in v naši družbeni sredini v povojni dobi, ko obravnava vsa prizadevanja tistih vzgojiteljev, ki so bolj ali manj naslonili vzgojo na življenje, bogatili sebe in svoje delo ob izkušnjah v svetu, ob živem dogajanju, sredi katerega žive sami, otroci in vse ljudstvo v slovenski družbeni

sredini. Končno razgrne ogromno problemov, ko prikaže posamezne učne predmete v luči sinteze, označi možnosti razvoja v smeri strnjnosti, če je okvir, ki ga nudi vladajoči sistem, še tako ozek. S tem pa prikaže ovire, možnosti in meje, ki so dane vzgoji, katera hoče biti izraz napredovanja človeške družbe v okviru celotnega življenja, vzgoji, ki naj sloni na trdnih osnovah »življenjskega realizma«. »... Najprimernejša bodoča oblika bo le tista, ki bo imela najmočnejše podzidane življenjske osnove.« (str. 136) — V slovenskem vzgojnem prizadevanju je Vrančeva knjiga bogat prispevek. Je izpoved življenjskega in vzgojnega naziranja vzgojitelja, zrasla v večletnem vzgojnem udejstvovanju in ob razgledanosti v vzgojni teoriji in praksi. S tem pa je postala knjiga izpoved vseh tistih, ki utirajo vzgoji nova pota v službi ljudstva, izpoved vzgojiteljev, ki zavestno prodirajo do zadnjih osnov življenja, do borbe za obstanek, do vprašanja kruha.

Za mnoge, predvsem sociološko nerazgledane ljudi bodo Vrančeva izvajanja pretežka, marsikomu bo sporno osnovno gledanje, izraženo v spoznanju, da je gospodarska zakonitost temelj vsega družbenega in kulturnega razvoja človeštva in da je od te zakonitosti zavisna tudi vzgoja. Toda sleherni vzgojitelj, bodisi da je njegovo poprišče znanost, teorija, ali oblikovanje otroka, bo gradil trhlo stavbo, če bo slep za kričeče dejstvo, da se mora vzgojitelj skloniti do bede, ki ga dan na dan opominja, na željo in voljo po boljših dneh.

Jože Kerenčič

Frank Jauh-Kern: Spomini. Ob tridesetletnici prihoda v Ameriko. 1937. Samozaložba. Strani 110. Natisnila tiskarna Merkur d. d. v Ljubljani. Med našo siromašno tiskano memoarsko literaturo (več Spominov javnih delavcev zaman čaka založnika!) se je s to okusno opremljeno knjižico uvrstilo zanimivo delce, izdano v stari domovini, namenjeno pa predvsem našim ameriškim izseljencem, katerim je pisatelj kot bogoslovec, urednik slovenskih listov, tiskarniški poslovodja, zdravnik, politik in odbornik raznih narodnih ustanov in podpornih organizacij posvetil tri desetletja prosvetnega in človekoljubnega delovanja.

Spomini dr. F. J. Kerna iz Breznice pod Lubnikom so prvotno izhajali leta 1933. v sobotni prilogi clevelandske Ameriške Domovine. Avtor pri spisovanju svojih doživljajev v starem svetu in onstran velike luže »v najbujnejših letih slovenskega naseljevanja« ni imel literarnih ambicij, saj je skušal le lagodno in preprosto orisati svoje življenje in ga — kakor pravi v Uvodu — »spraviti v najtesnejšo vez z zgodovino posameznih naselbin, v katerih je preživel svoje vesele in žalostne dni«. Ali se mu je res posrečilo »biti natančen in objektivni ter pravičen posameznim osebam in skupinam«, o tem poročevalec iz stare domovine ne more soditi. Vsekakor pa je zanimiva in značilna avtorjeva častivredna izpoved: »V prepričanju, da bo dobro za narod, sem večkrat napravil napake, ki so končno, po mojem sedanjem prepričanju, včasih škodovala. Lahko pa rečem, da je pri tem grešil moj razum, ne moje — srce. . .«

Knjižica obsega štiri obširnejša poglavja (Mladostna leta, Pot v Ameriko, Moj značaj, Na univerzi) z mnogimi podnaslovi. Za evropske Slovence je naravno najzanimivejše prvo poglavje, ki opisuje šolanje in likanje mladega Jauha v škofjeloškem samostanu, na kranjski gimnaziji in v tedanjem ljubljanskem Alojzijevišču, o katerem sodi pisec, da je »vzgojilo v zadnjih petdesetih letih mnogo mož, ki so igrali med slovenskim narodom veliko vlogo; če druge ne, so učili ljudi logično in domače misliti; bili so dobri Slovenci, če ne vsi dobri verniki, kakor so pričakovali ustanovitelji slavnega zavoda«. Literaturni paberkovalec bo našel na teh straneh nekaj omembe vrednih spominskih stavkov o nekaterih naših kulturnih tvorcih (Tomo Zupan,

Makso Pirnat, Anton Foerster, zgodovinar dr. Gruden, Finžgar, Meško, Gregorčič, Aškerc, dr. Opeka itd.) žal pa so — tudi v ostalih poglavjih — avtorjeva opazovanja čisto le površna in razmišljanja včasih kar naivna.

V ameriškem delu teh Spominov, ki prijetno in podrobno popisujejo avtorjeve borbe za obstoj ter njegove živahne stike z duhovniškimi, gospodarskimi in novinarskimi krogi, navaja in označuje pisec na stotine našim izseljencem gotovo ljubih imen, od katerih bi omenil novinarja in pisatelja Ivana Molka in pesnika in skladatelja Ivana Zormana, s čigar prigodnico »Amerikanci« dr. Kern zaključuje svoje Spomine.

P. Karlin

Češka knjiga o sodobni ruski književnosti. Niti v ruščini nimamo doslej celotnega pregleda povojne ruske književnosti. Razprave Selivanovskega, Mirskega, Gorbačova, Kogana, Polonskega, Voronskega in dr. obravnavajo samo posamezna obdobja ali literarne probleme in pojave. Tudi v češčini je izšlo nekaj razprav Běhounka, Mencáka, Pišeka, Weila in dr., toda obsežna, letos izšla knjiga bratislavskega profesorja dr. Josefa Jiráskaa »Sovětská literatura ruská 1917—1936« (Praha, V. Petr, 336 + 4 str.) je prvi temeljiti pregled najnovejše ruske literature.

Sestaviti objektivni pregled literarnega ustvarjanja v Rusiji po revoluciji je sila težko, če ne nemogoče. Prof. Jirásek je prečital skoraj vsa glavna literarna dela tega obdobja, se je poglobil v probleme sov. literarnega življenja in vendar nam tudi njegova knjiga ni prinesla vpogleda v nekatera dokaj važna vprašanja literarnega dogajanja in nam ni zadovoljivo pojasnila nekaterih problemov. Mislim na pr. na vlogo in pomen literature v razvoju graditve novega življenja v Rusiji, na njeno razmerje do sov. gospodarske in kulturne politike in prav tako na problem, v koliko in kje so vidne sledi predvojnih smeri. Zelo važno je n. pr., kako se odražajo v sodobni ruski književnosti tradicije realizma, simbolizma itd. Teh vprašanj se sicer dr. Jirásek čisto dotika, a ni jim posvetil pažnje, kakršno bi zahtevala.

Jirásek je razdelil svoj pregled v nekaj razvojnih obdobjih. V uvodu pokaže glavne literarne smeri, potem preide k posameznim obdobjem in tu dobro karakterizira sledeče smeri: simboliste, akmeiste, imaziniste, kmetško poezijo, futuriste, lefove, konstruktiviste in proletarsko poezijo, nakar preide k predvojnim prozaikom (Bunin, Šmelev, Averčenko, Remizov, Zamjatin, Verešajev, Čirikov), nato k starejši generaciji proletarske literature, k skupini kmetjskih pisateljev, sto strani posveča t. zv. »popučnikom« (= sopotnikom), h katerim spadajo najpomembnejši ruski pisatelji po revoluciji (Babel, Vs. Ivanov, Sejfulina, Lavrenjev, Pilnjak, Fedin, Zoščenko, Nikitin in dr.), nakar obravnava mlajšo proletarsko literaturo. V poglavju »Od revolucionarne romantike k socialističnemu realizmu« nas seznanja z množico pesnikov in pisateljev, ki opisujejo rusko kolektivizacijo in industrijsko izgradnjo vse do najmlajših. Omenja mladinske pisatelje, humoriste in humaniste, nakar posveti samo deset strani sovjetski drami. V zaključnem poglavju je strnil svoja opažanja v splošno karakteristiko z značilnimi trditvami:

Večina sovjetskih pisateljev, pravi avtor, se je z velikimi težavami prebila k svetlobi od spodaj, kjer je tema in beda, življenje polno trpljenja, kjer bogato žanje smrt. — Prešli so skozi pestro in često čudovito šolo življenja; delali so v rudnikih, v tovarnah, na ladjah, dihali so plesnivi zrak podzemeljskih ječ, karbolov smrad bolnic, strupeni zrak kleti, preživeli so grozo smrti na frontah, v jarkih, ali pa čakali zadnjih trenutkov življenja pred usmrčitvijo. Vendar jih večina ljubi življenje, morda tem bolj, čim intenzivne so preživeli sladkost darovanega življenja.

To je največji plus sovjetske literature: je optimistična, iz nje diha energija in tek do življenja. Predvno književnost je spremljal vonj po pesimizmu, melanholiji, po težkem, celo nezdravem filozofskem razglabljanju. V novem optimizmu je veselje nad izvršenim delom, nad dejstvom, da Rusija ustvarja, da stremi dohiti in prehiteti v tehniki Ameriko in pri tem ustvarjati drugačen družabni red... Nas pa ne čudi tehnični napredek, četudi ga ne podcenjujemo; bolj nas čudi mladostni elan, mladost, energija, in sicer ravno tam, kjer je prej veljalo geslo »ničevno«. Če je bil prej predmet umetniškega ustvarjanja t. zv. »lišnjy čelovjek«, ga je danes zamenjal človek dejanja, plodonosnega dela, še pred nedavnim brezprizorni, npravno skoro izgubljeno bitje. A mi bi želeli še več: slikanje ljudi, kot jih oblikuje sovjetska resničnost ne samo s pozitivne, temveč tudi z negativne strani.

Kljub razlikam med pretokstjo in sedanostjo ne pomeni sovjetska literatura popolnega preloma s tradicijo; sovjetski pisatelji navezujejo po umetniški in metodični strani na prejšnje čase, ruska kritika neprestano poziva, naj se pisatelji učijo pri klasikih. Zato opažamo znaten vpliv Tolstoja, Dostojevskega, Turgenjeva, Gogolja in Čehova.

O svobodi ustvarjanja pravi dr. Jirásek: Ne bomo se prepirali o tem, če je taka svoboda v buržoazni demokraciji ali je ni; vedno gre za pisateljevo notranje prepričanje, v koliko se čuti svobodnega. Dobil sem vtis, da tega notranjega prepričanja ruski pisatelji doslej na splošno nimajo.

Življenjske izkušnje imajo sovjetski pisatelji bogate. Mnogi potujejo v doslej malo znane pokrajine in razpolagajo z gradivom, kakršno se ne nudi sodobnemu pisatelju Zapada. Imajo tudi srečo, da njihovi spisi lahko izhajajo v veliko tisočih izvodih in da prihajajo v prevodih do vsega sveta. Pisatelji uživajo tudi vso podporo. Sistem pa seveda protežira tiste, ki mu služijo. Gmotno jih podpira, daje jim krasna stanovanja, dobro plačo, omogoča jim potovanja in študij ruskih pokrajin, razširja njih dela. Lahko bi kdo po pravici vprašal, ali ni sovjetska literatura plačana dekla vladajočih. To misel moram zavrniti. Ali se naj bi pustili pisatelji, ki so preživeli grozo smrti, trpljenja, muke najhujše vrste, zavestno plačevati? Nekaj slabih karakterjev ne prihaja v poštev. Dopuščam, da nimajo, kot rečeno, popolne notranje svobode, vendar verujem v njihovo čistoto značaja. Saj so naposled znali ostro kritizirati napake.

Po čisto umetniški strani me moti pri mnogih delih neka suhoparnost, razvlečenost, premajhna zaostrenost, nagnjenost bolj k faktografiji kot h globoki analizi družabnega reda, bolj k shematizmu, zgolj k zunanji izdelanosti t. zv. oficialnih tém kot k raznobarvnosti. S tem seveda ne zanikam zaslug, ki so si jih mnogi pridobili v formalnem oziru. Prednost ruskih del je tudi živahnost dejanja, bogastvo prizorov in dogajanja. Zgodovina je seveda v službi sodobnosti. Ruska sovjetska literatura ima sploh bolj utilitaren, bojevit značaj. Po jezikovni strani so obogatili literarni jezik z množico provincialnih izrazov; ni vedno lahko brati mnoga dela v originalu; potreben bi bil nov ruski slovar.

Jiráskova knjiga ni pisana v težkem slogu, tudi ne kaže stremjenja po kakih metodičnih novostih; prav to je njena prednost. Pisatelje posameznih smeri je obdelal skupno; navaja na kratko življenjepise, dela, njihovo vsebino, pri pesnikih odlomke pesmi in karakteristiko. Izogiblje se ocene in končnoveljavne sodbe, rad pa pristavi svoj osebni vtis. Že iz tega vidimo, da bo ta knjiga dobro vršila predvsem nalogo vodiča po najnovejši ruski literaturi, čas pa bo seveda zahteval veliko korektur, kakor pri večini takihle spisov.

Oton Berkopec

SOCIALNI OBZORNIK

PRAVNI POGLEDI NA ZASEDANJE TOVARN MED STAVKO

Mineva leto dni, kar je tekstilno delavstvo v Sloveniji zaključilo prvo večje mezdno gibanje. Lanske septembrske stavke v tekstilni industriji Slovenije pomenijo ognjeni krst za delavstvo te industrije, ki ga tvori po večini naše obučeno podeželsko kmetско prebivalstvo, kateremu zemlja ne daje več toliko, da bi ga preživljala, in je zato primorano hoditi v tovarno po zaslužek — za vsako ceno. Deset let je tekstilna industrija neomejeno izkoriščala ta nezavedni kmečki proletariat in je iztisnila iz njega brez težav milijonske dobičke. Mezde ponekod — tudi v Sloveniji! — niso dosegale 10 Din na dan, higienske razmere v tovarnah so bile neznosne, pritisk nadzornega osebja — po večini inozemcev — na delavstvo je bil naravnost strahovit.

Vse to je pospešilo zavest skupnosti pri tej najbolj izkoriščani delavski plasti do take mere, da je z lanskim svojim prvim organiziranim nastopom stopila na čelo stavkovnim gibanjem zadnjih let v Sloveniji tako po obsežnosti izvedene stavke — zajela je skoro vse tekstilne tovarne v Sloveniji —, kakor tudi po načinu stavkanja — zasedanju tovarn.

Po tej drugi značilnosti svojega lanskega stavkovnega gibanja je slovensko tekstilno delavstvo — čeprav do tedaj najmanj zavedno in organizirano — pri nas prvo seglo po sredstvu, ki ga je nekaj mesecev prej preizkusilo francosko delavstvo ob vsej podpori svoje delavske vlade; in slovensko delavstvo se ga ni posluževalo z nič manjšo spretnostjo, razumom in treznostjo kakor francoski tovariši.

Tako je tekstilno delavstvo s svojim načinom stavkanja pred letom dni spravilo malo Slovenijo v nekako isto razpoloženje in v iste socialne krče, kakor jih je skoro istočasno prestala velika francoska republika, in je postavilo naše odločujoče činitelje pred iste probleme, kakor jih je malo prej rešila francoska oblast. S ponosom moremo ugotoviti, da je slovensko tekstilno delavstvo v vsem, zlasti pa s svojim treznim nastopom sledilo francoskemu vzoru. — — —

Stavka z zasedanjem tovarn — »la grève sur le tas« — tudi pri nas ni povsem novo sredstvo delavstva za doseg boljših delovnih pogojev. Zgodilo se je že večkrat, da so trboveljski rudarji ostali po več dni v rovih, dokler ni bilo ugodeno njihovim minimalnim zahtevam. Vendar je bilo pri teh stavkah trboveljskih rudarjev težišče na njihovem gladovanju — in zato so te stavke dobile pečat gladovnih stavk. V lanski stavki tekstilnega delavstva pa leži vse težišče celotnega pokreta ravno za zasedanju tovarn.

Ta način stavkanja je pri posedujočih krogih — kakor vedno vsak nov korak in vsaka nova zahteva delavstva — zbudil burjo ogorčenja in nezadovoljstva zlasti tudi zaradi vedenja oblasti, ki so nekaj tednov zasedanje tovarn mirno trpele. Industrijalci so zagnali krik, češ da oblast mirno gleda, kako delavstvo tepta osnovo današnje družbe, njihovo sveto lastninsko pravico: delavstvo zaseda njihove tovarne, jih ovira pri svobodnem udejstvovanju, oblast se pa ne zgane, da bi jih zaščitila pred tem nasiljem.

Značilno za gledanje na ta novi način stavkanja je ravno to, da vsi prizadeti polagajo vso važnost na eno samo okoliščino ter izvirja vse njihovo ogorčenje iz golega dejstva zasedbe tovarn, dočim v isti sapi zatrjujejo — isti, ki so ob vsaki prejšnji stavki odrekli delavstvu pravico, da seže po tem sredstvu —, da pravice do stavke delavstvu nihče ne odreka.

To je pojav, ki spremlja vse nove podvige borečega se delavstva. Vse socialne reforme, ki so se izvršile v zadnjem stoletju (zlasti n. pr. skrajšanje

delovnega časa) so vedno sprva, še preden so postale navada, zbujele silno ogorčenje. Pri stavki iz solidarnosti n. pr. delavstvu niso priznavali obstoja delavske časti, ki bi delavcem prepovedovala okoriščati se brez borbe z ugodnostmi, za katere so se borili drugi delavci in za nje trpeli.

Če pa hladno in trezno primerjamo potek stavke brez zasedbe tovarn in razvoj stavke z zasedanjem tovarn, moramo ugotoviti, da slednji način vključ vseh revolucionarnosti dejanja samega — zasedbe tovarn — vendar skriva v sebi mnogo manj nevarnosti za obstoječi družbeni red in več jamstva za miren potek spora brez nemirov in krvavih žrtev.

Prvo, kar poskusi podjetnik, ko izbruhne stavka v njegovi tovarni, ki je delavci ne zasedejo, je to, da si poskuša pridobiti stavkokaze in z njimi zlomiti odpor lastnih delavcev. Iz tega izvirajo in nastajajo stalni nemiri v okolici tovarne, ki jo straži stavkujoče delavstvo od zunaj, spopadi s stavkokazi, poseganje oborožene sile med obe stranki, preliva se kri in cela predmestja in okolica tovarne valovi v stavkovnem razburjenju, ogorčenju zaradi padlih žrtev, kar vse predstavlja veliko nevarnost za izbruh večjih in obsežnejših nemirov.

Ob lanskim tekstilni stavki v Sloveniji z zasedanjem tovarniških objektov se nam je kazala povsem drugačna slika. Vsak obiskovalec Gorenjske je lani ob času stavke lahko z vlaka v Kranju — kot glavnem torišču tekstilne stavke — opazil povsem prazno okolico tovarn, mirno in trezno vedenje delavcev v tovarnah. Vse štiri tedne se ni zgodil noben težji incident, vse boj med obema strankama se je odigral le za zeleno mizo, vse dokler ni prevladal vpliv podjetnikov in je stavka na znani način končala. Vse delovanje delavstva se je omejilo na preprečevanje dela v tovarnah, kar so dosegli na preprost način, da so ob izbruhu stavke ostali v tovarni, ki je niso nameravali zapustiti, dokler podjetja ne ugođe njihovim upravičenim zahtevam.

To mirno, preprosto, pa tembolj učinkovito vztrajanje delavstva v tovarnah je postavilo ves značaj stavke na povsem druge temelje, kakor so bili v navadi pri prejšnjem načinu stavkanja. Podjetniki so se sklicevali na svetost lastninske pravice; oblast je sprva modro uvidela, da bi nasilno mogla izprazniti tovarne le s težkimi in krvavimi žrtvami, z izgubami delavskih življenj, z uničevanjem imovine podjetnikov, predvsem pa z nevarnostjo za obstoječi javni red in mir. Zato so to »instalacijo« delavstva v tovarnah, kakor je ministrski predsednik Blum imenoval ta korak francoskega delavstva, oblasti mirno trpele in pritiskale na obe strani, da skleneta čim prej zadovoljivo kolektivno pogodbo. Pogajanja so se vlekla skozi tedne. Razpravljalo se je mnogo, vendar o pravni naravi tega dejanja delavstva pri nas bolj malo.

Bolj so se v to vprašanje poglobili v Franciji ter moremo tam poleg povsem reakcionarnih pogledov na to vprašanje zaslediti še druga, sodobnejša gledanja, ki jih na kratko beležimo.*

Pri stavki z zasedanjem tovarn hočejo strogo ločiti dejstvo zasedbe tovarne po delavstvu od dejstva stavke, t. j. od prekinitve dela, ki pa je *raison d'être* prvega, ki je le modaliteta, le poseben način stavke. To delajo zato, da bi v čim bolj črni luči prikazali samo dejstvo zasedbe tovarn, namreč kot nasilen posegljaj v svetost lastninske pravice, in da bi vzbudili pri vseh posedujočih, velikih in malih, odpor zoper borbeno delavstvo. Tudi pri stavki z zasedanjem tovarne je težišče na stavki, bistvena je tudi tu prekinitvev dela; zasedanje tovarne je le sredstvo, ki se ga delavstvo poslužuje zgolj zato, da si zagotovi uspeh stavke.

* Po članku Andréa Jack: »La grève sur le tas' devant la loi«. »Europe«, Mars 1937, No 171.

Zasedanja tovarn tudi ni mogoče spraviti pod dejanski stan kakega prestopka našega kazenskega zakonika, zlasti ne prestopka §, ki kaznuje vdor v tuje stanovanje brez dovoljenja in proti volji stranke. Analogije naš kazenski zakonik ne dopušča in velja načelo: Nullum crimen, nulla poena sine lege. Tega se je najbolj zavedala tudi naša banska uprava, ki je po skoro tritedenski zasedbi tovarn lani v začetku septembra izdala posebno naredbo, s katero je tak način stavljanja in njegovo podpiranje prepovedala in uvrstila med upravne delikte; to seveda samo za območje naše banovine.

Taki ukrepi so imeli namen, zaščititi svetost lastnine podjetnikov. Kajti zasedanje tovarn so predvsem imeli za napad na privatno lastnino. Ista označba, ki je prej veljala za stavko sploh, se je sedaj prenesla na način stavljanja — na zasedbo tovarn —, dočim so vsi zatrjevali (tudi banska naredba), da pravice do stavke kot take delavstvu nihče ne odreka.

Ali ne zadostuje že samo to dejstvo, da začnemo končno s skepsjo gledati na take in podobne formule in rečenice?!

Zastaviti si moramo naravnost in brez ovinkov vprašanje, zakaj so imeli delničarji tekstilnih tovarn občutek, da so razlaščeni s tem, da se delavstvo zadržuje v tovarnah? Spoznati moramo končno, da so veleindustrija, delniške družbe, napredek znanosti in današnje družbe popolnoma spremenili smisel in pojem lastnine¹.

Ti delničarji ne objokujejo ničesar drugega kakor zmanjšanja svojih dividend; le-te pa enako zmanjša navadna stavka kakor stavka z zasedanjem tovarn. V tem oziru ni torej stavka z zasedanjem tovarne nič bolj ilegalna kakor stavka brez zasedanja². Povsem drugačna bi bila stvar, če bi se tega načina stavke poslužili n. pr. pri zadnji stavki šentviški mizarški pomočniki in bi ostali v delavnicah svojih mojstrov. Ti mali in srednji obrtniki bi upravičeno imeli občutek, da so razlaščeni z zadrževanjem njihovih pomočnikov v njihovih delavnicah, ker ti mojstri živijo in delajo v svojih delavnicah, ki so del njihovega stanovanja.

Pravniki menijo predvsem, da delavci nimajo nobene pravice, ostajati na tovarniških tleh, kadar ne delajo. Vendar ti pravniki spregledujejo dejstvo, da delavci tudi v normalnih razmerah prebijejo svoj prosti čas v tovarnah, n. pr. med opoldanskim odmorom. Sicer pa, če daje samo dejstvo dela pravico do bivanja v tovarni, lahko to dejstvo tudi zelo široko razlagamo. Prištetemu moramo k njemu tako pripravljala dela pred in pospravljala dela po delu; in zakaj ne tudi čakanja na rešitev mezdnih sporov? Kadar se vršijo pogajanja, čakajo delavci na njihov zaključek kar v tovarni, da lahko takoj začnejo z delom!³ Samo dejstvo, da niso zapustili tovarne, izraža le njihovo upanje, da se bo stavka kmalu končala.

Stavka z zasedanjem tovarn postane protizakonita šele, če pristopijo druge okolnosti, ki jo navadno spremljajo. Samo dejstvo zasedanja je še ne napravi za protizakonito. Če se zasedanje zavleče preko delovnega časa in če se nadaljuje tudi ponoči, tedaj za to ni več v zakonu opravičila. Če pa to traja dneve in tedne, je jasno, da se delavstvo poslužuje objektov in stvari, ki ne pripadajo njemu in za katere ni mogoče sklepati, da je imel podjetnik voljo, prepustiti jim jih v uporabo. Položaj se že bolj zaostri, če delavci podjetnikom ne dovoli vstopa v tovarno. Tu preide njihovo ravnanje če že ne v nezakonitost, pa vsaj v dejanje, za kakršno v zakonu ni opore. »Poslužujejo se če že ne nezakonitih postopkov, pa vsaj takih, ki so izven zakonitosti.«⁴

¹ A. Jack l. c. str. 407. — ² A. Jack, istotam. — ³ A. Jack l. c. str. 408. —

⁴ A. Jack, istotam. — ⁵ Paul Boncour, »L'oeuvre«, 5. I. 1937.

Stavkajoči delavci so v takem primeru v povsem isti situaciji kakor najemnik, ki se po izteku odpovedi noče izseliti iz stanovanja. Najemodajalec ima pravico, izprazniti stanovanje s sodno izvršbo. Tudi francoski podjetniki so se v tem obrnili na sodišča, ki so res izdala izvršno naredbo, da morajo delavci izprazniti tovarne. Na podlagi teh naredb bi upravna oblastva lahko izvedla izpraznitev tovarn »manu militari«.

Vendar je obstajala v Franciji odločba najvišjega upravnega sodišča iz l. 1923., po kateri lahko upravna oblastva odrečejo izvršitev kake sodne izvršne določbe, če sodijo, da bi z izvršitvijo te naredbe nastala nevarnost za javni red in varnost. Poskus nasilne izpraznitve francoskih tovarn lani meseca junija, ko je komaj nastopila Blumova vlada, bi gotovo pomenil nevarnost posplošenja konflikta, nemirov in pokoljev, skratka prelivanja krvi. Blumova vlada se je tedaj pravno oslonila na navedeno odločbo najvišjega upravnega sodišča, zavedajoč se, da vladanje ne pomeni samo vsiljevanje in izsiljevanje, tudi ne zgolj zapovedovanje; vladati (to se pravi — tudi predvidevati!), to pomeni, znati prilagoditi svoje odločitve okoliščinam in prikrojitimi primerno posledicam, ki jih bodo odločitve predvidoma izzvale.⁶

Poudarili smo že miroljubni značaj stavke z zasedanjem tovarn in njihov mirni potek. Junija 1. 1936. je v Franciji nad 100.000 delavcev mirno ždelo v tovarnah in čakalo na izid pogajanj. Predstavimo si te stotisoče razlite po predmestjih v bojih s stavkokazi, in priznati moramo, da korak do barikad ne bi bil velik. Zasedanje tovarn pa je potekalo v miru, škode ni bilo nobene, in ob sklenitvi kolektivnih pogodb je delavstvo mirno zapustilo tovarne, oz. poprijelo zopet za delo. Pri takem stanju stvari, o čigar resničnosti pričajo ravno dejanski dogodki v Franciji, lahko stavko z zasedanjem tovarne imenujemo varovalko socialnega miru!

Škode na objektih niso stavkajoči delali nobene. Prav tako ne pri nas za časa lanske tekstilne stavke. Tudi v tem oziru moremo dati temu načinu stavkanja prednost v primeri s stavkanjem izven tovarn, ki ga pa spremljajo sabotaža, napadi na tovarniške objekte in podobni pojavi.

Vendar je nedvomno, da je pri današnjem stanju zakonodaje večina zasedb tovarn nezakonito dejanje.⁷ Na drugi strani je ta način stavkanja zrasel iz okoliščin in potreb uspešne borbe delavstva za izboljšanje njegovega položaja. Zgolj prestanek dela je neučinkovit, če podjetnik stavkokaze lahko pripelje v tovarno in dela z njimi dalje. Tem slede še bojazljivejši in nezavednejši delavci iz strahu za svoj kruh. Zato je umestneje, da ostanejo delavci v tovarni in to onemogočijo.

Ne smemo tudi pozabiti, da tak ukrep, kakor tudi stavka sploh, delavstvu ni v zabavo, marveč je to dejanje, ki pomeni odpoved, samopožrtvovanje, korak gladu nasproti, da delavstvo še dolgo čuti njegove posledice v svojem zasebnem gospodinjstvu. Če delavstvo poseže po tem skrajnem sredstvu, je to dokaz, da nima več drugih. Tudi zahteve, ki jih delavstvo ob stavkah postavi, so več kot upravičene: zvišanje mezd, izboljšanje higienskih prilik, plačan dopust, skrajšanje delovnika itd.

⁶ A. Jack, l. c. str. 409.

⁷ Drugačen je pravni položaj delavskih zaupnikov med stavko z zasedanjem tovarn, ker jim zakon izrecno nalaga dolžnost, biti posredovalec ravno ob sporih, ki izbruhnjejo med delavstvom in podjetniki, kar pa morejo le, če vztrajajo z delavstvom v tovarni, ker bi sicer izgubili na delavstvo vsak vpliv. Tudi drugih zaupniških dolžnosti, ki jim jih zakon izrecno nalaga, ne bi mogli drugače izpolnjevati, kakor da ostanejo v tovarni (varovanje imovine in podobno).

S socialno-političnega stališča tedaj ne more biti dvoma o tem, da je stavka, in tudi stavka z zasedanjem tovarn, delavstvu potrebno in neobhodno sredstvo v njegovi borbi za doseglo boljših ekonomskih pogojev. Toda ali pri današnjem veljavnem pravu res ni nobene opore in možnosti, da bi tudi s čisto pravnega, in sicer zasebno-pravnega vidika mogli presojsati stavko in tudi stavko z zasedanjem tovarn z enakega stališča?

Osnovno načelo zasebnega prava — službena pogodba je ena njegovih ustanov — je to, da sta oba pogodbenika povsem enakopravna pola razmerja, ki vanj stopata, in da dajeta drug drugemu enake vrednosti po načelu — do ut des. Iz tega načela izhaja drugo, ki je jasno in neprikrito uzakonjeno tudi v državljanjskih zakonikih, da more namreč vsak pogodbenik v trenutku, ko sopogodbenik ne izpolni s pogodbo prevzetih obveznosti, nastopiti proti njemu z represalijami: odstopiti more od pogodbe ob povračilu škode po krivem sopogodbeniku, dalje more od njega zahtevati izpolnitev ali pa sorazmerno zmanjšanje svojih obveznosti. V nepravni obliki izražamo to s stavkom: zob za zob.

Službena pogodba in službeno razmerje, ki ga le-ta ustanavlja, sta enako ustanovi tistega zasebnega prava. Tudi to sloni na načelu do ut des in tudi zanj velja načelo zob za zob.

S službeno pogodbo se delavec zaveže delati podjetniku določen čas, ta se pa zaveže plačati za to delo določeno vsoto denarja. Po zakonu je dalje podjetnik dolžan skrbeti, da se delo vrši v zdravih prostorih in da je delavčevo življenje primerno zavarovano. Čim podjetnik teh pogojev ne izpolnjuje ali pa delavcu zadržuje mezdo, mu odtrgava od nje večji ali manjši znesek, ne izpolnjuje več pogodbenih obveznosti ter si protipravno in protipogodbeno prilagaja del edine delavčeve lastnine: njegove žive delovne sile.⁸

Delovna sila je edino, kar delavec ima. Če njo vnovči, živi, če je ne more, mu preti pogin. Vnovčuje jo s tem, da dela za plačilo. Spričo tega posebnega pomena blaga delovne sile za delavca, kakor tudi spričo današnje organizacije dela, ki se vrši skupno v ogromnih obratovalnicah — tovarnah, je tedaj zgolj rezultat razvoja današnje družbe dejstvo, da so protiukrepi delavstva zoper prekršitve službene pogodbe s strani podjetnikov možni na skupen način s prekinitvijo dela, s stavko. S tem spravijo delavci podjetnika za nekaj časa ob rezultat, ki ga je pričakoval od njihovega dela, kakor je podjetnik z zadrževanjem in pritrgovanjem mezde spravil nje ob del tega, kar jim je šlo po pogodbi.

Pravno je tedaj položaj popolnoma podoben stanju, ki nastane ob neizpolnitvi katerekoli druge pogodbe. Nikjer naše zasebno pravo ne narekuje enemu pogodbeniku izpolnitve pogodbe, če je sopogodbenik ne izpolnjuje; tako tudi ne pri službeni pogodbi. Če je ta službena pogodba n. pr. kolektivna pogodba, je najnaravnejši odgovor na njeno neizpolnjevanje s strani podjetnikov kolektiven odstop delavstva od obveznosti, ki mu jih ta pogodba nalaga — prekinitev dela ali stavka. Z zasedbo tovarn pa se delavstvo do podjetnikove lastnine postavi na enako stališče, kakor ga je zavzel ta do njegove, ko si je z odtrgavanjem mezde samolastno prisvojil del njegove žive delovne sile.

Stavka z zasedbo tovarn bi utegnila biti torej tudi s čisto zasebno pravnega vidika dopusten ukrep delavstva. Podrobna strokovno-pravna razlaga tega stališča spada v pravno revijo. Tu smo problem samo nakazali.

Vito Kraigher

⁸ Še poleg tiste, ki si jo tako in tako prisvoji na podlagi kapitalističnega izkoriščanja delovne sile.

UREDNIKOVE DOGODIVSCINE

Presrečni urednik je prejel šop pesmi, med njimi so bile nekatere biseri sodobne poezije:

VEČER

Kot pavov rep
večer je lep.
Se dete joče
v kotu kože
in mati prosi:
Glej, goli, bosí
sno, ti pijan
pa dan na dan —
>Prokleta!<
zarjuje mož, trpin glážute,
in čez oči podplute
udari...
O, takega očeta
nas Bog obvari!
In v oknu pav
je sinje blesketal.

SMEHLJAJOČI LJUBICI

Samo da na obcestnem kamnu sem številka,
ki bi z očmi hotela jo prestreči
po poti k svoji sreči!
Samo da tiha sem svetilka
v rokah ti, preden star
izkoplje jamo ti grobar!
O da sem vsaj neznanen vzrok
za krč poročni tvoj,
če nočeš, da življenja kraj
pomeri najin si otrok.
Le črv da biti mi je v hruški,
v katero vgrizneš ti,
in častitudi drobec švinčã v puški,
ki tebe v srcé pogodi —
Samó dá nisem, kar ti sem!

BALADA

Dobro jutro vam, gospod,
vrt vaš ves cvetè,
da tako nikjer drugje.
Pridem s hribov od nekod,
mãti mi je mačehã,
jesti daje mi gorja,
če ni skorjice, je prazen hlev.
Je mehurček bil moj sen:
Hanzeka imela sem,
on ljübezen brez srca
— in za bluzo seže po denar —
saj zasluži kot splavar.
Doktor jo je razumel
in prellil nedolžno kri...
Ni drugje že rož,
vrt zdravnikov snežnobel.
Čast Bogu,
mimo šla je smrt,
Jerica iskat miru:
od skrivnosti jo grozi,
kakšno umetno si gnojilo mož
znašel je za vrt...

Ker je urednik objavo odklonil, mu je avtor, ki je pred leti izdal že samostojno zbirko in je član 2. generacije, poslal prisrčen epigram na dopisnici:

OCENJEVALCU MOJIH PESMI!

Z ozirom na Vaše pismo, Juš,
ste primejduš,
četudi Zvonov urednik, pisatelj in Kozák,
— kar najlepše rima se —

amuzičen bedak!!!

Pa brez zamere!

(Podpis)

Mestna hranilnica ljubljska

Nove vloge	Din	50,000.000
Oproščene vloge, prenešene na nov račun	„	60,000.000
Skupno stanje novih vlog	Din	110,000.000

Nove vloge vsak čas izplačljive

Obrestna mera do 5%

**Za vse vloge jamči
mestna občina ljubljanska**

LJUBLJANSKI ZVON

mesečna revija za leposlovje, književnost in kritiko

Izhaja dvanajstkrat na leto. — Celoletna naročnina je 120 Din, za dijake 90 Din. Plačuje se lahko v mesečnih obrokih po 10 Din. Za inozemstvo stane 150 Din. Posamezni zvezki se dobivajo po 15 Din.

Urejuje in odgovarja za uredništvo J U Š K O Z A K
(Ljubljana, Poljanski nasip šte. 14, stop. VII/2)

Uredništvo ne vrača nenaročenih rokopisov. Prispevki, recenzijski izvodi, dopisi in listi v zameno naj se pošiljajo na urednikov naslov.
Upravništvo: Ljubljana, Dalmatinova ul. št. 10.

Izdaja knjigarna Tiskovne zadruga, r. z. z o. z. v Ljubljani.

Reklamirani zvezek se pošlje brez plačn o samo, če se je reklamiralo najkasneje v enem mesecu, ko je izšel. Pozneje reklamirani zvezek se mora plačati.

Tiska Narodna tiskarna, d. d. v Ljubljani. Predstavnik Fran Jeran.

NOVE KNJIGE

Uredništvo je prejelo v oceno tele knjige (z zvezdico * označene so natisnjene v cirilici):

*Bošković Ruder Josif: Dnevnik sa puta iz Carigrada u Poljskú. Sa italijanskog preveo i predgovor napisao dr. Dušan Nedeljković. Beograd. 1937. 144 str.

Cankarjeva družba. 1938. Ljubljana.

Koledar Cankarjeve družbe za leto 1938.

Konič Mimica: Sinovi predmestja. 100 str.

Petelin C.: Francija in francosko ljudstvo. 124 str.

Tanc Anton: Zenin iz Amerike. 134 str.

*Janković S. Ljubica i Danica: Narodne igre. II. knjiga Beograd. 1937. 184 str.

*Kovačević Božidar: Vuk. Drama. Izdanje Proforskog društva. Beograd. 1937. 63 str.

Kranjec Miško: Prostor na soncu. »Naša založba«. Ljubljana. 1937. 387 str.

Kušej Rado dr.: Konkordat. Ljubljana 1937. 73 str.

Matičić Ivan: Živi izviri. Samozaložba. Ljubljana. 1937. 411 str.

Mladinska Matica. 1937. Ljubljana.

Cerkvenik Angelo: Ovčar Runo. Ilustriral Ljubo Ravnikar. Mladinska Matica, št. 36. 118 str.

Ribičič Josip: Nana, mala opica. Ilustriral Janko Omahen. Mlad. Matica, št. 37. 64 str.

Ravljien Davorin: Šimej iz Roža. Mladinska Matica, št. 38. 64 str.

*Popović Đura dr.: Novi sovjetski ustav. Beograd. 1937. 38 str.

*Srpska književna zadruga. Beograd. 1937.

Ujević Tin: Pesme. Št. 269. 176 str.

Janković Milica: Ljudi iz skamije. Pripovetke. Št. 270. 151 str.

Radić Dušan: Selo. Roman. Št. 271. 254 str.

Držić Marin: Komedije. Št. 272. 175 str.

Lazarević Branko: Ogledi. Št. 273. 155 str.

Marković Svetozar: Izabrani spisi. Št. 274. 200 str.

Leopardi Đakomo: Pesme i proza. Št. 275. 230 str.

Darvin Čarls: Moj život. Št. 276. 184 str.

*Šinko Josip: Moji spomini. Založil in izdal Vekoslav Spindler. Maribor. 1937. 35 str.

Unione editoriale goriziana. 1937. Gorizia.

Koledar za leto 1938.

Bevk France: Ubogi zlodej. 170 str.

Vrbanjakov Nande: Lažnivi baron Münchhausen. 79 str.

Trnovec Jakob: Dobro, bolje, najbolje. 94 str.